

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Antika ve výuce výtvarné výchovy na českých školách

Antiquity in Art Education in Czech Schools

Adéla Novotná

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Keparťová, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B D–VV

2024

Prohlašuji, že jsem zadanou bakalářskou práci na téma *Antika ve výuce výtvarné výchovy na českých školách* vypracovala samostatně pod vedením vedoucí práce a s pomocí uvedených pramenů, literatury a dalších informačních zdrojů. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 7. 2024

.....

Adéla Novotná

Poděkování

Chtěla bych poděkovat své vedoucí práce, doc. PhDr. Janě Keparťové, CSc., za odborné vedení, cenné rady, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu psaní mé bakalářské práce poskytovala.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá analýzou českých učebnic a pracovních sešitů výtvarné výchovy pro základní školy vydaných v období od 90. let 20. století až do současnosti a zkoumá, jaký podíl v nich zaujímá téma *antika*. Cílem je porovnání a zhodnocení jednotlivých učebnic z hlediska obsahu a rozsahu dané látky, obrazových příloh a odkazů. Součástí výzkumu je i vyhodnocení, do jaké míry se žákovi nově nabyté zkušenosti z těchto učebnic promítnou do dalších oblastí kulturního porozumění.

KLÍČOVÁ SLOVA

Antika – výtvarná výchova – české školství

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the analysis of Czech textbooks and workbooks of art education for secondary schools published in the period from the 1990's to the present day and examines the share of the theme of antiquity in them. The aim is to compare and evaluate individual textbooks in terms of the content and scope of the subject matter, pictorial appendices and references. The research also includes an evaluation of the extent to which the pupils newly acquired experience from these textbooks is translated into other areas of cultural understanding.

KEYWORDS

Antiquity – art education – Czech Schooling

OBSAH

Úvod	7
1 Školní prostředí a role antiky v něm	10
1.1 Antická mytologie v českém království 2. poloviny 19. století	10
1.2 Antika v současném veřejném prostoru ve vazbě na školní vzdělávání	14
1.3 Antika v současných učebnicích druhého stupně základních škol.....	16
1.4 Antika ve výtvarné výchově od 60. let 20. století do konce 80. let 20. století.....	22
2 Výtvarné učebnice pro druhý stupeň základních škol od začátku 90. let po současnost	25
2.1 Analýza učebnic <i>Průvodce výtvarným uměním</i>	25
2.1.1 Průvodce výtvarným uměním I	25
2.1.2 Průvodce výtvarným uměním II	44
2.1.3 Průvodce výtvarným uměním III.....	47
2.1.4 Průvodce výtvarným uměním IV	52
2.1.5 Průvodce výtvarným uměním V	53
2.2 Analýza učebnic <i>Obrazárna v hlavě</i>	53
2.2.1 Obrazárna v hlavě 3	53
2.2.2 Obrazárna v hlavě 4	57
2.2.3 Obrazárna v hlavě 5	60
2.2.4 Obrazárna v hlavě 6	64
2.3 Analýza učebnic <i>Výtvarná výchova</i>	65
2.3.1 Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia	65
2.3.2 Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia	70
3 Výtvarné pracovní sešity od 90. let 20. století po současnost	76
3.1 Analýza pracovních sešitů <i>Výtvarná výchova v projektech</i>	76
3.1.1 Výtvarná výchova v projektech I.....	76
3.1.2 Výtvarná výchova v projektech II	77
Závěr.....	79
Bibliografie.....	83
Seznam obrazových příloh	89

ÚVOD

Podíváme-li se pečlivě kolem sebe, odhalíme, že antika se nachází v podstatě všude kolem nás. Ještě více to platí pro oblast umění a kultury. Za každým výtvarným dílem, knihou, nápisem či čímkoli jiným inspirovaným antikou se skrývají mnohdy poutavé a dramatické příběhy se skrytou paletou mnohých cenných poselství, tradic a *geniů loci*, které můžeme rozklíčovat pouze v případě, budeme-li mít dostatečné znalosti antického období a mytologie. Pro žáky by objevování těchto skrytých záhad a významů mohlo být dobrou motivací k vybudování si silnějšího vztahu k prostředí a kultuře, v níž žije. Toto estetické prožívání a uvědomování si vzájemných vazeb, které lze při pohledu na dílo s antickým námětem cítit, nás navíc v dnešní konzumní zrychlené době nutí zpomalit a více se na tento skoro až duchovní zážitek soustředit. Dochází tak ke kultivaci jedince, tolik důležité pro naši společnost. V této věci si trůfám tvrdit, že znalost antiky je proto téměř nezbytná, zvláště ve vazbě na její dědictví, které často zdobí veřejný prostor.

Primárním zdrojem vědomostní výbavy by měla být v tomto směru škola. Asi nás nepřekvapí, že období antického Řecka a Říma se věnuje nejvíce předmět dějepis v šestém ročníku, avšak zpravidla se vyučují spíše politické dějiny a na ty kulturní už tedy nezbývá příliš mnoho prostoru. V rámci výkladu antického umění a kultury a jejich ohlasů v pozdější historii se tak přímo nabízí předmět výtvarná výchova. Jaký podíl však ve výtvarné výchově antika a její dědictví společně s přesahem do dalších předmětů v dnešní době zaujímá? Zdůrazňuje škola dostatečně antickou mytologii a jakým způsobem ji vykládá? Mým cílem v této bakalářské práci bude odpovědět právě na tyto otázky.

Při výběru tématu bakalářské práce bylo jedním z mých hlavních záměrů propojit obory *Dějepis se zaměřením na vzdělávání s Výtvarnou výchovou se zaměřením na vzdělávání*, jež na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy studuji. Mezioborovou provázanost totiž vnímám jako velmi důležitou a prospěšnou i v pedagogické praxi, a proto se mi zdálo zajímavé podrobněji popsat jednu z jejích součástí. Podstatnou motivací v mém rozhodování byl rovněž fakt, že se jedná o oblast doposud nepřilíš probádanou. Období antiky navíc patří k mým oblíbeným historickým úsekům, avšak za nejpozoruhodnější považuji projevy jejích tradic po tom, co zanikla. Ve vztahu k umění je ve smyslu druhého života antiky důležitá i antická mytologie, jíž se ve své práci budu rovněž zabývat.

Ve svém bádání budu používat především strukturální metodu výzkumu. Jádrem bakalářské práce bude analýza jednotlivých výtvarných učebnic a pracovních sešitů, které vyšly v Československu / Česku v časovém rozmezí od 90. let 20. století do současnosti. Zvolený výzkumný okruh předtím stručně zasadím do dobového a historického kontextu. V závěru zjištěné informace syntetizuji a vyhodnotím. Antická jména jsem přepisovala podle pravidel uvedených v *Encyklopedii antiky* od kolektivu autorů pod vedením profesora Ludvíka Svobody¹ a učinila jsem tak i ve jménech, jež jsou ve výtvarných učebnicích a pracovních sešitech napsána jinak. Dále bych chtěla upozornit na to, že ač je analyzovaná série *Obrazárna v hlavě* od profesora Pavla Šamšuly označena pojmem „čítanky“, ve své práci ji zahrnuji pod slovo „učebnice“.

V počátečních kapitolách práce uvedu čtenáře do kontextu. Nejprve se budu věnovat otázce, v jakých předmětech se školáci mohli seznámit s antikou ve druhé polovině 19. století, přičemž se zaměřím i na hodiny „kreslení“. Dále popíši, jaký byl v tomto období přístup k vyučování antické mytologie a zda lze v komparaci s dnešní dobou odhalit společné rysy, jež se ve výuce antiky zachovaly a mohly by nás například i dále inspirovat. V návaznosti na tuto problematiku proberu, s čím se dnes výuka antiky musí v České republice potýkat a jaké změny v tomto směru navrhuji odborníci ve vztahu ke škole i k veřejnému prostoru a proč je tato oblast předmětem debat. Dva skromné přístupy v předmětech občanská výchova a výtvarná výchova jsem navrhla sama.

Kvůli širším souvislostem jsem zařadila i kapitolu, v níž budu okrajově zjišťovat, zda se můžeme s odkazy na antiku střetnout i v dnešních učebnicích jiných předmětů druhého stupně základních škol, než je výtvarná výchova. Nemá se však jednat o komplexní výzkum, ale spíše o jakousi sondu, na níž bude možné sledovat, zda platí tendence vnímat antiku mezioborově. Větší pozornost je věnována výukovým materiálům humanitního zaměření, u nichž jsem přirozeně očekávala vyšší výskyt odkazů na antiku.

V obecném úvodu do souvislostí se budu též stroze zabývat zásadními změnami, k nimž ve výuce výtvarné výchovy došlo od 60. do 80. let 20. století v Československu, přičemž se zaměřím i na to, kde se v ní mohli žáci s antikou obeznámit. Zde budu čerpat

¹ Ludvík Svoboda a kol., *Encyklopedie antiky* (Praha: Academia, 1973).

obzvláště z dobových učebních osnov a příruček pro učitele, jelikož učebnice výtvarné výchovy přímo pro školáky v té době v podstatě nebyly dostupné.

Již zmíněná analýza se bude týkat série výtvarných učebnic pro šestou až devátou třídu s následujícími názvy – *Průvodce výtvarným uměním*, *Obrazárna v hlavě* a *Výtvarná výchova* – a dále i dvoudílným pracovním sešitem – *Výtvarná výchova v projektech*. Tyto výukové materiály mají v této práci funkci primárních pramenů. Rozbor každé z učebnic vždy krátce uvedu, na konci shrnu a vyhodnotím ty nejdůležitější prvky. V průběhu zkoumání budu rovněž specifikovat různé kulturní přesahy se zaměřením na Českou republiku, některé důležitější úseky rozvedu podrobněji a také budu hledat různá společná témata, na něž se učebnice a pracovní sešity soustřeďují. Zaměřila jsem se také na to, u čeho mám pocit, že by mohlo upoutat žákovu pozornost a na tato místa poukazuji.

Sekundární literaturu jsem uvedla v závěrečné bibliografii, avšak i tak je třeba zmínit, že velkou oporou mi při psaní byly hlavně knihy od Roberta Gravesa *Řecké Mýty I.* a *II*² a dále monografie Vojtěcha Zamarovského *Bohové a hrdinové antických bájí*³.

V závěru jednotlivé učebnice srovnám a popíši jejich specifika v souvislosti s postojem k antice. Zaměřím se i na antickou mytologii, která je ve vztahu k inspiraci tímto dějinným úsekem klíčová. Důležité pro mne bude rovněž vyhodnotit, v čem téma antiky v učebnicích zasahuje i do jiných předmětů.

Veškeré citace zdrojů jsem prováděla na základě vyhlášky ředitele IMS FSV UK o citační normě pro bakalářské obory z roku 2023.⁴

² Robert Graves, *Řecké mýty I* (Praha: Odeon, 1960).

Robert Graves, *Řecké mýty II* (Praha: Odeon, 1960).

³ Vojtěch Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí* (Praha: Brána, 1996).

⁴ Dokument dostupný zde:

https://ims.fsv.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/2309_citacni_norma_IMS_FINAL.pdf (6. listopadu 2023).

1 ŠKOLNÍ PROSTŘEDÍ A ROLE ANTIKY V NĚM

1.1 Antická mytologie v českém království 2. poloviny 19. století

Podíl výkladu antické mytologie v kontextu antiky a jejích tradic v současných učebnicích není příliš valný. Poměrně podobně tomu bylo i v historii českého vzdělávání druhé poloviny 19. století. Pokud bychom se měli zaměřit na předchůdce dnešního předmětu výtvarné výchovy, kterému se však říkalo „kreslení“, zjistíme, že žáci se sice s antickou mytologií setkávali, ale jejímu výkladu nebyl v té době dán nejspíš žádný prostor.⁵ Téma historického propojení je tak ve věci výuky mýtů velmi zajímavé.

Antika byla v 19. století v habsburské monarchii důležitou a nezbytnou součástí výuky. Promítala se do několika předmětů včetně dějepisu, zeměpisu, národních jazyků, němčiny, klasických jazyků, ale i kreslení. Nejčastěji se však školáci střetávali s tímto tématem prostřednictvím četby antických autorů v hodinách klasických jazyků, přičemž výsledným produktem daného postupu měl být morálně a ušlechtilé založený člověk.⁶

To je významné zjištění, protože o podobný cíl usiluje i dnešní Rámcový vzdělávací program ve vzdělávací oblasti *Umění a kultura*, do níž je zahrnuta i výtvarná výchova. V charakteristice tohoto vzdělávacího okruhu se kromě jiného píše následující: „*Součástí tohoto procesu (uměleckého osvojování světa) je hledání a nalézání vazeb mezi druhy umění na základě společných témat, schopnosti vcítit se do kulturních potřeb ostatních lidí a jimi vytvořených hodnot a přistupovat k nim s vědomím osobní účasti.*“⁷ V této věci by se dala uvést i oblast *Člověk a společnost* do níž spadá i předmět dějepis, který se antikou zabývá poměrně značně. V ní se dočteme toto: „*Zaměřuje se na utváření pozitivních občanských postojů, rozvíjí vědomí příslušnosti k evropskému civilizačnímu a kulturnímu okruhu a*

⁵ Jana Kepartová, „Antické mýty ve vzdělávacím systému českých zemí (1848–1918)“ in *Vymyšlená Ithaka: recepcie antické mytologie v české kultuře*, ed. Jakub Čechvala, Eliška Poláčková et al. (Praha: Filosofia, 2018), 134.

⁶ Kepartová, „Antické mýty ve vzdělávacím systému českých zemí (1848–1918)“, 119.

⁷ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2023, část C, s. 81. Cit. Dle Národní pedagogický institut České republiky, *RVP pro základní vzdělávání* dostupné na https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf, cit. 26. 6. 2023.

*podporuje přijetí hodnot, na nichž je budována současná demokratická Evropa, včetně kolektivní obrany. Důležitou součástí vzdělávání v dané vzdělávací oblasti je prevence rasistických, xenofobních a extremistických postojů, výchova k toleranci a respektování lidských práv, k rovnosti mužů a žen a výchova k úctě k přírodnímu a kulturnímu prostředí i k ochraně uměleckých a kulturních hodnot.*⁸ Z tohoto popisu lze odvodit, že určité představy o tom, jak by měl vypadat výsledný profil žáka po absolvování předmětů humanitního zaměření, se příliš nelišily. Antika a její dědictví by tak mohla v dnešním školském systému být dobrým prostředníkem v tomto procesu kultivace jedince, už vzhledem k historickým zkušenostem.

Antická mytologie má v českém školství poměrně dlouhou tradici. Od 18. století se na gymnáziích přednášela ve výuce klasických jazyků. Postupem času se však začala dostávat i do učebnic dějepisu. S antickými bájemi se v té době mohli školáci obeznámit především v textech, které měly napomáhat porozumění textům překládaných z němčiny do latiny. V českém jazyce byly podpůrné úryvky pro porozumění latině ve školách k dispozici až na konci 19. století. Až učebnice od autora Antonína Gindelyho se začaly plně překládat z němčiny do češtiny, a v rámci vyučování tak byly k dispozici materiály o antických reáliích i v mateřském jazyce.⁹ Nicméně i tak se žáci často učili z učebnic psaných v němčině. Z římských autorů se na hodinách četl Vergilius a Ovidius a z řeckých to byl zvláště Homéros, Hésíodos, Kallimachos a Apollónios. Báje, které byly za tímto účelem vybírány, v sobě sice obsahovaly mnohá vzorová poučení do života, ale k jejich hlubšímu výkladu nedocházelo.¹⁰

Známým autorem učebnic starověku pro vyšší i nižší ročníky psaných v němčině byl Wilhelm Pütz. Řecká a římská historie je zde na mytologii v podstatě postavená, avšak pro

⁸ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2023, část C, s. 53. Cit. Dle Národní pedagogický institut České republiky, *RVP pro základní vzdělávání* dostupné na https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf, cit. 26. 6. 2023.

⁹ Obecně začaly učebnice v českém jazyce vznikat společně s povolením národních škol. V roce 1849 se tak čeština zavedla na gymnáziích (poté znovu po roce 1859) a v roce 1866 došlo k uznání jazykové rovnoprávnosti na školách.

Zdroj: Keparťová, „Antické mýty ve vzdělávacím systému českých zemí (1848–1918)“, 120.

¹⁰ *Ibid.*, 125–126.

školáky byl tento koncept zřejmě hůře zapamatovatelný, protože obsahoval velké množství jmen. Mezi mnohými mytologickými postavami, které uvedl, je důležitý například Prométheus, Héraklés či Théseus. Co se týče událostí, významný je například popis trójské války. Autor zmiňuje i římské báje. Dalším důležitým autorem, který vydal učebnici týkající se antiky v češtině, byl Karel Ninger, nicméně o antických mýtech se čtenář dozvěděl jen málo, přičemž kratší vyprávění bylo věnováno zejména těm příběhům, v nichž se psalo o bájných hrdinech (Héraklés, Théseus, Iasón a další).¹¹

Zajímavý je fakt, že ve výkladu o antickém umění se dnešní výtvarné učebnice a pracovní sešity orientují převážně na řeckou mytologii. Na římské mýty narazíme opravdu jen zřídka a známý příběh o hrdinovi Aineiovi si nepřečteme dokonce v žádné z nich. Avšak můžeme tvrdit, že mnohé mytologické báje, které byly do výuky vybírány v polovině 19. století byly podobné, ne-li stejné, jako ty, jež jsou zprostředkovávány v současných výtvarných výukových materiálech. Jako příklad by se dali uvést antičtí héroové typu Héraklés, Prométheus či Théseus (viz níže). Ostatní učebnice a mezi nimi zvláště ty dějepisné jsou v tomto hodnocení záměrně opomenuty, jelikož nejsou hlavním předmětem této práce.

Pokud jde o předmět kreslení, zde se žáci ve druhé polovině 19. století vídali s antickou mytologií v poměrně velké míře. Jako předloha, podle níž se učili kreslit, jim sloužily nástěnné obrazy s kresbami antických soch. Antika byla vnímána jako vzorové umění. K výkladu řeckých a římských bájí však patrně nedocházelo.¹² V současné době je situace podobná, protože ani v dnešních výtvarných učebnicích antické mýty příliš vykládány nejsou, autoři se na ně v různých kontextech často pouze odkazují, nebo odvyprávějí jen část báje. Některé učebnice a pracovní sešity však z hlediska antických mýtů obsahují pozoruhodná propojení antického dědictví s jinými oblastmi umění nebo vědy (viz níže).

Školáci se však pomocí samostudia mohli o antické mytologii dovědět více. Ve druhé polovině 19. století v habsburské monarchii totiž pro jejich věk vznikalo o těchto bájných vyprávěních velké množství literatury. Vycházela především v němčině, ale koncem 19.

¹¹ Ibid., 127–129.

¹² Ibid., 134.

století i v češtině. Jako příklad by se dal uvést autor Matouš Václavek se svým dílem *Pověsti helénské a římské*, jenž ve své knize vyzdvihoval v mýtech se skrývající morální rozměr.¹³ Pokud bychom tuto fakta vztáhli na dnešní podobu učebnic výtvarné výchovy, tak i zde platí, že jsme odkázáni, a často i cíleně, si informace v oblasti antické mytologie nastudovat sami. V současné době stále platí, že dobrou knihou o antické mytologii pro mládež jsou *Staré řecké báje a pověsti* od Eduarda Petišky¹⁴, ovšem knižní trh nabízí dnes široký sortiment literatury pro různé věkové kategorie a děti si tak mohou vybrat, který typ by je nejvíce zajímal.

Ačkoli habsburské Ministerstvo kultury a vyučování považovalo mýty za důležité pro morální a duševní rozvoj žáka, ve skutečnosti se o nich nejvíce musel učit sám. Dělo se tomu zpravidla prostřednictvím samostudia, z jeho vlastní iniciativy, nebo v rámci plnění domácích úkolů. V hodinách kreslení se školáci seznamovali spíše s uměním sochařským než malířským. Kreslilo se přímo podle modelu, avšak zřejmě bez kontextu, protože výklad o mýtech se v těchto hodinách neodehrával.¹⁵ Do jisté míry je tomu tak i dnes. V současných učebnicích a pracovních sešitech výtvarné výchovy se autoři odkazují na antickou mytologii často právě v úkolech a čtenáři jsou nabádáni k samostudiu (viz níže).

I když se v jistém smyslu přístup k výkladu antických mýtů v kontextu výtvarné výchovy nezměnil, v jiných aspektech to neplatí. V učebnicích a pracovních sešitech výtvarné výchovy sice nenajdeme příliš mnoho jmen bájných hrdinů, bohů a jejich příběhů, místo toho se však dozvíme více o historickém kontextu dané báje, jejích interpretacích a dědictví. Tento přístup je správný, protože základní znalosti o dějinách antického Řecka a Říma je možné načerpat v hodinách dějepisu, který se tímto úsekem dějin zejména v šestém ročníku základních škol zabývá poměrně intenzivně. Toto nastavení nahlížení výtvarných učebnic na antiku by mohl být navíc jeden z dobrých způsobů, jak antiku nadále udržet ve

¹³ Ibid., 136.

¹⁴ Eduard Petiška, *Staré řecké báje a pověsti* (Praha: Ottovo nakladatelství, 2006).

Jedná se o publikaci úměrně převyprávěnou dětem ve věku základních škol. Po generace patřila tato kniha do povinné četby, avšak dnes ji již nejmladší generace v podstatě nezná a spíše sáhne po lehčím převyprávění. Je to však velká škoda, protože Petiška převyprávěl to nejpodstatnější a poskytl tak dětem velmi dobrý základ do dalšího vzdělávání a všeobecného rozhledu.

¹⁵ Keparťová, „Antické mýty ve vzdělávacím systému českých zemí (1848–1918)“, 145.

vzdělávacím systému. Ačkoli má toto téma v českém školství dlouhou tradici, dnes jsme spíše svědky toho, že je zatlačováno do pozadí na úkor jiných období.¹⁶ Debata odborníků, jak tuto situaci řešit, stále probíhá.

1.2 Antika v současném veřejném prostoru ve vazbě na školní vzdělávání

Antika a její dědictví znamená pro evropskou kulturu, vědu a společnost mnohé. Každý den nás toto dědictví obklopuje, nejen ve světě, ale i v České republice, proto je důležité žáky v tomto okruhu vzdělávat a s tématem antiky je obeznamovat, aby tak svému okolí mohli co nejlépe porozumět. To si uvědomují i mnohé evropské státy, jež začaly antiku do školního kurikula opět důsledněji vracet. Česká republika však jde proti tomuto evropskému trendu. Důkazem toho je i reforma RVP, která byla provedena v roce 2021 a znamenala zkrácení časové dotace pro předměty humanitního zaměření. Změna přístupu ve věci výuky dějin se tak zdá být nutná.¹⁷

Jedním ze způsobů, jak tento nastalý trend v České republice změnit, by mohlo být vyučování antiky v rámci školního vzdělávání ne jako uzavřené periody dějin, nýbrž v kontextu dalšího historického a kulturního dění, které se po zániku antiky začalo formovat a jež bylo touto dějinnou etapou v mnohém ovlivněno.¹⁸ Podobný přístup zvolili někteří autoři současných výtvarných učebnic a pracovních sešitů, v nichž se antika rozebírá v první řadě prostřednictvím tematického kontextu (viz níže). Zájem dětí o antiku by mohla probudit na ní navázaná audiovizuální tvorba, protože jako zdroj je jim v současné době bližší. Přesto na odbornou literaturu a studie ve výuce i volném čase nemůžeme zapomenout, jelikož kvůli relevantním informacím je jejich studium téměř nezbytné.¹⁹

Odborníci na danou problematiku navrhuji i další východiska, která vidí předně v budování vztahu k antice i mimo školní prostředí. Zdůrazňují proto výuku seniorů

¹⁶ Jana Keparťová, „Antika ve veřejném prostoru“, *Acta Universitatis Silensianae Opaviensis* 14, (2021): 143–149, https://www.academia.edu/73833791/Keparťová_Antika_ve_veřejném_prostoru (staženo 20. června 2024), 147

¹⁷ Jana Keparťová, „Antika ve veřejném prostoru“, 147.

¹⁸ *Ibid.*, 147.

¹⁹ *Ibid.*, 145.

prostřednictvím Univerzity třetího věku (či ještě lépe – rozšířit toto vzdělávání do domovů pro seniory), pořádání workshopů, příměstských táborů, letních škol²⁰, vytváření a používání stolních her s antickou tematikou²¹ a podobně. V souvislosti s navrácením antiky do veřejného prostoru uvádějí i nutnost mediální reprezentace a potenciál počítačových her, které by mohly být analyzovány v bakalářských a diplomových pracích, a byly by tak k dispozici učitelům při výuce na školách. Funkční by také mohla být mezioborová spolupráce předmětů dějepis a český jazyk, přičemž tématem by byly antické texty.²²

V občanské výchově by mohla být pro žáky pozoruhodná například témata v oblasti práv a demokracie. Oba tyto fenomény by se daly porovnat s dnešní dobou a mohlo by být poutavé sledovat změny, které se udály. Konkrétně by se probíraná látka mohla vztahovat například na postavení žen v antické a dnešní demokratické společnosti. Ve vyučovací hodině by se tak mohlo diskutovat o různých otázkách (např. zda antická demokracie odpovídala tomu, jak ji chápeme a definujeme dnes a podobně).

Pokud jde o předmět výtvarná výchova, zde by bylo možné zaměřit se na antickou mytologii. Přitažlivým tématem by pro školáky jistě mohla být „barevná antika“, jež v sobě skrývá mnoho tvůrčích, ale i poučných témat. Učivo by mohlo být zajímavější, kdyby se v souvislosti s antickým uměním více podtrhl význam antické mytologie a toho, jakým způsobem z ní umělci různých dějinných období čerpali inspiraci. Tento přístup se dobře povedl Pavlu Šamšulovi ve vazbě na báji o Mínoťtaurovi v jeho učebnici *Obrazárna v hlavě 4*²³ (viz níže).

Za potřebné pokládají odborníci rovněž vybudování online platformy, na níž by byly shromažďovány příslušné didaktické materiály se zaměřením na antiku, a byly by tak

²⁰ Jana Keparťová ve své studii „Antika ve veřejném prostoru“, 148 v této věci odkazuje například na Letní školy klasických studií pořádané Filosofickým ústavem AV ČR – Kabinetem pro klasická studia a Asociací učitelů klasických jazyků (ALFA).

²¹ Ve zprávě z diskusního setkání „Jak vrátit antiku do procesu vzdělávání a do veřejného prostoru? Zpráva z diskusního setkání“, píše Tomáš Weissar na straně 276 o následujících hrách: *Cursus honorum*, *Ludix*, *Athéna* ad.

²² Tomáš Weissar, „Jak vrátit antiku do procesu vzdělávání a do veřejného prostoru? (zpráva z diskusního setkání)“, *Acta Universitatis Silensianae Opaviensis* 16, (2023): 271–294, materiál obdrženo přes email od paní doc. PhDr. Keparťové CsC. dne 24. června 2023 (staženo 24. června 2024), 277–278.

²³ Pavel Šamšula, *Obrazárna v hlavě 4: výtvarná čítanka pro 7. ročník základní školy* (Praha: Práce, 1999).

k dispozici nejen učitelům, ale i školákům.²⁴ Jedná se o velice dobrý nápad, protože tyto zdroje jsou dnešním mladým lidem blízké a jistě by se tímto způsobem dal jejich zájem o antiku pozvednout.

1.3 Antika v současných učebnicích druhého stupně základních škol

Antika má v českém školství dlouhou tradici. Toto téma má velkou váhu i v současné výuce na druhém stupni základních škol, protože se dá zařadit do mnoha průřezových témat v souvislosti s RVP. Výrazně se projevuje například ve vzdělávací oblasti *Výchova demokratického občana*, a to hlavně vzhledem k vlivu antiky na právo a budování demokracie. Dále se značně promítá svým etickým a morálním dědictvím i do oblasti *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*.²⁵

Dějepisné učebnice se antickým Řeckem a Římem zabývají zpravidla v rámci učiva šestého ročníku, přičemž tento dějinný úsek bývá většinou tématem stěžejním. V této věci stojí za zmínku čtyřdílná série učebnic *Dějepis* vydaná Státním pedagogickým nakladatelstvím. Nejintenzivněji se žák poučí o antice, její historii a dědictví v učebnici pro šestou třídu *Dějepis 6: pravěk a starověk*.²⁶ Dějinám této historické etapy jsou v ní věnovány dvě poměrně rozsáhlé kapitoly zabývající se v první řadě politickou historií tohoto období. S dalšími zajímavostmi týkajícími se zvláště antických tradic a mytologie se v učebnici setrhneme zpravidla na postranních informačních pásech vnějších okrajů stran. Tato kniha je schopna dětem na druhém stupni zprostředkovat solidní vědomostní základ v oblasti antiky a způsobu, jakým inspirovala následující úseky dějin. Tyto nabyté znalosti posléze školáci mohou využít i v ostatních předmětech, nejen v dějepise.

Dalších informací týkajících se antiky je možné si povšimnout i v pokračujících dílech učebnice určených pro vyšší ročníky. V nich najdeme především ukázky, jak tato historická etapa ovlivnila pozdější dobu a čím inspirovala zrovna probíraná dějinná období

²⁴ Weissar, „Jak vrátit antiku do procesu vzdělávání a do veřejného prostoru?“, 280.

²⁵ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2023, část C, s. 128, 130. Cit. Dle Národního pedagogického institutu České republiky, RVP pro základní vzdělávání dostupné na https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf, cit. 26. 6. 2023.

²⁶ Veronika Válková, *Dějepis 6: pravěk a starověk: pro základní školy* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2015).

nebo témata. O tom, jak moc pro renesanci byla antika a její dědictví důležité, se dozvíme v učebnici *Dějepis 7: středověk a raný novověk*. V ní obsažená kapitola *RENEŠANCE A HUMANISMUS* se zaměřuje spíše na kulturní než na politické dějiny a doklady o tom, jak se inspirace antikou projevovala, můžeme sledovat na mnoha obrázcích dobových výtvarných děl (např. socha *Davida* od Michelangela Buonarrotiho) a vědeckých materiálech (např. mapa Koperníkovy heliocentrické soustavy).²⁷

V učebnici *Dějepis 8: novověk* se o antických tématech poučíme taktéž mnohokrát. Téma klasicismu se přímo nabízí vzhledem k období, na něž se tato kniha nejzásadněji orientuje. Pro žáka by mohly být pozoruhodné i informační sloupce zabývající se kupříkladu původem slov či antickou mytologií. Konkrétně by mohla zaujmout otázka v podkapitole *Emancipace žen*²⁸, v níž je vznesen dotaz na to, proč se spolek, jenž spravoval první dívčí gymnázium, jmenoval Minerva.²⁹

V učebnici pro devátý ročník *Dějepis 9: nejnovější dějiny* je čtenář upozorněn na antiku v kapitole *DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA* v souvislosti s popisem bojů v Řecku, přičemž úkolem je provést komparaci bitvy u Thermopyl z roku 1941 s bitvou, která se odehrála v řecko-perských válkách v roce 480 př. n. l., a poznat fotografii památky (Parthenón), před níž se nechali vyfotografovat nacističtí vojáci.³⁰ Antika tak byla svědkem i velmi nechvalných dějinných událostí.

Z výše zmíněného jsme schopni vyvodit, že z učebnic dějepisu školák získá dobrý vědomostní základ a rovněž hlubší vhled do historie antického Řecka a Říma. Kromě toho se obeznámí i s dědictvím této kultury, a to i v těch dílech učebnic, které se danou historickou etapou přímo nezabývají. Antická mytologie ustupuje v celé sérii do pozadí, nicméně i tak je jí věnována poměrně dostatečná pozornost. Zejména pokud se očekává, že by se o ní žáci

²⁷ Veronika Válková a František Parkan, *Dějepis 7 pro základní školy: středověk a raný novověk* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2015), 142–143.

²⁸ Toto téma je v poslední době probíráno nejen v různých médiích, ale dostává se i do učebnic už na základní škole.

²⁹ Veronika Válková, *Dějepis 8 pro základní školy: novověk* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2014), 102.

³⁰ Veronika Válková a František Parkan, *Dějepis 9 pro základní školy: nejnovější dějiny* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2010), 62.

mohli dozvědět více například v předmětech, jako je výtvarná výchova či český jazyk a literatura. Avšak v dnešních učebnicích výtvarné výchovy, které jsou podrobně popsány níže, je jasné že ani v nich se o tomto tématu příliš mnoho nedozvíme.

V předmětu český jazyk a literatura se obeznámíme s antikou například v novějších čtyřdílných učebnicích *Českého jazyka a Čítanky* z nakladatelství Fraus. Nejvíce se o tomto tématu dozvíme v těch, jež jsou určeny pro šestý a sedmý ročník. V *Českém jazyce 6* je v rámci antiky akcentována v první řadě antická mytologie (např. vznesení dotazu, zda známe bájnou pověst o Prométheovi). Připomenuty jsou i různé antické osobnosti (citován je např. Gaius Iulius Caesar: „*Zkušenost je nejlepší učitel všech věcí*“) a přidány jsou i obrazové náhledy dobového antického umění (např. Parthenón na athénské Akropoli).³¹ V čítance pro stejný ročník je zmínka už značně méně, avšak i tak v ní najdeme například ukázkou sochy *Tritona* inspirovanou antickou mytologií.³²

V učebnici *Českého jazyka 7* najdeme odkazy na antiku ve spojení s renesančním obdobím (např. objasnění pojmu renesance a humanismus).³³ V *Čítance 7* se dozvíme v samostatné podkapitole *Staré příběhy Řecka* o bájných příbězích Persea, Odyssea, Kyklópa Polyféma a Amorovi a Psýché.³⁴ V učebnici českého jazyka pro osmou třídu jsou především zmínky o antických filozofech a politicích. Citován je i římský filozof Lucius Annaeus Seneca („*Stále naříkáme, že máme málo času, ale žijeme tak, jako bychom ho měli na rozdávání*“).³⁵ V *Čítance 8* pro stejný ročník narazíme dokonce na celou podkapitolu s názvem *Některé podoby antické literatury*, jež je věnována antice a jejímu básnictví,

³¹ Zdeňka Krausová, Renata Teršová, Helena Chýlová, Martin Prošek a Jitka Málková, *Český jazyk 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2021), 7, 20, 22.

³² Karel Šebesta, Andrea Králíková, Aleš Marek, Pavlína Synková a Kateřina Šormová, *Čítanka 6: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2016), 57.

³³ Zdena Krausová, Helena Chýlová, Martin Prošek, Pavel Růžička a Renata Teršová, *Český jazyk 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2021), 100.

³⁴ Karel Šebesta, Andrea Králíková, Pavlína Synková a Kateřina Šormová, *Čítanka 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Nakladatelství Fraus, 2018), 80–86.

³⁵ Zdeňka Krausová, Martina Pašková, Helena Chýlová, Martin Prošek a Pavel Růžička, *Český jazyk 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2021), 78.

divadlu, historii a filozofii.³⁶ Co se týče učebnice *Český jazyk 9*, v ní se dočteme například o filozofovi Diogenovi.³⁷ V čítance pro devátý ročník si čtenář může povšimnout antiky v úryvku z literárního díla od českého autora Karla Schulze *Kámen a bolest*.³⁸

Propojení předmětů dějepisu a český jazyk a literatura je zřejmé. Na antickou historii je v uvedených učebnicích češtiny vždy odkazováno v souvislosti s uvedeným tématem, většinou ve formě nějaké zajímavosti, ať už kulturní či politické. Antická mytologie se zde zmiňuje jen okrajově, nejčastěji je uváděna v učebnici *Český jazyk 6* a *Čítanka 7*.

V předmětu občanská výchova se antika objevuje ve vybrané sérii učebnic *Občanská výchova* pro šestý až devátý ročník z nakladatelství Fraus. V *Občanské výchově 6* se dozvíme o antickém vnímání a měření času.³⁹ V sedmé třídě za pomoci této učebnice postřehneme antiku zvláště v kapitole *ČLOVĚK A KULTURA*, kde je toto téma spojeno například s popisem divadla, výtvarného umění či estetiky.⁴⁰ V *Občanské výchově 8* se pozornost věnuje hlavně antické filozofii (zejména Sókratovi). Pozoruhodný je i úkol, v němž se má přeložit latinské přísloví *Per aspera ad astra* (tzn. *Přes překážky ke hvězdám*).⁴¹ V deváté třídě se žáci na základě této učebnice mohou dozvědět nebo si vysvětlit vazbu antiky na dnešní právo včetně Ciceronova citátu („*Občanské právo se nemůže ani ohýbat přízni, ani drtit mocí, ani narušovat peníze*“) zpestřujícího učivo.⁴²

³⁶ Karel Šebesta, Andrea Králíková, Aleš Marek, Pavlína Synková a Kateřina Šormová, *Čítanka 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2021), 20–25.

³⁷ Zdeňka Krausová, Martina Pašková, Jana Vaňková, Pavel Růžička a Helena Chýlová et al., *Český jazyk 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2021), 26.

³⁸ Karel Šebesta, Pavlína Synková, Kamila Homolková, Andrea Králíková a Kateřina Šormová et al., *Čítanka 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2021), 94–95.

³⁹ Dagmar Janošková, *Občanská výchova 6: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2012), 9.

⁴⁰ Dagmar Janošková, Zdeněk Brom, Monika Ondráčková, Dagmar Šafránková a Hana Marková et al., *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2013), 28–30.

⁴¹ Michal Urban, Tomáš Friedel, Tereza Krupová, Dagmar Janošková a Monika Ondráčková, *Občanská výchova 8: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2013), 10, 41.

⁴² Michal Urban, Tomáš Friedel, Tereza Krupová, Dagmar Janošková a Monika Ondráčková, *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2014), 23.

Oblasti, v nichž vybrané učebnice předmětu občanské výchovy připomínají antiku, se zpravidla týkají práva, kultury, vědy a filozofie. Pomocí citátů antických myslitelů rovněž autoři přibližují moudrost jejich tvrzení, která nabývají na platnosti a aktuálnosti téměř ve všech etapách lidských dějin. Z propojení těchto informací je rovněž patrné, že antika stála u kořenů dnešních evropských hodnot, jakými je mimo jiné například úcta k demokracii či právnímu státu.

Na téma antiky na druhém stupni základních škol narazíme i v učebnicích přírodovědného zaměření, tedy v matematice (např. poučení o římských číslicích), fyzice (např. zmínka o Aristotelovi, Leukippovi a Démokritovi), přírodopisu (např. rčení *nosit sovy do Athén*), chemii (např. informace, že antičtí Římané již znali beton) a častěji také v zeměpise, jenž bude z tohoto důvodu taktéž rozebrán podrobněji.⁴³ Stručně bude popsána čtyřdílná série učebnic *Zeměpis* vydaná Státním pedagogickým nakladatelstvím.

V učebnici *Zeměpis 6* jsou v souvislosti s daným tématem kapitoly přiblíženy předně historické osobnosti (např. Thalés z Milétu a jeho zkoumání tvaru Země v kapitole *PLANETA ZEMĚ*).⁴⁴ Antické památky v učebnicích pro sedmý a osmý ročník jsou dohledatelné na několika obrazových přílohách a nezdá se, že o nich dočteme v doprovodném textu (např. ukázka athénské Akropole s krátkým doprovodným textem zaměřujícím se na systém demokracie v Athénách).⁴⁵ Vyhledat vazbu na antiku v učebnici

⁴³ Jiří Škoda a Pavel Doudlík, *Chemie 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia: nová generace* (Plzeň: Fraus, 2018), 112.

Helena Binterová, Eduard Fuchs a Pavel Tlustý, *Matematika 6 pro základní školy a víceletá gymnázia. Aritmetika* (Plzeň: Fraus, 2007), 37.

Miroslav Randa, Václav Havel, Gerhard Hofer, Josef Kepka a Václav Kohout et al., *Fyzika 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2021), 21.

Ivana Pelikánová, Věra Čabradová, František Hasch a Jaroslav Sejpka, *Přírodopis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia* (Plzeň: Fraus, 2021), 47.

⁴⁴ Jaromír Demek a Ivan Mališ, *Zeměpis 6: pro základní školy. Planeta Země* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2007), 8.

⁴⁵ Jaromír Demek a Ivan Mališ, *Zeměpis 7: pro základní školy. Zeměpis světadílů* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2008), 68–69.

Petr Chalupa, Jaromír Demek, Jaromír Rux, Eduard Hofmann a Jaroslav Vrbas, *Zeměpis 8: pro základní školy. Lidé a hospodářství* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2009), 55.

zeměpisu pro devátý ročník je poměrně těžké, avšak i tak v ní jsme schopni zhlédnout několik fotografií památek, které v sobě nesou jasnou stopu antických kořenů (např. fotografie zámku Mělník, který prošel i renesanční přestavbou).⁴⁶ V žádném informačním popisku či doprovodném textu však cílená zmínka o antice není, je třeba proto již mít jisté vstupní znalosti, abychom si uvědomili, že například renesance byla inspirována právě obdobím antického Řecka a Říma. Učebnice zeměpisu se vrací k antice v první řadě v ukázkách památek, které se nám z tohoto období dochovaly. Navíc žáci dnes mají často možnost cestovat, tudíž si mohou tyto pozůstatky antické civilizace, o nichž se ve škole učili, prozkoumat i „naživo“, nebo si je prohlédnout v zahraničním muzeu.

Z vybraných učebnic vyplývá, že by se měl školák v současné době s antikou a jejím dědictvím v určitém kontextu stýkat ve většině předmětů, jež se na druhém stupni základních škol vyučují. Samozřejmě je třeba si uvědomit, že ne všichni učitelé s učebnicemi pracují, nebo se jimi přesně řídí. Je též možné, že používají takové učebnice, které v sobě tyto dějinné přesahy vůbec neobsahují, což by ovšem byla škoda, protože RVP tato tematická propojení doporučuje.⁴⁷ Navíc je zde zmíněn pouze úzký výběr výukové literatury, jenž však i tak slouží jako významný důkaz, že antika v dnešním vzdělávání hraje svou významnou roli a že tendence ji chápat v mezioborovém kontextu tu jistě je. Největší prostor je obecně období antiky a jejímu dědictví věnován v dějepisných učebnicích, a to hlavně v šestém ročníku.

Antické mytologii je v uvedených učebnicích dán v zásadě malý prostor, avšak i tak je přítomna, především v učebnicích dějepisu a českého jazyka a literatury. Z toho však vyplývá, že jejich primárním cílem je patrně poskytnutí obecného vzdělání v oblasti politických dějin antického Řecka a Říma, přičemž kulturní hledisko je tak zatlačeno více do pozadí. Na druhou stranu s tímto základem znalostí pro žáky bude jistě snazší se dále vzdělávat i v oblasti antických tradic. Děti na druhém stupni jsou tak v rámci tématu antické mytologie odkázány spíše na samostudium. Určité informace mohou v této oblasti ve větších kulturních souvislostech načerpat nejvíce z učebnic předmětu výtvarná výchova (viz níže).

⁴⁶ Petr Chalupa, Stanislav Horník, Jaromír Demek, Jaromír Rux a Miroslava Vaněčková, *Zeměpis 9: pro základní školy. Česká republika* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2009), 71.

⁴⁷ Alena Hesová, „Integrace ve výuce“, *Metodický portál: Články* (27. května 2011), <https://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/12039/INTEGRACE-VE-VYUCE.html> (staženo 26. června 2024).

Zaměření učebnic na antickou mytologii by mělo být větší, protože pro pochopení této dějinné etapy a zejména jejího dědictví je tato znalost v podstatě klíčová. Téměř každý den se s nimi navíc setkáváme ve veřejném prostoru prostřednictvím literatury, výtvarných artefaktů, architektury a podobně. Někdy jsme s nimi v kontaktu dokonce, aniž bychom si to uvědomovali, v tomto smyslu by nás mohly napadnout reklamy či filmy. Ač se možná jeví, že takovýto výklad poněkud přesahuje rámec této bakalářské práce, vzhledem k dnešní podobě výtvarných učebnic a pracovních sešitů je tento kontext důležitý.

1.4 Antika ve výtvarné výchově od 60. let 20. století do konce 80. let 20. století

V 60. letech 20. století prošel předmět výtvarná výchova významnými změnami. Příčinou bylo mimo jiné jisté „uvolnění“ komunistického režimu v Československu, kdy se do země dostávaly snáze i nové poznatky ze světového výzkumu tohoto předmětu, které se vyznačovaly zvláště novým, méně řemeslným přístupem ke tvořivosti. V roce 1960 začal vycházet odborný časopis *Výtvarná výchova* a byly přijaty i nové osnovy předmětu, jež si však zachovaly některé parametry dřívějšího obsahu z 50. let 20. století. O způsobu, jak tento předmět vyučovat, se navíc vedly ideologické spory, které vývoj brzdily. Významnou osobností, jež se snažila v této době o modernizaci výtvarné výchovy, byl profesor Jaromír Uždil.⁴⁸

O antice se školáci v této době v předmětu výtvarná výchova mohli dozvědět pouze nepřímo, a to na tzv. besedách o umění, které byly součástí učebních osnov od roku 1953 až do poloviny 70. let.⁴⁹ V nich se k daným výukovým tématům doporučovali umělci, na něž by se mohli učitelé ve vyučovací hodině zaměřit. Většinou jsou však uváděni hlavně čeští výtvarníci spadající do období 19. a 20. století. Obecně na antiku tak nenarazíme v žádné z metodických příruček, publikací zaměřených na besedy o umění ani v učebních osnovách. Dá se však předpokládat, že o antice se mohl žák učit například v devátém ročníku na besedě

⁴⁸ Helena Hazuková, *Didaktika výtvarné výchovy VI. Tvořivost a výtvarná výchova* (Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010), 75.

⁴⁹ Hazuková, *Didaktika výtvarné výchovy VI*, 75.

o umění (téma *Výtvarné umění v boji za člověka*) při výkladu o Leonardu da Vincim či Michelangelu Buonarrotim.⁵⁰

S příchodem normalizace po roce 1968 došlo ke změnám i ve výtvarné výchově. Ač se mnoho oborových odborníků rozhodlo po utužení komunistického režimu z Československa odejít, i tak se udržel v tomto směru poměrně dobrý kontakt se zahraniční vědou. V roce 1976 společně s uzákoněním „nové koncepce vzdělání“ došlo ve výtvarné výchově k zásadní proměně obsahu předmětu. Předchozí osnovy byly nahrazeny třemi novými, jejichž primárním cílem byl rozvoj tvořivosti, představivosti a tak dále.⁵¹

Besedy o umění tak zanikly, avšak výklad o dějinách umění nikam nezmizel a částečně se přesunul do nové výukové oblasti *Výtvarné umění a životní sloh*, jejímž hlavním úkolem bylo ve vyučovacích hodinách vyložit estetiku a vnímání uměleckých děl na konkrétních příkladech.⁵² Antika však ani zde není součástí tematických osnov. Školák se tak pravděpodobně mohl setkávat s antikou a jejím dědictvím pouze prostřednictvím doporučených výtvarníků a děl. Jako příklad by se dala uvést díla sousoší *Trig a Apollón a Múzy* od Bohuslava Schnircha, která jsou doporučena v dobové metodické příručce v kapitole popisující plánování vyučovacích hodin výtvarné výchovy pro sedmý ročník.⁵³

Období po roce 1989 se vyznačovalo prudkým rozvojem výzkumu v oboru výtvarné výchovy, přičemž rozvoj tvořivosti, jakožto nejdůležitějšího cíle tohoto předmětu se zachoval a byl takto označen i v novém *Vzdělávacím programu Základní škola* z roku 1996. V 90. letech začaly vznikat ve větší míře i didaktické publikace pro učitele i školáky a také nové učebnice výtvarné výchovy včetně těch pro druhý stupeň základních škol, jež budou analyzovány níže. V roce 2004 byl v Česku vydán *Rámcový vzdělávací program* pro

⁵⁰ Učební osnovy základní devítileté školy, *Výtvarná výchova 6.–9. ročník* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969), 16–22. Stejný obsah lze najít i v dalších pozdějších vydáních až do 70. let, kdy byla provedena změna výukového obsahu předmětu výtvarná výchova.

⁵¹ Hazuková, *Didaktika výtvarné výchovy VI*, 80.

⁵² Ministerstvo školství České socialistické republiky, Učební osnovy základní školy, *Výtvarná výchova 5.–8. ročník* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978), 9.

⁵³ Pavel Šamšula a Vladimír Leština, *Výtvarná výchova v 7. a 8. ročníku – Metodická příručka* (Praha: SPN, 1982), 81.

základní vzdělávání, v němž je předmět výtvarná výchova zařazen do oblasti *Umění a kultura*.⁵⁴ RVP ZV je stále aktualizován a naposledy prošel změnou v roce 2023.⁵⁵

⁵⁴ Hazuková, *Didaktika výtvarné výchovy VI*, 82, 86.

⁵⁵ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2023. Cit. Dle Národní pedagogický institut České republiky, RVP pro základní vzdělávání dostupné na https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf, cit. 26. 6. 2023.

2 VÝTVARNÉ UČEBNICE PRO DRUHÝ STUPEŇ ZÁKLADNÍCH ŠKOL OD ZAČÁTKU 90. LET PO SOUČASNOST

2.1 Analýza učebnic *Průvodce výtvarným uměním*

Série pěti učebnic *Průvodce výtvarným uměním* popisuje chronologicky české i světové dějiny umění. První díl se zabývá především pravěkem a starověkem.⁵⁶ Druhý díl zkoumá středověk, hlavně sloh románský a gotický.⁵⁷ Ve třetím díle najdeme dějiny umění počínaje renesancí a konče realismem 19. století.⁵⁸ Čtvrtý díl pojednává o umění přelomu 19. a 20. století, přičemž poslední kapitola se již zabývá moderním uměním 60. let. 20. století.⁵⁹ Poslední, pátý díl, se soustřeďuje na dějiny moderního a postmoderního umění, ale i na umění současné.⁶⁰ Každá z učebnic je bohatá na obrazové přílohy.

O antice se dočteme ve všech učebnicích kromě pátého dílu, což je zarážející, protože i v moderním, postmoderním a současném umění nacházíme ozvuky antiky (např. Pablo Picasso, Olbram Zoubek a další). Nejpodrobněji se s dějinným úsekem a uměním antického Řecka a Říma seznámíme nepřekvapivě v prvním díle. Velké množství antických tradic se nachází zejména v učebnici *Průvodce výtvarným uměním III*. Antická mytologie se v této učebnicové sérii objevuje poměrně často (nejčastěji v prvním a třetím díle). Bájné příběhy jsou však většinou popsány a vysvětleny stroze v několika málo větách – evidentně se očekává, že žáci antickou mytologií znají z jiných předmětů a z vlastní četby.

2.1.1 *Průvodce výtvarným uměním I*

Učebnice *Průvodce výtvarným uměním I* je rozdělena do celkem čtyř kapitol. V kapitole *UMĚNÍ STAROVĚKU* jsou celé dvě podkapitoly věnovány antickému výtvarnému umění. Jmenují se *Řecko a egejský svět* a *Řím a jeho říše*.⁶¹ Ve výkladu o antice se autoři často věnují i politickým dějinám, učební látka se tak často svým obsahem promítá i do

⁵⁶ Pavel Šamšula a Jaromír Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I* (Praha: Práce, 1994).

⁵⁷ Pavel Šamšula a Jaromír Adamec, *Průvodce výtvarným uměním II* (Praha: Práce, 1995).

⁵⁸ Jaroslav Bláha a Pavel Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním III* (Praha: Práce, 1996).

⁵⁹ Pavel Šamšula a Jarmila Hirschová, *Průvodce výtvarným uměním IV* (Praha: Práce, 1994).

⁶⁰ Jaroslav Bláha a Jan Slavík, *Průvodce výtvarným uměním V* (Praha: Práce, 1997).

⁶¹ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 5.

předmětu dějepis. Je v ní mnoho obrazových příloh a u každé fotografie je téměř vždy přidán alespoň krátký komentář týkající se daného díla. Kapitoly jsou většinou uvedeny tak, že období, jímž se budou zabývat, je časově zařazeno a nezdědky jsou zmíněny i historické souvislosti, které jsou pro interpretaci uměleckého ztvárňování v té době nezbytné.

Nárazově si lze v učebnici přečíst přímé citáty antických filozofů (např. Aristotelés, Cicero, Statius a další), jež odkazují na ukázky děl, které jsou umístěny pod nimi. Jako příklad bychom mohli uvést slova Ciceronova v kapitole *UMĚNÍ PRAVĚKU*. Citované souvětí se nachází nad fotografiemi soch pravěkých Venuší a zní následovně: „*Vše, co je podle přírody, je hodno úcty.*“⁶² V podobném duchu se nesou i ostatní převzatá vyjádření antických myslitelů ve vztahu k vybraným artefaktům. Autoři zde tak myšlenky antických filozofů záměrně převádí do jiného a pozoruhodného kontextu, jenž vede k hlubšímu přemýšlení nad uvedeným dílem a naznačuje trochu jiný úhel pohledu, jímž je možné se na dílo dívat. Tak časté používání přímých citací je vzhledem k ostatním sériím učebnic a pracovních sešitů výtvarné výchovy výjimečné.

První informace, jež získáme v kapitole *UMĚNÍ STAROVĚKU*, se týkají vzájemného propojení kultur starověkého Egypta a antického Řecka. Jako příklad tohoto oboustranného ovlivňování je uvedeno malířství, respektive jeho zpodobňování lidské tváře. Na realistické podobizně muže, jež se nám dochovala na rakvi z Fajjúmu z 1. století př. n. l., má žák tento portrét srovnat s pompejskou freskou *Pekaře Procula s chotí* (podkapitola *Řím a jeho říše*).⁶³ Zajímavé jsou teorie, tvrdící, že první umělci, kteří do Řecka přišli, pocházeli právě z Egypta. Jediná oblast, kde by bylo na místě o této tezi uvažovat, je raná řecká keramická tvorba geometrického či dipylského slohu. Nicméně je potřeba dodat, že například na některých egejských ostrovech byl ve stejném období patrný spíše vliv Orientu.⁶⁴

Podkapitola *Řecko a egejský svět*

Období antického Řecka je věnována podkapitola *Řecko a egejský svět*. Autoři na začátku výkladu vymezují oblasti, jímž se v tomto úseku učebnice chtějí zabývat. Dále se

⁶² Ibid., 13.

⁶³ Ibid., 87, 137.

⁶⁴ José Pijoán, *Dějiny umění 2*, (Praha: Odeon, 1977), 60.

presouvají k dějinám umění tohoto území, jež sahají hluboko do historie. Za kořeny řeckého umění jsou považovány tzv. kykladské idoly z konce 3. tisíciletí př. n. l., které jsou pro lepší představu čtenáři k dispozici na fotografii. Prvním historickým obdobím uváděným v učebnici, je nejstarší evropská civilizace – minojská Kréta. Jedním z nejvýznačnějších rysů této kultury byla stavba paláců se složitou konstrukcí podobající se labyrintu. Podrobnějšímu rozboru je podroben asi nejznámější palác v Knóssu, tedy údajné sídlo bájného krále Mínoa. V souvislosti s touto památkou je zmíněn i její objevitel, archeolog Arthur Evans. Detailnější pozornost je věnována malířské výzdobě paláce, jež údajně čerpala inspiraci v Egyptě.⁶⁵

Velkou oporou v kombinaci s výkladovým textem jsou obrazové přílohy, na nichž jsme upozorněni na specifika krétského umění. Co se týče architektury, na fotografiích je možné zhlédnout dnešní zrestaurovanou podobu paláce v Knóssu o niž se postaral již zmíněný Evans. K dispozici je pro představu i kresba, jak mohla zhruba vypadat podoba jižního křídla tohoto královského sídla. Vnitřní výzdobu paláce charakterizují snímky fresek líčících přírodu, zvířata (delfini) a lidské postavy. Domnělé krétské zvyky vykládá malba *Akrobati s býkem*, na níž jsou vyobrazeni mladí muži přeskakující býčí hřbet. Autoři v souvislosti s tímto dílem naznačují, že právě v těchto mladických hrách má svůj původ korida neboli býčí zápasy.⁶⁶ Jedná se sice o zajímavé propojení antických tradic s tímto zejména španělským fenoménem, avšak v této souvislosti je třeba dodat, že tato teze má svůj původ u archeologa Evanse a že se tak dodnes jedná pouze o jednu z teorií.⁶⁷

Býkovi a jeho duchovním rozměrům v minojské kultuře je věnována větší pozornost dále. Stručně je odvyprávěna i část antického mytologického příběhu o příšere Mínotaurovi, jenž byl uzavřen do labyrintu svým nevlastním otcem Mínoem. Toto téma posléze zpestřují tři snímky, na nichž je dovedně z hlediska různých historických období zpracováno dědictví dané báje.⁶⁸ Na obraze *Mínotauros* od Arweda D. Gorella z roku 1986 je vyobrazena tato bájná příšera kreslící labyrint. Pokud si dílo pozorně prohlédneme, objevíme, že kresba, již Mínotauros tvoří, se nápadně podobá fotografii zahradního labyrintu z 19. století,

⁶⁵ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 88.

⁶⁶ *Ibid.*, 89–91.

⁶⁷ Adrian Shubert, *Death and Money in the Afternoon: A History of the Spanish Bullfight* (New York: Oxford University Press, 1999), 6–7.

⁶⁸ Viz příloha č. 1: Ukázka dědictví antického mýtu o Mínotaurovi (Šamšula, Adamec, 1994).

přiloženého pod malbou. Na další straně je vyobrazen i údajný inspirační zdroj obou již zmíněných ztvárnění bájněho bludiště. Je jím řecká dobová mince z 5. století př. n. l., do níž bylo schéma labyrintu vytlačeno. V doprovodném textu se u grafického znázornění dobového platidla dozvíme i o Ariadné a její niti. Odpověď na případnou otázku, k čemu měla v souvislosti s labyrintem tato pomůcka na šití sloužit, autoři ponechávají nevyřešenou.⁶⁹ Jejich cílem je nejspíš tímto způsobem v žákovi vzbudit zvědavost a navést ho k samostudiu.

Toto tematické propojení dokazuje, že antická báje o Mínoťtaurovi byla v různých dějinných obdobích velkým zdrojem inspirace. Pro školáky by také mohlo být zajímavé, že se tématem Mínoťtaura zabýval také známý kubistický malíř Pablo Picasso, jenž ho vnímal jako prostředek vyjádření sebe sama a svých životních stanovisek.⁷⁰ Mýtus o této bájně přišere je obecně v učebnicích výtvarné výchovy často používané téma. V souvislosti se zmínkou o Ariadné by se její příběh mohl propojit i s předmětem český jazyk a literatura, v němž by bylo možné si ve vyučovací hodině zkusit vysvětlit ustálené slovní spojení *Ariadnina nit* (tzn. prostředek, jenž nám pomůže dostat se ze spleťité situace nebo vyřešit složitý problém).

Dějinná etapa mykénské civilizace je uvedena ukázkou dochovaných zbytků hradeb a pohřebiště v Mykénách. Objevitelem této civilizace byl laický archeolog a milovník antické mytologie Heinrich Schliemann, jenž jako návod ke svým vykopávkám používal Homérův epos *Ílias*. Schliemann věřil, že vypátral hrobky bájných hrdinů, které po návratu z trójské války nechal zavraždit král Aigisthos. Německý archeolog si byl jist, že našel místo posledního spočinutí hrdiny Átreia a posmrtnou masku krále Agamemnona. Pravdou však je, že tyto hypotézy z nálezů nelze potvrdit. Víme pouze, že se muselo jednat o společensky významné osobnosti, vzhledem k bohaté výbavě hrobů.⁷¹ Pozoruhodný by v rámci výuky mohl být fakt, že čtení mytologických příběhů se stalo velkou motivací a podkladem při prvních pokusech o archeologické objevování antického Řecka.

⁶⁹ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 91–93.

⁷⁰ Adrian Searle, „Picasso: Minotaurus and Matadors review—sex and death in the bullring“ *The Guardian*, 28. dubna 2017, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2017/apr/28/picasso-minotaurs-and-matadors-gagosian-london> (staženo 1. července 2024).

⁷¹ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 93–94.

Ve výkladovém textu jsou čtenáři v souvislosti s počátky mykénské civilizace seznámeni s kmenem Achajů, jenž byl jádrem této společnosti. Dokonce o nich ve svých eposech píše i Homéros. V této souvislosti autoři přemýšlí nad tím, zda se v antické mytologii skrývá i jakési pravdivé jádro. Jako příklad těchto svých úvah zmiňují nám již známý mýtus o Mínoťtaurovi, který by mohl být metaforickým ztělesněním nepřátel Achajů.⁷² Tento způsob uvažování má patrně za cíl navést školáky k hlubšímu přemýšlení nad bájemi a probouzet v nich kritické myšlení o tom, že kvůli nedostatku historických pramenů se určité věci v dějinách jen domníváme.

Typická architektura této doby je charakterizována specifickými stavbami mykénské kultury (tzv. kyklópské zdivo, *megaron*, nepravá klenba a další). Achajská společnost je popsána jako bojovná a oplývající bohatstvím. V souvislosti s uměním tuto kulturu obdivujeme také pro její vyvinutá řemesla šperkařství či zbrojířství. Výklad je uzavřen časovým zařazením zániku této civilizace, přičemž mezi možné příčiny autoři řadí i útok kmene Dóřů.⁷³

Ve výkladu o mykénské civilizaci máme k dispozici obrazové přílohy dobového umění. Mezi nimi má své místo i známá *Agamemnonova maska* ze 16. století př. n. l. vytepaná ze zlata. Fotografie tzv. Lví brány je zajímavě umístěna vedle titulní stránky ilustrovaných *London News*, jež v 19. století informovaly čtenáře o objevení Mykén.⁷⁴ Na těchto dvou snímcích se tedy propojuje výtvarná výchova s předmětem český jazyk a literatura. Pozoruhodnou ukázkou inspirace antickou mytologií v České republice je v učebnici dílo sochaře Olbrama Zoubka s názvem *Agamemnon a Ífigenie* z roku 1986.⁷⁵ Sousoší je důkazem toho, že inspiraci antikou můžeme vidět všude kolem sebe a že antická mytologie a její moudrost má svou váhu i v současnosti. Tento antický příběh by mohl zaujmout svým asi nejsilnějším morálním vzkazem – co všechno je člověk ochoten obětovat, aby dosáhl svého cíle?

⁷² Ibid., 95.

Autor Robert Graves to však ve své knize *Řecké mýty I*, 359 nepotvrzuje.

⁷³ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 95, 97, 99.

⁷⁴ Ibid., 95.

⁷⁵ Ibid., 96.

Viz příloha č. 2: Ukázka obrazu Olbrama Zoubka: *Agamemnon a Ífigenie*, 1986 (Šamšula, Adamec, 1994).

Postava Ífigenie by mohla žáky upoutat svým silným příběhem, jehož jádro spočívalo v rozhodnutí jejího otce Agamemnona obětovat dceřin život za cenu dalšího válečného tažení. Její osud neskončil zcela nešťastně, protože chvíli před smrtí ji zachránila bohyně Artemis, jež si sama předtím vyžádala Ífigeneinu oběť. Bohyně lovu z ní posléze udělala kněžku a příslušnici své družiny.⁷⁶ Báje o mykénské princezně je i v současnosti stále živá, a kromě výtvarného umění máme příležitost ji zhlédnout například i v divadle⁷⁷ nebo ve filmu⁷⁸. Druhý život antické mytologie postřehneme i na fotografii fresky z Vatikánské knihovny, jež líčí souboj Odyssea s Laistrygony. Informaci, že se jednalo o lidožravé obry, s nimiž se musel po cestě zpět do své rodné Ithaky Odysseus utkat, je nám prozrazeno v popisku.⁷⁹

V této učebnici se jedná o jedinou zmínku o tomto bájném hrdinovi. V ostatních analyzovaných výtvarných učebnicích a pracovních sešitech je jeho příběh zdůrazňován pouze jednou (viz níže). Z hlediska antické mytologie a jejího dědictví se však jedná o velice výraznou postavu. Odkazů v kultuře na jeho dobrodružství máme skutečně nespočet. Důvod, proč tomu tak je, je prozaický a dobře ho popisuje již výše zmíněný historik Zamarovský ve své knize *Bohové a hrdinové antických bájí*: „Vždyť *Odysseia*, jejímž je titulním hrdinou (Odysseus), má 12 110 veršů, a v *Íliadě* ho uvádí Homéros jménem celkem 118krát.“⁸⁰ V českém prostředí jistě stojí za návštěvu zahrada Šternberského paláce, v níž stojí socha *Vraždící Odysseus*, nebo obraz od německého malíře Lovise Corintha *Odysseus v boji se žebřákem* z počátku 20. století, jenž visí v Národní galerii v Praze.⁸¹

V souvislosti s koncem mykénské civilizace se autoři ve výkladovém textu zabývají i strohou charakteristikou nového nástupu dějinné etapy antického Řecka – tzv. obdobím temna. Za podstatné rysy tohoto historického úseku pokládají sepsání Homérových eposů *Ílias* a *Odysseia*, pokles počtu obyvatelstva a počátky velké řecké kolonizace. Za důležitý

⁷⁶ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 202.

⁷⁷ Například divadelní hra od francouzského dramatika Jeana Racina *Ífigénie v Tauridě*.

⁷⁸ Například film *Trója* od režiséra Wolfganga Petersona z roku 2004.

⁷⁹ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 97.

⁸⁰ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 304.

⁸¹ „Odysseus v boji s žebřákem, Lovis Corinth“, Díla, Národní galerie Praha, https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_4238 (staženo 1. 7. 2024).

aspekt postupného rozvoje řeckého umění jsou považovány čilé obchodní styky tohoto území. Tento fenomén ekonomického a kulturního předávání se silně promítl v umění keramiky.⁸²

Pokud jde o keramickou tvorbu, autoři dbají na správné používání názvosloví pro některé antické nádoby (např. *amfora*, váza a další). Popsány jsou rovněž různé rané styly „vázového malířství“ (geometrický a černofigurový) a zároveň jsou dány do souvislostí s obdobím svého vzniku – zejména v návaznosti na různé vlivy, například orientální, jež se do tvorby promítaly. K dispozici jsou i tři ukázky antických nádob, jedna s geometrickou a dvě s černofigurovou výzdobou. V popiscích, jež jsou přidány u nádob černofigurového stylu, se dočteme i o antické mytologii. Na první váze je vyobrazen Achilleus, jak zabíjí královnu Amazonek, do níž se ve chvíli, kdy ji usmrtil, zamiloval. Na druhé jsou vyobrazení kentauři, kteří jsou v učebnici podrobeni zajímavé historické interpretaci. Údajně totiž báje o těchto tvorech mohla vzniknout na základě střetnutí antických Řeků s bojovným kmenem Skythů, který působil skutečně tak, že se na koni narodil.⁸³

O červenofigurovém stylu, jenž nakonec na území antického Řecka převládl, se dozvíme až v souvislosti s klasickým obdobím (tzn. 5.–4. století př. n. l.), nicméně pro přehlednost je dobré se o něm zmínit již nyní. Tuto později velmi populární techniku zdobení můžeme vidět na fotografii červenofigurové vázy z roku 500 př. n. l., na níž opět objevíme výjev z antické mytologie. Hlavním námětem nádoby je bohyně moří a řek Téthys, matka Achillea.⁸⁴ Obecně platí, že „vázové malířství“ by mohlo být pro žáky dobrým vzorem, jak moc silná byla v antickém Řecku úcta k bohům, protože jejich ztvárnění a příběhy se objevovaly i na předmětech denní potřeby.

Archaické období je vykládáno v první řadě ve své vazbě na architekturu. Autoři věnují pozornost obzvláště podobě antických chrámů. Tyto nejprve dřevěné, později většinou kamenné stavby sloužily k úctě bohů. V této souvislosti jsou připomenuta jména některých z nich – Zeus, Héra, Afrodíté, Athéna a Poseidón. Za počátek a zdroj inspirace pozdější podoby chrámů je označen *megaron*, s nímž jsme se setkali výše. Zmíněny jsou

⁸² Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 99.

⁸³ *Ibid.*, 99–101.

Autor Robert Graves to však ve své knize *Řecké mýty I*, 376–377 nepotvrzuje.

⁸⁴ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 109.

rovněž všechny tři typy architektonických slohů odvíjejících se od podoby antických sloupů. Jedná se o řád dórský, iónský a korintský. Zmíněny jsou i další architektonické názvy – *metopy* a *reliéf*.⁸⁵ Díky nim si školáci obohatí slovník odborných pojmů, které se jim mohou hodit v dalším studiu.

V celkem devíti obrazových přílohách se dobře seznámíme s podobou antických chrámů. Přílohy se skládají z fotografií dobových památek nebo studijních kreseb detailů těchto staveb. Díky těmto početným ukázkám si následně uděláme i relativně komplexní představu o tom, jak antické chrámy vypadaly a co je pro ně charakteristické. V popisích k uvedeným dílům se také dozvíme, že chrámy se často dochovaly v dobrém stavu především mimo pevninské Řecko, tedy například na území Itálie či v severní Africe.⁸⁶ Mluvíme-li o antickém Řecku, nelze si v tom případě představovat jen území státu, které známe dnes. Pro žáky by tato znalost mohla být cenná například v souvislosti s propojením těchto informací s předmětem zeměpis.

Mezi architektonickými památkami klasického období, vyniká zejména výklad o pahorku Akropolis v Athénách, o jehož architektonický rozkvět se postaral hlavně významný politik Periklés. Nejvýraznější součástí návrší je dodnes chrám Parthenón, jenž byl zasvěcený bohyni spravedlnosti Athéně. V popisku k této památce se dozvíme dokonce i jména architektů, již se na stavbě podíleli (zda se však jedná o podstatnou informaci zůstává otázkou). Zároveň máme možnost porovnat s dnešní podobou chrámu také náčrt bočního řezu budovou a jejího půdorysu. Na nich je naznačeno, jak mohl chrám původně vypadat a kde mohla být situována socha Athény. Krásným příkladem iónského slohu je chrám Athény Níké postavený na okraji Akropole. Výjimečná podoba sloupů ve tvaru ženských postav je typická pro chrám Erechteion.⁸⁷

V obrazových přílohách by žáka mohla upoutat barevná rekonstrukce detailu antického chrámu.⁸⁸ Polychromované byly i antické sochy. Dle výzkumů měly chrámové stavby jasné barvy, a pokud jde o štítové skulptury, zde barvy byly zřejmě ještě pestřejší

⁸⁵ Ibid., 103, 106.

⁸⁶ Ibid., 102–108.

⁸⁷ Ibid., 105–109.

⁸⁸ Ibid., 104.

Viz příloha č. 3: Ukázka rekonstrukce barevného řeckého chrámu (Šamšula, Adamec, 1994).

kvůli tomu, aby byly rozeznatelné již z dálky. Tuto estetiku patrně antičtí Řekové převzali od Egyptanů a obyvatel Mezopotámie. V tradici pokračovali i Etruskové a Římané.⁸⁹ Jistě by bylo tedy zajímavé v rámci výuky poskytnout i ukázkou rekonstrukce barevnosti dávných soch. Nejbližší místo, kde se dají tyto kopie navštívit, je stálá výstava na zámku v Duchcově.⁹⁰ Za zhlédnutí dále stojí i putovní výstava Bunte Götter.⁹¹ Další muzeum, kam se dá s tímto záměrem jít, je Glyptotéka v Mnichově.⁹² Téma polychromie řeckých soch můžeme postřehnout i v učebnici *Obrazárna v hlavě 3*, avšak jedná se jen o zmínku, jejímž účelem je nejspíš čtenáře zaujmout ne tak všeobecně známým faktem (viz níže).

V souvislosti s uměním antického Řecka autoři nemohli nezmínit také slavné divadlo v Epidauru pocházející ze 3. století př. n. l. V popisku se školáci mohou naučit dalšímu odbornému termínu – *orchestra*⁹³ (tzn. kruhové jeviště). Upoutat by mohla i informace, že v řeckém divadle hráli jen muži a pokud se jednalo o ženskou roli, zkrátka se za ni převlékli.⁹⁴ V tomto směru se tak výtvarná výchova propojuje především s předmětem český jazyk a literatura, a ještě více s dramatickou výchovou, pokud je ve výuce na dané škole dostupná.

Na několika málo stranách je možné se komplexně seznámit s podobou a určitou částí terminologie používané v kontextu antické architektury. I v této oblasti pokládali autoři za důležité dát najevo, že antická architektura a její tradice jsou stále živé, a to včetně českého prostředí. Ukázkou tohoto vlivu je fotografie sochy od Jana Ambrůze *Malý chrám* z roku 1988, jenž byl vyroben ze dřeva a postaven do krajiny.⁹⁵ To dokazuje, že antika má

⁸⁹ Barbara Pokorná, „Znovuobjevení barvy v antickém sochařství“, *Historica Olomucensia* 50, (2016): 49–68, https://www.researchgate.net/publication/368325610_Reinventing_Colour_in_Antique_Sculpture (staženo 25. června 2024), 49–51, 60–61.

⁹⁰ „Okouzlení antikou“, Duchcov, Národní památkový ústav, <https://www.zamek-duchcov.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/10712-okouzleni-antikou-individualni-okruh> (staženo 25. června 2024).

⁹¹ „Gods in Colour“ Liebieghaus, <https://buntegoetter.liebieghaus.de/en/> (staženo 25. června 2024).

⁹² Pokorná, „Znovuobjevení barvy v antickém sochařství“, 60–61.

⁹³ V učebnici je termín *orchestra* označen za jeviště, ve skutečnosti se však jednalo o kruhový nebo polokruhový prostor mezi jevištěm a hledištěm. Většinou na něm hrál chór, sbor.

⁹⁴ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 110.

⁹⁵ *Ibid.*, 103.

Viz příloha č. 4: Ukáзка antického dědictví na díle Jana Ambrůze *Malý chrám*, 1988 (Šamšula, Adamec, 1994).

v českém prostředí svůj prostor, a i když se v tomto případě jedná o zjevnou inspiraci tímto historickým obdobím, tak toto dílo v české krajině nepůsobí vůbec cize a vzbuzuje zvědavost. Dalším příkladem druhého života antických chrámů je klasicistní budova Muzea umění ve Filadelfii z 19. století.⁹⁶ Architektura antického Řecka je popisována i v dalších analyzovaných učebnicových sériích, ale jen stroze a spíše ve vazbě na jiné výtvarné disciplíny (viz níže).

K řecké architektuře neodmyslitelně patřilo i sochařství. Autoři popisují postupný vývoj počínaje strnulým postojem postav (kúros a koré) přes rozpohybování těla a nalezení „ideální podoby občana“, až po helénistické emočně vypjaté figury.⁹⁷ Značná pozornost je věnována období klasicismu. V tomto kontextu se nejprve můžeme setkat s umělcem Feidiem, jenž vytvořil reliéfní výzdobu Parthenónu a samu dvanáctimetrovou sochu Athény Parthenos z chrýselefantíny. Ty však bohužel nejsou součástí obrazových příloh. I tak ale máme možnost si reliéfy v detailu prohlédnout na obrázku *tympanonu* Afaiina chrámu na Aigíně. Autoři rovněž vysvětlují, že Feidiovy mistrné práce dnes nespátříme v Řecku, ale – kromě nedochované sochy bohyně – ve sbírkách Britského muzea.⁹⁸ Tato informace (v rámci dalších analyzovaných sérií výtvarných učebnic bohužel ojedinělá) kde v Evropě lze navštívit sbírky antického umění by mohla být školákům poměrně užitečná, protože mnoho z nich má v současné době velkou možnost cestovat a tato muzea i navštívit.

Známý sochař Polykleitos je ve výkladu spojován hlavně s vytvořením tzv. kánonu, tedy přesně propočítaného matematického vzoru, jenž má vést k ideálnímu znázornění proporcí lidské postavy. Výsledek tohoto postupu se dá sledovat na přiložené fotografii sochy *Diadúmena* z 5. století př. n. l. Při pozorování díla se máme zaměřit nejen na již zmíněný kánon, ale také na to, že tento umělec dokázal dobře vyjádřit i domnělý pohyb tohoto sportovce. Ve výkladovém textu se také dodává, že Polykleitos se ve svých matematických postupech inspiroval i u Pýthagora.⁹⁹ V tomto případě by se mohlo téma snahy o dokonalost pomocí propočtů promítnout i ve výuce matematiky.

⁹⁶ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 108.

⁹⁷ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 106, 111, 118–119.

⁹⁸ *Ibid.*, 109, 111.

⁹⁹ *Ibid.*, 110, 112.

Sochař Kallimachos je zde oceněn pro svou práci s draperií na vytesaných reliéfech dívek. Pokud jde o zpodobňování ženských postav, zejména aktů, autoři čtenářům přibližují i skulptury Práxitelovy.¹⁰⁰ Díla obou naposledy zmíněných umělců však nejsou součástí obrazových příloh. Proslulou a patrně i nejznámější Práxitelovou sochou je Afrodité z Knidu, což dokazuje i přítomnost mnoha jejích kopií v muzeích po celém světě.¹⁰¹

Z popisku pod dvěma replikami sochy Myrónova *Diskobola* se dozvíme, že řecký bronzový originál tohoto díla se nedochoval, avšak že k dispozici máme římské kopie. Obě jsou vyhotoveny z mramoru.¹⁰² Toto je dobrý způsob, jak žákovi zprostředkovat informaci, že pro Římany bylo řecké umění velkým vzorem a že právě díky jejich obdivu k antickému Řecku si i my můžeme představit, jak tehdejší sochařské umění vypadalo a stejně jako dříve Římané se těšit z jeho krásy.¹⁰³ Fakt, že současná kultura přejala tradici pořádání Olympijských her z antiky, nemusí být obecně pro školáky novou informací, za pozornost ale stojí, že se antická tradice promítla i do pohybové techniky sportu. Autoři v této věci tvrdí, že když se znovu před sto lety opět začaly pořádat Olympijské hry, tak se atleti souboru pohybů, jež je třeba při hodů diskem udělat, učili právě ze sochy *Diskobola*.¹⁰⁴ Antika měla tedy i velký vliv na sport a rovněž na způsob, jakým konkrétní disciplíny vykonáváme, tato tradice se tak promítá i do předmětu tělesná výchova.

Vývoj portrétního umění postřehneme na dvou vedle sebe daných portrétech z různých období dějin antického Řecka. Na první straně se nachází podobizna *Delfského vozataje* z 5. století př. n. l., jenž má vážný a soustředěný výraz. Vedle něj lze pozorovat bustu *Hlavy tzv. Senecy* ze 2. století n. l. V komentáři k tomuto dílu autoři objasňují, že název klame, protože se má údajně jednat o podobiznu knihovníka z Alexandrie. V původu této sochy tím pádem vidí důkaz, že řeckým uměním se inspirovali i Egypťané. Reflexe se dočkal

¹⁰⁰ Ibid., 110–111.

¹⁰¹ Pijoán, *Dějiny umění 2*, 126.

Afrodité / Venuše je předmětem studií dodnes, v češtině vyšla v roce 2023 kniha Jana Bažanta, *Božská nahota sochy Afrodity od počátků do dneška*. Praha: Academia.

¹⁰² Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 113.

¹⁰³ Pijoán, *Dějiny umění 2*, 7.

¹⁰⁴ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 113.

i pokrok, k němuž v portrétním umění došlo.¹⁰⁵ Již na první pohled je jasné, že s postupem času se antičtí Řekové přikláněli k zachycování stále realističtějších portrétů.

Další tři obrazové přílohy znázorňují antické sochy žen. Na prvním snímku je možné vidět kopii původně monumentální slonovinové a zlaté sochy *Athény Parthenos* od sochaře Feidia z první poloviny 5. století př. n. l. Pro porovnání je vedle ní umístěn snímek *Afrodité z Mélu* z 2. století př. n. l., přičemž autoři na okraj připomínají i původ této bohyně, jež se zrodila z mořské pěny. Výtvarný talent antických Řeků si mohou žáci prohlédnout též na fotografii kopie sochy *Níké ze Samothráky*, jež je charakteristická svou obdivuhodnou draperií.¹⁰⁶ Všechny fotografie jsou uspořádány vedle sebe na dvojstraně. Jedná se o dobrý způsob, jak jasně ukázat postupný vývoj umění. Podobný přístup byl zvolen i v učebnici *Průvodce výtvarným uměním III.*, v níž jsou pozorovatelné rozdíly ve vývoji malby a sochařství. V jiných analyzovaných učebnicích či pracovních sešitech podobný přístup neregistrujeme (viz níže).

Výklad o helénistickém období naznačuje, že v politice a umění se v té době změnilo mnohé. Panovníci byli považováni za bohy a v architektuře se čím dál častěji budovaly honosné paláce. V sochařství se dával větší prostor projevu emocí. V této věci je v obrazových přílohách uveden *Diův oltář z Pergamu*. Kromě toho, že na tomto příkladě můžeme sledovat proměny ve ztvárňování směrem k větší dramatickosti, se dočteme, že antické řecké umění se kromě oblasti Itálie a severní Afriky šířilo i do Malé Asie. V souvislosti s touto pergamskou památkou autoři mluví o dalších bohatých nálezech tohoto města, jichž bylo dokonce tolik, že v Berlíně bylo založeno Pergamské muzeum, v jehož sbírkách je i výše zmíněný pergamský oltář.¹⁰⁷ Žák se tak díky tomuto příspěvku opět dozví, kde se antická dobová díla dají spatřit „naživo“.

V ukázkách děl umění helénismu nesmí chybět ani mozaika z Pompejí *Vítězství Alexandra Makedonského nad Dáreiem III.* V popisku je objasněn i důvod zachování tohoto díla, který zapříčinil výbuch sopky Vesuv, jejíž popílek a láva toto italské město na dlouhou dobu v podstatě zakonzervovaly.¹⁰⁸ Zkoumání Pompejí má svou tradici i v Čechách. Na

¹⁰⁵ Ibid., 114–115.

¹⁰⁶ Ibid., 116–117.

¹⁰⁷ Ibid., 111, 118–119, 121.

¹⁰⁸ Ibid., 118.

výročí 1800 let od výbuchu Vesuvu se historici Otokar Hostinský a Jaroslav Goll rozhodli, že by se měla k uctění této události vydat první monografie o Pompejích. Pro tento úkol byl vybrán český filolog a cestovatel Josef Wünsch. Publikace byla vydána pod názvem *Pompeje a Pompejané*, přičemž se v ní primárně popisuje, jak se daná část antických dějin promítla do současnosti (což je obecně pro Wünschova díla zabývající se antikou typické).¹⁰⁹ Lze tvrdit, že se jednalo o pokročilý způsob vnímání antiky, jímž se můžeme inspirovat i v dnešní době.

Jistým symbolem helénismu je římská kopie sousoší *Láokoón a jeho synové* z 1. století př. n. l. Příběh tohoto bájného věštce je ve stručnosti nastíněn v popisku, nicméně jak báje pokračovala dále po tom, co Láokoón zemřel, si musíme nastudovat sami. Dílo mělo být údajně rovněž velkým zdrojem inspirace pro již zmíněného renesančního umělce Michelangela.¹¹⁰

Vyprávění o Láokoóntovi bude školákům oporou v situacích, kdy budou mít příležitost sledovat film či číst knihu, jež se zaměřuje na báji o Tróji. Žáka by to mohlo podnítit k přemýšlení nad tím, do jaké míry se dané dílo blíží antické báji a v kterých částech se naopak liší. Navíc věštceův příběh má i svou specifickou symboliku, kterou by musel při výuce šesté a sedmé třídy vysvětlit učitel. Tento jeho další odkaz spočívá v metafoře, jež v sobě jeho tragický osud skrývá. Často je ve výtvarném umění tento námět používán jako kritická narážka na současné dění. Příkladem tohoto typu ztvárnění je například sousoší *Láokoón – Beneš 1918–1928*. Ztělesněním Láokoónta je v tomto případě tedy bývalý československý prezident Edvard Beneš, který se taktéž stal obětí svého dobře míněného úmyslu.¹¹¹

Kapitola je zakončena obrazem od Jana Baucha s názvem *Homéros* z roku 1970, jenž se ve svém expresivním díle danou historickou postavou jistě inspiroval. V té souvislosti jsme upozorněni, že Homéros zřejmě nebyl autorem slavných eposů *Ílias* a *Odyseia*, a

¹⁰⁹ Jana Keparťová, „Josef Wünsch a klasická filologie“, *Marginalia Historica: časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury* 9, č.1 (2018): 53–73: https://www.researchgate.net/publication/336686977_Josef_Wunsch_a_klasicka_filologie (staženo 27. června 2024), 65, 68–69.

¹¹⁰ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 122.

¹¹¹ Ivana Havlíková, „Významové roviny antického mýtu. Antická mytologická tematika v českém umění třicátých let 20. století“ (disertační práce, Univerzita Karlova, 2014), 168–170.

naopak se zdůrazňuje, že tyto mytologické příběhy byly patrně zapsány až po něm (pokud Homéros vůbec existoval). Dalším příkladem, který je uveden v souvislosti s dědictvím Homéra v Čechách, je informace, že první knihou vydanou na našem území byla *Kronika trojánská*.¹¹² Toto téma by se jistě dalo propojit s předmětem český jazyk a literatura.

Podkapitola *Řím a jeho říše*

Podkapitola s názvem *Řím a jeho říše* je rozsahem kratší než jí předcházející podkapitola o antickém Řecku. Nenajdeme v ní žádný odkaz na druhý život antiky, ačkoli mnoho řeckých děl známe pouze z římských kopií. Výkladový text nejprve poskytuje informace o kmeni Etrusků, kteří obývali území na severu Itálie. Z hlediska dějin umění je důležité, že se nám z této doby v dobrém stavu dochovaly hrobky, v nichž byly nalezeny různé předměty a nástěnné malby. Význam antického Řecka se promítl i v této starověké společnosti, a to především v architektuře, náboženství a keramické tvorbě (např. krásné keramické nádoby *bucchero*). Zmíněno je i výjimečné etruské sochařství, které se vyznačovalo terakotovými a bronzovými soškami.¹¹³

Etruskové si svá obydlí stavěli ze dřeva, proto se nám nedochovala. Na přiložených fotografiích však lze prozkoumat exteriér i interiér etruské hrobky, jež se stavěly z kamene. Detail vnitřních prostor se zaměřuje předně na tehdejší podobu nástěnného malířství, které, jak autoři dodávají, jsou přímým důkazem vlivu antického Řecka na etruskou kulturu. Freska znázorňuje Achillea v boji se svým nepřítelem.¹¹⁴ Na tomto příkladě je patrné, že z antické mytologie nečerpali jen později Římané, ale kořeny tohoto dědictví se projevovaly již dříve u jiných kultur. Známou nástěnnou malbou z etruské hrobky je hráč na *diaulos* (tzn. dvojité flétny).¹¹⁵ Antika se tak v tomto smyslu přenáší do předmětu hudební výchova.

Příběh hrdiny Achillea je v této učebnici vyprávěn již podruhé. V jiných sériích analyzovaných učebnic a pracovních sešitů se však již tato postava neuvádí (viz níže), a tak se s ním v rámci výtvarné výchovy seznámíme pouze zde. Umělecky zpracované vyprávění

¹¹² Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 123.

¹¹³ *Ibid.*, 124–125.

¹¹⁴ *Ibid.*, 124–125.

¹¹⁵ *Ibid.*, 123.

o bájném hrdinovi, které nalezneme v České republice, je například obraz od Franse II. Franckena *Achilleus rozpoznán mezi dcerami krále Lykoméda* ze 17. století, jenž visí v Národní galerii v Praze.¹¹⁶ Scéna na obraze by mohla být pro školáka zajímavá, protože vystihuje chvíli, kdy se Achilleus rozhodl připojit k achajskému vojsku a zanechat na Lykomédově dvoře svou družku Déidameiu.¹¹⁷

Antická mytologie byla používána i v etruském užitém umění. Důkazem je fotografie horního úchyty etruské bronzové pokladničky na kosmetiku a šperky, která má podobu sousoší Bakcha, který je v objetí se satyry – jednalo se o bytosti, které tohoto boha vína doprovázely na jeho rozverných cestách.¹¹⁸ V Česku nalezneme mnoho děl inspirovaných tímto rozpustilým bohem. Vybavit se nám může například socha *Bakchos se Satyrem* ve Valdštejnské zahradě v Praze. Co se týče komiksové tvorby, jež by mohla být pro žáky pozoruhodná, na toto téma vznikl z pera univerzitního profesora Luca Ferryho *Dionýsos*¹¹⁹, ovšem v češtině zatím dostupný není. Ferry se proslavil svou knihou *Mýty a filozofie*, přičemž často využívá pro vyložení mýtů ustálených slovních spojení, která dodnes používáme v běžném jazyce jako například *Midasovy uši*, *Ariadnina nit* a tak dále. V první polovině 20. století se tento bůh dostal i do oboru hudby. Za zmínku jistě stojí opera *Dionýsos* od Clauda Debussyho z roku 1904.¹²⁰

V souvislosti s kořeny pozdější Římské říše nesmí chybět známé sousoší *Římské vlčice s dvojčaty Romulem a Remem* z 5. století př. n. l.¹²¹ Z popisku se dozvíme, že právě vlčice byla symbolem města Řím, které Etruskové založili. Nechybí ani objasnění, že sochy dvou dětí sajících mléko byly k soše vlčice přidány až v době renesance, jež se antickou značně inspirovala.¹²²

¹¹⁶ „Achilleus rozpoznán mezi dcerami krále Lykomeda, Frans II. Francken“, Díla, Národní galerie Praha, https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_10451 (staženo 1. 7. 2024).

¹¹⁷ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 19.

¹¹⁸ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 127.

¹¹⁹ Luc Ferry, *Mythen der Antike: Dionýsos* (Splitter Verlag, 2022).

¹²⁰ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 106–107.

¹²¹ Dnes již víme, že tato socha je středověká.

¹²² Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 128.

V dalším výkladovém textu je již pozornost věnována Římanům. Ti převzali velkou část své kultury právě od Etrusků, ale také od Řeků. Pozoruhodná je zmínka o tzv. *fasces*, tedy znaku svazku prutů, jež používali Etruskové a po nich Římané. Tento symbol posléze ve 20. století převzali fašisté a učinili ho i jádrem názvu své vyhrocené nacionalistické ideologie.¹²³ Toto dědictví antiky a s ní spojená otázka propagandy by mohlo být pro žáka poutavé téma, protože zasahuje i do výuky moderních dějin, s nimiž se školáci většinou setkávají až v deváté třídě.

Ve výkladovém textu se ve vazbě na počátky římského umění popisuje osídlení Říma a rozvoj království, vybudování odpadní stoky *Cloaca maxima* a založení Fora Romana. Vyloženo je i římské náboženství. Zmíněn je nejvyšší bůh Jupiter, jeho manželka Juno, dále Minerva, Mars a Vesta, bohyně rodinného krbu. Jako příklad jsou následně uvedeny dva chrámy. První, zasvěcený bohu Jovovi na Kapitolu a druhý, Vestin chrám na Foru Romanu. Ani jedné z těchto památek není v knize věnována obrazová příloha či kresba. Další architektonické stavby jsou popisovány v kontextu pádu římského království a počátku republiky, punských válek a posléze i v návaznosti na událost, kdy Galové ve 4. století př. n. l. vyplenili Řím.¹²⁴

Nové názvosloví architektonických prvků získáme z vyprávění o vzhledu tehdejších římských domů, v této souvislosti se zmiňuje *atrium* (tzn. centrální místo v domě) a *peristyl* (tedy zahrada obdélníkového tvaru obklopená sloupovím). Také se dozvíme, že i v antice se stavěly činžovní domy, protože pozemky byly drahé. Pro lepší představu je takovýto dům s *atriem* k dispozici v obrazové příloze. V souvislosti s architekturou nesmí chybět ani popis technických staveb, jež jsou pro Řím typické. Jednalo se například o silnice, vodovody, mosty – v souvislosti s nimi je zmíněn pojem *pontifex maximus*, později titul pro nejvyššího kněze, který dodnes používá papež.¹²⁵ Umění římské architektury je v učebnici věnováno několik obrazových příloh. První ukázkou je Konstantinův vítězný oblouk z roku 313 n. l. Tato stavba byla údajně postavena velmi rychle, protože byla složena z několika již

¹²³ Ibid., 125.

¹²⁴ Ibid., 128–129.

¹²⁵ Ibid., 129.

hotových kusů architektury spojených dohromady (*spolia*). Sochařská výzdoba působí dynamicky a oslavuje vítězný boj Římanů nad barbarskými kmeny.¹²⁶

Prostor je dán také památce známého římského Kolosea. K dispozici máme fotografii, jak stavba vypadá dnes, a vedle ní model, jak tato památka vypadala dříve. V doprovodném textu autoři čtenáři přibližují, k čemu stavba sloužila (gladiátorské hry) a kolik pojala diváků.¹²⁷ Zajímavý je také fakt, že Koloseum nenabýlo svého současného stavu jen působením času. Ve středověku a novověku totiž toto antické dědictví sloužilo jako zásobárna materiálu pro nové stavby. Zájem byl hlavně o mramor, kterým byla původně budova obložena.¹²⁸

Na další straně je k dispozici obrázek jednoho z nejslavnějších akvaduktů – francouzský Gardský most. Tato stavba je situována ve Francii, v této souvislosti autoři podotýkají, že římská moc nezasahovala pouze do oblasti Itálie, ale například i do Španělska, Malé Asie, severní Afriky a dalších zemí.¹²⁹ V této souvislosti stojí za to zmínit se o německém Trevíru, kde je možné zhlédnout mnoho cenných původních římských památek. Školáci by si tak mohli z výše zmíněných informací odvodit, jak daleko římský vliv sahal a že dobové antické památky mají své místo i ve střední Evropě.

V souvislosti s římskou architekturou nesmí chybět ani zmínka o římském Pantheonu přestavěném roku 127 n. l. K dispozici máme v učebnici fotografie exteriéru i interiéru chrámu. V doprovodných textech se dočteme, že se jednalo o chrám zasvěcený všem bohům, jež nechal postavit císař Augustus (postavil ho – jak se dočteme z dodnes existujícího nápisu na stavbě – Marcus Vipsanius Agrippa, nejbližší Augustův přítel) a opravil císař Hadrianus, známý mecenáš umění. Dnes je budova křesťanským kostelem.¹³⁰ Další typy staveb jsou následně zmíněny v souvislosti s římským císařstvím – popisovány jsou různé chrámy, budování divadel, lázní, oslavných sloupů, triumfálních oblouků a arén. Celý odstavec je

¹²⁶ Ibid., 132.

¹²⁷ Ibid., 132–133.

¹²⁸ Vojtěch Zamarovský, *Dějiny psané Římem* (Bratislava: Perfekt, 2005), 57, 207.

¹²⁹ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním I*, 134.

¹³⁰ Ibid., 136.

také věnován novému architektonickému prvku – pravé klenbě, která umožňovala Římanům vytvářet stavby, jejichž součástí byla kupole.¹³¹

Římské architektuře je v této učebnici věnována značná pozornost. Žák tak získá v tomto směru solidní základ pro další studium, jež využije dále například v dějepise či v dalších pokračováních učebnice *Průvodce výtvarným uměním*. V ostatních analyzovaných seriích učebnic a pracovních sešitech vypátráme přímou ukázkou římské architektury pouze jednou v učebnici *Obrazárna v hlavě 5* (viz níže).

V dalším výkladu autoři nastiňují, že v umění se Římané silně inspirovali u Řeků. Svůj vliv měli řečtí filozofové, kteří v Římě vyučovali. Řecký jazyk byl pro Římány vzorem. V raném období Říma ho používali historici i básníci. Autoři Římanům však právem přisuzují velký podíl na rozvoji portrétního umění a historických reliéfů oslavujících hrdinské činy Říma. Zdatnost Římanů ve výtvarném umění dokazují i předměty užitého umění a fresky v interiérech budov. Římané se dobře vyznali v perspektivě a barvách a díky těmto schopnostem uměli na zdi ztvárnit iluzi dalšího prostoru. Důležité je, že výtvarná díla vznikala většinou rukou Řeků, kteří dostávali zakázky od bohatých Římanů. Díky tomu si uděláme představu, jak mohlo vypadat helénistické malířské umění, které se v podstatě nedochovalo.¹³² Opět tak tímto způsobem spatřujeme míšení různých kulturních vlivů, které mělo ve výsledku na umění výrazný dopad. Podobná upozornění registrujeme v analyzovaných výtvarných učebnicích často.

Římské fresky jsou v obrazových přílohách k dispozici dvě. Motivy přírody a práce s perspektivou lze objevit v tzv. Liviině domu v Římě. Figurální malbu *Proculus s chotí* je možné zhlédnout v Pompejích. Čtenáři jsou v této věci také nasměrováni zpět do kapitoly, v níž je umístěna fotografie sarkofágu z Fajjúmu, jenž byl již připomínán výše. Doklad úzké vazby Egypta a Říma autoři osvětlují také na vztahu Kleopatry a Caesara. Asi se tedy domnívají, že žáci byli s těmito osobnostmi již obeznámeni ve výuce dějepisu.¹³³

Na soše *Augusta z Primaporty* je konkrétně popsána inspirace obdobím helénistického Řecka. Do svého brnění má císař vytesaný reliéf, jenž představuje mimo jiné

¹³¹ Ibid., 137.

¹³² Ibid., 130, 135.

¹³³ Ibid., 130, 137.

jeho vítězství v Galii a Hispánii. Etapě římského císařství se autoři věnují i ve výkladovém textu. Octavianus (poté Augustus) je popsán jako mecenáš umění skrze svého přítele Maecenta. V této souvislosti je zmíněn i architekt Vitruvius, jenž napsal učebnici pojednávající o architektuře, kterou následně čile využili umělci v renesanci.¹³⁴

S faktem, že renesance intenzivně čerpala z antiky, se můžeme seznámit především v pokračování učebnice *Průvodce výtvarným uměním III*. Dále však také v učebnici *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník a pro víceletá gymnázia* – a to hlavně v kontextu obrazu *Zrození Venuše* od Sandra Boticelliho. Zaregistrovat toto dědictví lze i v přehledové ose o antickém Římě v učebnici *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník a pro víceletá gymnázia*. (viz níže).

Úpadek Římské říše autoři zasazují do doby po vládě císaře Hadriana a Marca Aurelia. Tento názor zastával již britský historik Edward Gibbon v 18. století. V tomto kontextu také podtrhují důležitost vzrůstajícího vlivu křesťanství, kdy se začalo prosazovat umění tzv. křesťanské antiky. Pro žáka mohou být užitečné antické kořeny staveb, jež známe z pozdějšího křesťanského umění – bazilika (v antice běžná budova sloužící k různým praktickým účelům – obchodním, soudním a podobně), dále baptisterium (to se vyvinulo z lázní), které mělo svou vazbu i na rotundy (typické kruhové stavby románského slohu). Autoři však i tak popisují odklon křesťanského umění od antických tradic, a to zejména v oboru sochařství. Malba byla pěstována o něco více, ale měla spíše funkci prostředníka vyobrazení symbolů. Významným fenoménem tohoto období se stalo umění mozaiky.¹³⁵

Poslední dva odstavce jsou věnovány spíše politickým dějinám postupného rozpadu Římské říše. V této souvislosti autoři zdůrazňují rok 476 n. l., kdy císař Romulus předal vládu původem Germánovi Odoakerovi. Kapitola je zakončena těmito slovy: „*Tak všedně, skoro bez povšimnutí, skončila slavná Římská říše a s ní celá antika...*“.¹³⁶ Toto vyjádření v žácích může vzbudit pocit, že antika zanikla a nevyvíjela se dál, opak je však pravdou. Jak je patrné z dalších dílů této učebnice, antika a její dědictví se nikam neztratila.

Tato učebnice je z hlediska tématu antiky přehledná a díky chronologickému uspořádání obsahu nám nemusí dělat problém se v ní dobře orientovat. Výklad se soustředí

¹³⁴ Ibid., 130, 131, 135.

¹³⁵ Ibid., 138–139.

¹³⁶ Ibid., 139.

často na politické dějiny, to však není na škodu, protože tímto způsobem si informace školáci lépe ukotví. Dějiny umění jsou navíc na historické události pevně navázány a bez dobového kontextu by tak zřejmě nemusely být pro čtenáře natolik srozumitelné. Nejvíce vyzdvihována je v kapitolách o antickém Řecku a Římě dobová architektura. Sochařství a malířství je rovněž podrobněji rozebráno, více však v případě dějin antického Řecka. Z toho vyplývá, že z této učebnice se lze v rámci sérií analyzovaných učebnic a pracovních sešitů dozvědět o antickém umění nejvíce, informačně je totiž nejbohatší a má potenciál stát se základnou vědomostí ve vztahu k umění této dějinné etapy.

Příkladů pozdější inspirace uměleckých děl antickou kulturou však v učebnici mnoho nenajdeme. Dohledat se dají pouze na několika málo místech většinou v kontextu nového pojetí antické mytologie v podkapitole *Řecko a Egejský svět*. Je to škoda, protože případných zajímavých přirovnání a dědictví antiky by se našlo mnoho. Co se týče učebnic *Výtvarná výchova a Obrazárna v hlavě*, v nich je přístup k této problematice poněkud odlišný. Pokud se v těchto dílech mluví o antice, tak se tomu děje zpravidla v kontextu pozdějších projevů antických tradic (viz níže).

Obecně se přímému výkladu antických bájí učebnice nevěnuje, avšak vypátráme je v podkapitolách o antickém umění v podstatě na každé straně. Není divu, když byly stěžejním tématem dobového umění. Pokud by byl žák motivován dozvědět se o antické mytologii více, musí si znalosti doplnit samostudiem. Učebnice však bohužel neposkytuje žádnou doporučenou literaturu nebo jiný zdroj.

2.1.2 Průvodce výtvarným uměním II

Tato učebnice má celkem pět kapitol. O odkazech na antiku a jejím dědictví se lze spíše dočíst v textu, než je pozorovat na obrazových přílohách. Antika je vykládána v různých kontextech, jedná se však spíše o kratší zmínky nebo připomenutí již probrané látky z učebnice *Průvodce výtvarným uměním I*. V úvodních slovech pod nápisem *Umění středověku* je čtenářům vysvětlována předně kulturní vazba antiky na Evropu a rovněž se podotýká, že se stala základem vzdělanosti a umění tohoto kontinentu. Stejná míra důležitosti jako antickému Řecku a Římu se přisuzuje i středověku, jenž je většinou

považován za temné a nejasné období.¹³⁷ Antika je zde uvedena jako prostředník k pochopení, jak důležitá je v dějinách i středověká kultura.

Objasněn je i původ slova středověk. Autoři ho přisuzují vzdělavcům, kteří ho chápali jako dobu mezi dvěma velkými etapami, tedy „vyspělým“ antickým světem a dobou, v níž žili oni sami.¹³⁸ Nejspíš mají na mysli období renesance, v němž se k antickému období velmi vzhlíželo a bylo i hlavním zdrojem inspirace. Právě v tuto dobu, patrně již na počátku 14. století, začali renesanční vzdělanci oddělovat svou dobu od té, jež začínala zhruba s pádem Římské říše a kterou vnímali jako období úpadku, *media aetas*, tedy střední věk.¹³⁹

Na fotografii je následně znázorněna katedrála v Aquileji. Jedná se o baziliku, jež je zde označena za typ stavby, který byl převzat z antiky. To ostatně autoři uvádějí i na konci podkapitoly *Řím a jeho říše* (viz výše). Na dalším snímku je vyobrazena kresba sochy Konstantina Velikého, která slouží jako příklad typického zpodobnění tehdejších antických císařů. Pro uvedení do kontextu středověkého umění je v souvislosti s tímto panovníkem vzpomenut i jím vydaný edikt milánský. Část tohoto spisu je odcitována a je ujasněna i jeho podstata.¹⁴⁰ Toto učivo by žáci měli znát i z hodin dějepisu.

Autoři v kapitole *POČÁTKY STŘEDOVĚKU* ve výkladovém textu dodávají, že počátek středověku, ač historici milníky nevítají, lze datovat do roku 476 n. l. Pro školáky je pak snadnější se takto v historii orientovat.¹⁴¹ Pozoruhodné by také bylo vyložit, proč tyto milníky historici neradi používají a jak mohou zkreslovat vývoj historie a s ní spojené umění, i v tomto případě by se tak učivo dalo zajímavě propojit s předmětem dějepisu.

V podkapitole *Dědicové Římské říše* se poznamenává, že po rozpadu Římské říše pokračovala v antické tradici říše Byzantská, kterou však postupem času začal silně ovlivňovat Orient.¹⁴² Konkrétní příklad, na němž je toto vzájemné kulturní ovlivňování patrné, se nachází v podkapitole *Nové umění na východě*, na fotografii chrámu svatých

¹³⁷ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním II*, 6.

¹³⁸ *Ibid.*, 6.

¹³⁹ Jacques Le Goff, *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance* (Praha: Karolinum, 2014), 17.

¹⁴⁰ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním II*, 6.

¹⁴¹ *Ibid.*, 7.

¹⁴² *Ibid.*, 8.

Apoštolů v Athénách.¹⁴³ Z toho vyplývá, že antika neskončila a pouze pokračovala dále v pozmeněné podobě. Tento fakt kromě jiných tedy poněkud odporuje větě o konci antiky, jíž byla zakončena učebnice *Průvodce výtvarným uměním I.*, která je citována výše.

S dědictvím antiky se setkáváme v rámci středověké architektury v podkapitole *Ottoské umění*, v níž je podrobně pomocí architektonických pojmů popsán kostel. Jednou z jeho podob mohl být vícelodní půdorys obklopený sloupovím. Antičtí Římané stavěli konstrukčně podobné budovy, jež však měly jinou funkci než duchovní, jednalo se například o tržiště či soudní síně.¹⁴⁴

V kapitole *ROMÁNSKÉ UMĚNÍ* autoři vysvětlují, jakým způsobem se v tomto období umělci snažili pokračovat alespoň částečně v tradici antického Řecka a Říma. Snahu rozvíjet toto dědictví dokládá i název „románské umění“, jenž je odvozen od slova Roma – Řím, města, které bylo po dlouhou dobu centrem antického umění.¹⁴⁵ Inspirace antikou se projevovala v sochařství i malbě především na území Itálie a Francie. V podkapitole *Vyšší řád – nebo krása světa?* se dočteme, že nejvýrazněji je tato inspirace pozorovatelná například na výzdobě sloupů, jež byly stejně jako za dob antického Řecka a Říma často zdobeny rostlinnými motivy.¹⁴⁶

V kapitole *GOTICKÉ UMĚNÍ* se v úvodním slově odmítá, že by bylo gotické umění vytrženo z románské tradice, a renesanční teorie, že se jednalo o umění barbarské, rovněž není přijímána.¹⁴⁷ Antika tedy ani z tohoto období nezmizela, jen byla méně zřetelná a projevovala se zejména v dědictví, které z ní načerpalo umění románské.

V podkapitole *Počátky humanismu* autoři pokládají inspiraci antikou za jeden z nejdůležitějších rysů této historické doby a považují ho za nejvýraznější vliv v Evropě, jež antika od pádu Římské říše měla. Inspiraci z ní čerpalo umění, kultura i věda. Tyto disciplíny se začaly po vzoru antiky více zaměřovat na člověka, jeho život a krásu přírody.¹⁴⁸

¹⁴³ Ibid., 8, 10.

¹⁴⁴ Ibid., 30.

¹⁴⁵ Ibid., 38.

¹⁴⁶ Ibid., 42.

¹⁴⁷ Ibid., 58.

¹⁴⁸ Šamšula, Adamec, *Průvodce výtvarným uměním II*, 77.

Tato učebnice se věnuje antickému dědictví poměrně málo, i tak je však jediným zdrojem díky němuž se může žák v analyzovaných učebnicích a pracovních sešitech dozvědět nejvíce o vlivu antiky na raně křesťanské, románské a gotické umění. Antické mytologii zde není věnována žádná pozornost. Druhý život antiky se projevuje obzvláště v obrazových přílohách zachycujících architekturu.

2.1.3 Průvodce výtvarným uměním III

Učebnice *Průvodce výtvarným uměním III.* obsahuje celkem šest kapitol, jejichž součástí je i výklad o období renesance a klasicismu, v nichž se antická tradice projevila opravdu značně. Toto dědictví je zprostředkováno čtenáři především pomocí obrazových příloh dobových děl, jež se často inspirovala antickou mytologií. Obsahové uspořádání je chronologické.¹⁴⁹

Mnoho odkazů na antiku se objevuje v kapitole *DŮVĚRA VE SMYSLY A ROZUM*, která se zaměřuje na období humanismu a renesance. Dědictví antického Řecka a Říma je v podkapitole *Důvěra v rozum aneb raná italská renesance* ve výkladovém textu vnímáno jako klíčová součást inspirace této dějinné etapy. Ve svých dílech umělci využívali konceptu ideálu lidské krásy (duševní i fyzické) a rovněž se ve své tvorbě vraceli k vyprávění příběhů antické mytologie. Tento nový přístup však nespočíval v kopírování antiky, ale tkvěl v jejím přijetí a pokračování v její tradici. Jako příklad nového uměleckého směřování slouží fotografie, na níž je vyobrazen detail kopule slavného florentského chrámu Santa Maria del Fiore. O vybudování kupolovité střechy se snažili již antičtí Římané (Pantheon), renesanční umění mělo stejný cíl.¹⁵⁰

Tematicky zajímavá je dvojstrana, na níž je ve dvou variantách dostupný obraz od již zmíněného renesančního malíře Boticelliho *Zrození Venuše*.¹⁵¹ První snímek zachycuje originál a na druhém je jeho následné komerční zpracování z 20. století. V popisku pod fotografií originálu jsme informováni o tom, že dílo vzniklo pro dvůr významného Lorenza Medicejského, jenž na svém dvoře dával prostor i řecké filozofii. Autoři interpretují také děj

¹⁴⁹ Bláha, Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním III*, 5.

¹⁵⁰ Ibid., 20.

¹⁵¹ Viz příloha č. 5: Ukázka antického dědictví v reklamě na díle *Zrození Venuše* od Sandra Boticelliho (Bláha, Šamšula, 1996).

obrazu, na němž je zachycena chvíle, kdy se Venuše, poté co se zrodila z mořské pěny, doplavila na lastuře až ke břehům Kypru.¹⁵² Homéros však píše i tom, že byla dcerou nejvyššího boha Dia a bohyně deště Dióny.¹⁵³

Vedle původního díla je přiložena koláž, kde na mušli společně s Venuší stojí i lednice značky Bosch. Autoři v reakci na toto dílo v popisku kladou čtenářům filozofické otázky, jež směřují k problematice, jak dnešní doba vyměňuje krásu ducha a umění za konzum. V návaznosti na to se podotýká, že se tímto způsobem zapomnělo na příběhy, jež jsou spojené s touto bohyní krásy (např. její románky s bohem války Martem, příběh Simonetty a Giuliana a postava Adónida). Tyto báje však odvyprávěny nejsou.¹⁵⁴ Tento způsob nahlížení by pro žáka mohl být velice pozoruhodný, protože ukazuje, jak různě se antika v kultuře projevuje a že všimnout si jí lze dokonce i v reklamě. Co se týče estetiky, naučí se, že pokud využijeme umění tímto způsobem, ztrácí svou původní duchovní hloubku a s ní mizí i s dílem spjaté příběhy a poselství.

V kapitole *KRIZE UMĚNÍ NEBO KONEC NADVLÁDY JEDNOHO PŘÍSTUPU KE SKUTEČNOSTI?* existuje na antiku hned několik odkazů. Jako první byl zvolen následující koncept. Na jedné straně jsou vedle sebe umístěny dvě sochy. První je socha *David* od umělce Michelangela. Na druhé fotografii je socha z období klasického Řecka zpodobňující *Doryfora* od již zmíněného sochaře Polykleita. V našem pozorování se máme zaměřit předně na postoj a celkovou formu obou antických soch, protože právě tam je viditelná největší podoba.¹⁵⁵ Touto cestou se tak dá snadno identifikovat, v čem se renesance u antiky inspirovala.

Téma z antické mytologie se také nalézá v díle *Venkovský koncert* od malíře Giorgioneho z počátku 16. století. Autoři v popisku naznačují, že se pravděpodobně jedná o chvíli, v níž bůh Bakchos tráví poklidný čas se svou družinou.¹⁵⁶ S tímto bohem vína a tradicí jeho zobrazování se blíže obeznámíme také v učebnici *Obrázárna v hlavě 5* (viz níže). Vzorovou inspirací antickou architekturou je Villa Rotonda od proslulého

¹⁵² Bláha, Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním III*, 26.

¹⁵³ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 11.

¹⁵⁴ Bláha, Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním III*, 27.

¹⁵⁵ *Ibid.*, 31.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 42.

renesančního architekta Andrea Palladia. Stavba je popsána pomocí architektonického názvosloví typického pro antiku (např. *peristyl*, *tympanon*, sloupová předsíň a další).¹⁵⁷ Žák si tak díky tomuto příkladu zopakuje architektonické názvosloví, které již zná z učebnice *Průvodce výtvarným uměním I*.

Výjimečnou ukázkou ztvárnění báje z římské mytologie lze pozorovat na obrazové příloze sousoší *Únos Sabineek* od umělce Giovanniho Bologni. Tento příběh se výjimečně dočkal v učebnici i svého převyprávění. Autoři vysvětlují, že zakladatel Říma Romulus si přál pokračování historie svého města a věděl, že bez žen, které by přivedly na svět děti jeho bojovníků, to není možné. Vymyslel tedy lest a uspořádal před branami města hry, kam pozval i Sabiny. V jejich průběhu Římané unesli svobodné sabinské ženy. Tímto se oba kmeny spojily a město mělo zajištěno i budoucí potomstvo. Autoři rovněž dodávají zajímavost, že se říká, že právě zde má svůj původ zvyk přenášení nově vdané dívky přes práh.¹⁵⁸

Další téma, které z oblasti antiky v učebnici najdeme, se opět týká únosu. Jedná se o dílo malíře Francesca Primaticcia. V tomto případě se však vypráví příběh o uchvácení krásné Heleny Paridem. Tento čin byl podle Homéra příčinou trójské války.¹⁵⁹ Žádné podrobnější informace k tomuto antickému mýtu však bohužel autoři nedodávají. V ostatních analyzovaných učebnicích a pracovních sešitech se o této báji také nepíše.

V podkapitole *Divadlo rozumu aneb barokní klasicismus* je mnoho děl odkazujících na antickou mytologii. Mezi nimi je možné zhlédnout i obraz, v němž se seznámíme s krajinou, v níž radostně žil Pán, Satyrové a nymfy – malba *Pastýři z Arkádie* pochází od Nicolase Poussina a má svůj původ v první polovině 17. století.¹⁶⁰ V této souvislosti by se případný výklad o Pánovi dal propojit s předmětem český jazyka a literatura. Tento bůh je totiž zdrojem dnešního slovního spojení *panický strach*.¹⁶¹ Nymfy jsou v učebnici výtvarně

¹⁵⁷ Ibid., 47.

¹⁵⁸ Ibid., 48.

¹⁵⁹ Ibid., 64.

¹⁶⁰ Ibid., 81.

¹⁶¹ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 323.

vyjádřeny i podruhé, avšak tentokrát ve společnosti Apollóna jako součást sousoší z druhé poloviny 17. století od Françoise Girardona.¹⁶²

Podkapitola *Divadlo citů a smyslů aneb radikální barok* poskytuje žákům ve vazbě na antickou mytologii dvě díla od známého malíře Petra Paula Rubense. Prvním obrazem je *Bitva s Amazonkami*. Příběh, jenž je velmi poutavý, komentují autoři krátce a spíše než o ději, jež se na obraze odehrává, mluví o tom, že se jedná o oblíbený námět obsahující boj a nahá těla.¹⁶³ Jedno z vyprávění o Amazonkách jsme mohli postřehnout již v učebnici *Průvodce výtvarným uměním I*, jež se v podkapitole *Řecko a egejský svět* zabývala antickou řeckou keramickou malbou, na níž je vyobrazen Achilles vraždící královnu Amazonek (viz výše). Z Rubensova obrazu se však nedozvíme, s kým tento bojovný kmen žen zrovna vede válku. Je však vysoce pravděpodobné, že se jedná o boj s Bellerofóntem, Hérakléem, Théseem, nebo s Řeky za trójské války.¹⁶⁴ Druhým dílem slavného vlámského malíře je *Únos dcer Leukippových* z počátku 16. století. Na obraze se odehrává dramatická chvíle, kdy dvojčata a synové boha Dia, Kastór a Polydeukés, unášejí již zaslíbené dcery krále Leukippa.¹⁶⁵

Období klasicismu je antikou doslova prodechnuté. To dokládá i kapitola *VÝTVARNÉ UMĚNÍ POČÁTKU PRŮMYSLOVÉHO VĚKU*. Ve výkladovém textu je antika vyložena jako nejen umělecký, ale i hluboce ideový vzor pro tuto dějinnou etapu. Skrývaly se v ní totiž kořeny demokracie a republiky. V tomto kontextu je uveden i obraz od malířského velikána předrevoluční a revoluční Francie Jacquese Louise Davida s názvem *Přísaha Horatiů*. Báje o třech římských mladících, kteří se měli jako část za celek utkat se svými nepřáteli z Alba Longy, je odvyprávěn jen částečně. V popisku se prozrazuje, že z římských bratrů přežil jen jediný, ten nejmladší.¹⁶⁶ Tento obraz je zajímavou ukázkou, jak se mohla antika promítnout do dobové propagandy. Byl namalován v podstatě v předvečer

¹⁶² Bláha, Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním III*, 83.

¹⁶³ *Ibid.*, 93.

¹⁶⁴ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 38.

¹⁶⁵ Bláha, Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním III*, 98.

¹⁶⁶ *Ibid.*, 97.

francouzské revoluce a společnost byla tak tehdy nakloněna dílům, jež v sobě obsahovala motivy hrdinství a boje za vlast.¹⁶⁷

O výtvarnou interpretaci mýtu o únosu Sabineek se pokusil i David. K dispozici je k nahlédnutí v obrazových přílohách. Autoři žáka odkazují na první dílo se stejným námětem od Bologni a nabádají ho, aby přemýšlel nad tím, jaké rozdíly pozorují vzhledem k obdobím, v nichž díla vznikla.¹⁶⁸ Tento způsob uvažování o dědictví antiky je důležitý, protože podněcuje kritické myšlení. Inspirace antikou v renesanci i klasicismu byla silná, přitom však měla někdy poněkud odlišné záměry, které často souvisely s propagací určitých dobových myšlenek.

Kritice jsou podrobeny sochy *Iásón* a *Venuše* od Bertela Thorvaldsena, kdy jsou označeny jako vyumělkované a „zbavené života“. K tomuto závěru došli autoři po tom, co komparovali obě díla s antickými sochami *Doryfora* a *Afrodité z Knidu*.¹⁶⁹ Zde nám tedy může na mysl přijít přísloví, že *když dva dělají totéž, není to totéž*. Z toho vyplývá, že když se umělci snažili antice přiblížit až příliš, a dokonce ji v jistém smyslu kopírovat, nedosáhli příliš dobrých výsledků. Dalšího srovnání s Thorvaldsenovým dílem se dostalo i dílu od sochaře Václava Prachnera s názvem *Alegorie Vltavy*.¹⁷⁰ Toto antické dědictví lze zhlédnout v Praze u Klementina. V rámci české výtvarné tvorby období klasicismu je přiložena i malba od Františka Tkadlíka pocházející z první poloviny 19. století s názvem *Enýo*. V doprovodném popisku se dozvíme, že se jednalo o sestru boha Marta.¹⁷¹

V této učebnici najdeme odkazů na antiku poměrně mnoho. Nejčastěji je však přítomna ve formě dědictví a inspirace, jež z ní čerpalo období renesance a klasicismu. K dispozici máme i mnoho obrazových příloh, které odkazují zpravidla na antickou mytologii. Tyto bájně příběhy jsou však odvyprávěny zřídka a žák se proto musí v této věci věnovat samostudiu. Pozoruhodná a vzhledem k této sérii učebnic neobvyklá jsou obsahová uspořádání, v nichž objevujeme dědictví antiky průřezově s různými obdobími (např. formou porovnání). Antika je tak v tomto dílu učebnice akcentována velmi výrazně.

¹⁶⁷ Ernst Hans Gombrich, *Příběh umění* (Praha: Odeon, 1989), 394.

¹⁶⁸ Bláha, Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním III*, 98.

¹⁶⁹ *Ibid.*, 100.

¹⁷⁰ *Ibid.*, 101.

¹⁷¹ *Ibid.*, 102.

Prohlédneme-li si ostatní díly z též série, které se přímo nezabývají dějinnou etapou antického Řecka a Říma, všimneme si, že svým podílem antických tradic vyniká. Toto téma již v žádných jiných analyzovaných sériích učebnic a pracovních sešitech komplexněji zpracované nenajdeme.

2.1.4 *Průvodce výtvarným uměním IV*

Tato učebnice má celkem šestnáct kapitol a zabývá se především uměním 19. století až do druhé poloviny 20. století. Antiky a jejích tradic si povšimneme ve dvou z nich. Na první jsme upozorněni v kapitole *ČESKÉ VÝTVARNÉ UMĚNÍ PO ROCE 1870*. Autoři zde mluví o novorenesanci, která se mimo jiné značně projevovala i v české architektuře. V obrazových přílohách k tomuto tématu je k dispozici i fotografie Národního divadla. Na jeho střeše si má školák povšimnout sousoší *Trig* od sochaře Bohuslava Schnircha a také *Apollóna a Múz* od Antonína Wagnera.¹⁷² Pokud jde o české národní obrození, tak dědictví antiky v ní zaujímalu důležitou roli, nejprve v literatuře a později i v dalších kulturních odvětvích. Pro Josefa Jungmanna například znamenal antický přístup ke svobodě občana cestu ke vzniku české klasické¹⁷³ literatury.¹⁷⁴

S antikou v zajímavém podání se seznámíme také v kapitole *CHCEME ZBOŘIT GALERIE, MUZEA, KNIHOVNY*. Na jedné stránce je vedle sebe umístěna fotografie sochy *Svalový dynamismus* od futuristického umělce Umberta Boccioniho a vedle ní se střetneme s již známým dílem z prvního dílu učebnice, sochou *Níké ze Samothráky*. Autoři vidí v obou artefaktech podobnost ve formě jejich zpracování, které se vyznačuje pohybovou dynamikou. Rovněž se ve svém komentáři vyhýbají kritice Thomase Marinettiho, jenž tvrdil, že tato antická skulptura je dílem hodným zavržení kvůli své zastaralosti.¹⁷⁵ Na tomto příkladě se setkáme tím, že antika nebyla vždy jen obdivována, ale v některých obdobích

¹⁷² Hirschová, Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním IV*, 20.

¹⁷³ Klasický ve smyslu „prvotřídní“. Zdroj: Svoboda, *Encyklopedie antiky*, 296.

¹⁷⁴ Josef Zúmr, „Úloha antiky v národním obrození“ *Listy filologické* 129, č. 1–2 (2006): 177–188, <https://www.jstor.org/stable/23468460> (staženo 4. července 2024), 181–182.

¹⁷⁵ Hirschová, Šamšula, *Průvodce výtvarným uměním IV*, 64.

Viz příloha č. 6: Ukázka porovnání sochy *Níké ze Samothráky* s dílem Umberta Boccioniho *Svalový dynamismus* (Šamšula, Hirschová, 1994).

dokonce i zavrhována, i přesto se jí však nešlo vyhnout a nevědomky se v její tradici pokračovalo.

V této učebnici se dědictví antiky příliš neobjevuje. Pokud však ano, je to v poměrně poutavých souvislostech. Není pravda, že by inspirace antikou v tomto období dějin umění zmizela, ba naopak. Mezi umělce, kteří se v této etapě dějin umění antickým Řeckem a Římem inspirovali, bylo skutečně mnoho. Mezi zmíněnými výtvarníky v této učebnici se mimo jiné antice věnovali Pablo Picasso, František Kupka, Salvador Dalí a další.

2.1.5 Průvodce výtvarným uměním V

V učebnici *Průvodce výtvarným uměním V*, která se zabývá především moderním a současným uměním, žádný odkaz na antiku nenajdeme. To je velká škoda, protože umělci této dějinné etapy, kteří jsou uvedeni v učebnici disponují velkým množstvím děl, v nichž se antikou inspirovali velmi intenzivně (viz výše).

2.2 Analýza učebnic *Obrazárna v hlavě*

Výtvarné učebnice *Obrazárna v hlavě* pro druhý stupeň základních škol jsou celkem čtyři. Každá z učebnic má různý počet kapitol, nicméně co do obsahu se příliš neliší. Vždy se zaměřují na různé okruhy témat z oblastí lidského života, výtvarného jazyka, výtvarného umění či lidské fantazie. Každá kapitola je tvořena obecným úvodem, vysokým počtem obrazových příloh, zejména z oblastí výtvarného umění, a doprovodným textem. Záměrem výkladu v učebnici je navést žáka k tomu, aby danou problematiku (např. *Prostředí pro život, Ptáci* a tak dále) viděl v různých souvislostech. Na konci každé kapitoly je vždy modře označena tabulka s úkoly, které rozšiřují uvedené učivo a podněcují školáka k samostudiu.

2.2.1 *Obrazárna v hlavě 3*

Učebnice pro šestou třídu má celkem čtrnáct kapitol a téma antiky nalezneme ve třech z nich. Na konci první kapitoly s názvem *CO VIDÍME VE HVĚZDÁCH – JAK SI ČLOVĚK PŘEDSTAVOVAL SVĚT* je obrázek barevné antické řecké mapy oblohy. Ta je autorem okomentována tak, že křesťané převzali představy o tom, jak vesmír vypadá, právě od Řeků, kteří Zemi vnímali jako jeho střed.¹⁷⁶ Zmíněn by mohl být například i vědec

¹⁷⁶ Pavel Šamšula, *Obrazárna v hlavě 3: výtvarná čítanka pro 6. ročník základní školy* (Praha: Práce, 1997), 9.

Aristarchos ze Samu, který do středu vesmíru postavil Slunce.¹⁷⁷ Tudíž se nedá výslovně tvrdit, že antičtí Řekové měli zcela jednoznačný náhled na tuto problematiku, spíše se lze domnívat, že měli v této oblasti stále touhu bádát a dobrat se tím co nejracionálnějších výsledků. Na přiložené mapě jsou také v oblasti vnějšího kruhu značky, které má dotazovaný za úkol (kromě Měsíce, jehož znak již autor prozradil) rozkrýt. Toto zadání je možná příliš těžké, protože zde není upozornění ani na žádnou literaturu, z níž by se daly tyto informace zjistit. V učebnici zeměpisu šesté třídy tyto informace nejsou a bohužel ani ve školním atlase světa.¹⁷⁸ Ani v učebnici fyziky pro devátý ročník (kapitola *O ZEMI A VESMÍRU*) nelze odpověď na otázku vypátrat.¹⁷⁹

V tabulce s úkoly se v jedné z otázek autor odkazuje na předchozí text k obrázku, v němž hovoří o Plejadách, tedy kupách hvězd. V zadání je čtenář informován o tom, že Plejady byly dcerami boha Atlanta. Zároveň je dotazován, zda ví, kdo tento bůh byl. Poté, co tuto informaci dohledá, má zmíněnou mytologickou postavu nakreslit.¹⁸⁰ Atlas ke svému břemenu, tedy podpírání nebeské klenby, přišel kvůli kletbě. Tu na něj uvalil nejvyšší bůh Zeus za to, že se zúčastnil vzpoury na straně Títánů. Za trest tak musel do konce svého života nést těžké nebeské břemeno. Tento obr se za svůj život potkal hned s dvěma klíčovými hrdiny řecké mytologie. Prvním byl Héraklés, jenž díky Atlantovi získal tři zlatá jablka ze stromu Hesperidek. Druhé shledání s polobohem Perseem se mu však stalo osudným. Když totiž prohlásil Perseova slova o tom, že usekl hlavu Medúze, za lež, tento hrdina na důkaz, že si nevymýšlí, Atlantovi hlavu Medúsy ukázal. Obr však udělal tu chybu, že se useknuté hlavě příšery podíval do očí, a náhle proto zkameněl. Proměnil se ve vysokou horu podpírající nebesa, a ani po své smrti se tak svého trestu nezbavil.¹⁸¹

¹⁷⁷ Svoboda, *Encyklopedie antiky*, 71.

¹⁷⁸ Demek, Mališ, *Zeměpis 6*, 6.

Kartografie Praha, *Evropa: školní atlas pro základní školy a víceletá gymnázia* (Praha: Kartografie Praha, 2011), 8–11.

¹⁷⁹ Růžena Kolářová, *Fyzika pro 9. ročník základní školy* (Praha: Prometheus, 2002), 150–159.

Odpovědí na autorovu otázku je, že se jedná o další planety sluneční soustavy, přičemž při hledání řešení mi více než jakákoli dostupná kniha pomohl internet. Jednalo se o Merkur, Venuši, Jupiter, Mars a Neptun – odpověď by žák mohl vyhledat na této webové stránce: <https://www.cas100geo.cz/cwg-slunecni-soustava>

¹⁸⁰ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 3*, 11.

¹⁸¹ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 75.

Znalost této mytologické postavy je pro žáka jistě přínosná, protože v umění a literatuře se postava Atlanta v různých pojetích uvádí velmi často. V Čechách si sochy Atlanta všimneme například na věži Klementina, známí jsou také Atlanti od barokního sochaře Matyáše Bernarda Brauna u vchodu do Clam-Gallasova paláce. Asi nejslavnější socha tohoto obra byla v roce 1937 instalována v Rockefellerově centru ve Spojených státech. Z báje o Atlantovi navíc plyne poučení, které se skrývá v úseku příběhu, kdy Atlanta v držení nebeské klenby na chvíli vystřídal Héraklés, aby mu Atlás mohl přinést tři jablka ze stromu svých dcer Hesperidek. Atlás jablka Héraklovi donesl, avšak vrátit se zpět ke svému břemenu se mu nechtělo, a tak hrdinovi nabídl, že jablka králi Eurystheovi donese. Héraklés tuto lest však prohlédl a naoko souhlasil s tím, že si jen upraví postoj, aby se mu nebesa lépe držela, přičemž v tu chvíli toto břemeno předal zpět Atlantovi.¹⁸² Z toho si lze odnést, že své povinnosti nemáme přenechávat na někoho jiného a že ke své práci bychom se měli stavět zodpovědně.

Navíc tíha, kterou Atlás v báji nese, může být vnímána i více metaforicky. Důkazem toho jsou všeobecně používané atlasy (např. zeměpisné, rostlin, hub a tak podobně), přičemž málokdo si uvědomuje, že jejich název je spojen právě s obrem Atlantem a metaforou toho, že náročné může být nést i tak velké množství informací. Původ tohoto názvu odhalíme v historii, kdy první zeměpisné atlasy měly na frontispisu právě postavu Atlanta. To pozorujeme například na díle *Theatrum Orbis Terrarum* z konce 16. století od autora Georga Mercatora, jež bylo první knihou map nazvanou *Atlas*.¹⁸³

V kapitole *SOCHAŘSTVÍ 2 – SOCHA, PLASTIKA, NEBO OBJEKT?* jsou k dispozici dvě fotografie figurálního řeckého dobového sochařství. Ukázkou tvoří dvě torza soch z Diova chrámu v Olympii z 5. století př. n. l. Nechybí zde ani doprovodný text, v němž autor hovoří o tom, že sochy se používaly nejen k výzdobě volného prostoru chrámů, ale že například reliéfy božstev jsou viditelné i na jejich štítech, v dórském řádu i metopách a v jónském řádu v celé délce vlysu (jako příklad obou stavebních řádů v Řecku slouží chrám bohyně Athény Parthenón na athénské Akropoli). V souvislosti s architektonickou

¹⁸² Ibid., 75–76.

¹⁸³ „The Atlas by Mercator and Hondius“, Utrecht University, Special Collections, <https://www.uu.nl/en/special-collections/collections/maps-and-atlases/world-maps-and-atlases/the-atlas-by-mercator-and-hondius> (staženo 26. června 2023).

terminologii je zmíněn i odborný název *tympanon*, jehož znalost se žákovi v dalším studiu dějin umění, historie či technického oboru bude hodit. Zmíněn je i nepříliš známý fakt, že sochy byly v době antického Řecka polychromované, tedy barevné (viz výše).¹⁸⁴

V této kapitole je na fotografii dále k zhlédnutí v souvislosti s tématem antiky socha, kterou vytvořil umělec Michelangelo. Skulptura se jmenuje *Druhý florentský otrok*, jinak také *Atlás*. Zde se tak opět setkáváme s mytologickou postavou, která byla již zmíněna výše. V souvislosti s vyobrazeným dílem si rovněž odvodíme, že dědictví antiky hrálo v období renesance velkou roli. Jistě by nebylo chybou na tomto místě tvrdit, že kultura antického Řecka a Říma byla dokonce jedním z hlavních pilířů inspirace, z nichž toto období čerpalo.¹⁸⁵

K motivaci pro další studium antiky následně vede i úkol, v jehož rámci je třeba vyhledat v pověstech, bájích a mýtech příběh stvoření člověka pomocí modelování. V antické mytologii by tak autor mohl, kromě jiných¹⁸⁶, zřejmě narážet na vyprávění o Prométheovi. Tento Titán měl být dle některých zdrojů řecké mytologie stvořitelem lidí, které uhnětl z hlíny.¹⁸⁷ Kulturní dopad této mytické postavy je velice silný. Často se vyskytuje ve výtvarném umění, literatuře, ale i hudbě. Čtenáře by mohla v této věci zaujmout ilustrace Františka Kupky *Modrý a červený Prométheus*¹⁸⁸, která je k dispozici v Národní galerii v Praze či *Hlava Prométhea*¹⁸⁹ od sochaře Vincence Makovského, již lze navštívit v Moravské galerii v Brně. Na konci června v roce 2024 také vyšel nový komiks od francouzského profesora Ferryho s názvem *Prométheus a Pandóřina skříňka*¹⁹⁰. Touto mytologickou bájí se inspirovalo i mnoho hudebních skladatelů, mezi nimi například i Ludwig van Beethoven či Alexandr Nikolajevič Skrjabin.¹⁹¹

¹⁸⁴ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 3*, 41.

¹⁸⁵ Gombrich, *Příběh umění*, 179.

¹⁸⁶ Dále například Pygmalión.

¹⁸⁷ Graves, *Řecké mýty I*, 148.

¹⁸⁸ „*Modrý a červený Prométheus*, František Kupka“, Díla, Národní galerie Praha, https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.K_11134 (staženo 1. 7. 2024).

¹⁸⁹ „*Hlava Prométhea*, Vincenc Makovský“, Díla, Moravská galerie Brno, https://sbirky.moravska-galerie.cz/dilo/CZE:MG.E_407 (staženo 1. 7. 2024).

¹⁹⁰ Luc Ferry, *Prométheus a Pandóřina skříňka* (Praha: Lingea, 2024).

¹⁹¹ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 368.

O umění starověkého Řecka se dále dozvíme v kapitole *SOCHAŘSTVÍ 3 – JEŠTĚ JEDNOU HLAVA*. Na první straně je obrázek busty s názvem *Hlava vítězného atleta*. Portrét byl odlit z bronzu a pochází z 5. století př. n. l. V informačním popisku je charakterizováno, co rozumíme pod jménem busta. Autor také dodává, že toto dílo má svůj původ v pozorování konkrétního člověka, tedy odborně řečeno modelu.¹⁹² Tímto způsobem se opět obohatí školákův odborný terminologický slovník v oblasti výtvarného umění. V rámci tohoto tématu by mohlo být jistě pozoruhodné i to, jak se vedle sebe vyvíjelo a navzájem ovlivňovalo portrétní umění antického Řecka a Říma. V klasickém období měli Řekové tendenci vyobrazovat ideální podobu tváře, kterou by měl řecký občan mít. Velkou roli v té době tak měl kánon. S příchodem helénismu se začal více uplatňovat přístup vystihovat obličej člověka s jeho emocemi. Antický Řím následně tuto tradici převzal a tvořily se tak převážně veristické portréty.¹⁹³ Přínosná by mohla být jistě i debata o tom, jak se vyobrazování lidské tváře proměňovalo dále v dějinách umění.

V této učebnici se žák z oblasti antiky dozví zvláště o mytologických příbězích, jež jsou jejím velkým dědictvím, a mají tak, jak již bylo zmíněno výše, na evropskou kulturu, včetně té současné, významný vliv. Z oblasti výtvarného umění antického Řecka a Říma tak pozná nejbližší sochařskou tvorbu, avšak pouze tzv. období klasického. Dále se naučí používat některé odborné termíny z dějin výtvarného umění, které bude moci ve svém pokračujícím studiu nadále využít.

2.2.2 Obrazárna v hlavě 4

Učebnice pro sedmou třídu má stejný počet stran, jako její varianta pro nižší ročník, nicméně má jen deset kapitol, které jsou však díky této redukci širší a mohou se zvoleným tématem zabývat podrobněji. Antiku a její dědictví najdeme ve dvou kapitolách.

Ve druhé kapitole *ZVÍŘATA 3 – BÝK NENÍ JEN NA OBLOZE* najdeme mnoho odkazů zejména na antickou mytologii. Býk byl totiž důležitý a posvátný pro mínójskou civilizaci na Krétě, na niž posléze navázala i kultura antického Řecka, kde se toto zvíře zapsalo silně především do mytologických příběhů (viz výše). Téma tohoto mytického

¹⁹² Šamšula, *Obrazárna v hlavě 3*, 46.

¹⁹³ Karin Kampfová, „Vývoj portrétního umění jako inspirace pro výtvarnou výchovu na SŠ“ (diplomová práce, Masarykova Univerzita, 2024), 23–24.

dědictví ilustrují hned tři obrázky.¹⁹⁴ Jako první je k dispozici obraz *Únos Európy* od známého barokního malíře Cornelise de Vose. Na malbě sedí Európe na hřbetě z moře se vynořujícího bílého býka, v něhož se z lásky proměnil bůh Zeus.¹⁹⁵ Nejvyšší bůh takto unesl princeznu kousek od krétské Gortyny, kde se následně proměnil v orla a Európu znásilnil.¹⁹⁶ Tento příběh však autor takto podrobně nevypráví a v návaznosti na další dílo zobrazující Mínótaura od současného malíře Michaela Ayrtona rozvádí spíše příběh Európinu syna Mínoa.¹⁹⁷

Mínós se stal krétským králem a za ženu si vzal Pásifaé. Byla to krásná dívka. V Mínoovi začala narůstat pýcha, která však byla později potrestána bohem Poseidónem. Právě na něm si totiž krétský král vyžádal překrásného býka, jehož chtěl obětovat bohům. Toto jednání vodního boha rozzlobilo, a tak stvořil býka tak krásného, že se do něj Pásifaé zamilovala a z tohoto spojení se poté zrodila příšera Mínótauros. V reakci na to král Mínós požádal architekta Daidala, aby pro nežádoucího nevlastního potomka postavil labyrint. Vyprávění následně končí v části, kdy byla jako potrava pro Mínótaura každoročně vysílána výprava sedmi chlapců a sedmi dívek z Athén. Na tomto místě je žák nabádán k samostudiu a odkázán v první řadě na knihu *Staré řecké báje a pověsti* od již výše zmíněného spisovatele Petišky. Obraz s názvem *Mínótauros* od malíře Ayrtona, který je přiložen k doprovodnému textu, byl vybrán patrně záměrně. Příšera na obraze totiž nepůsobí jako krutá bytost, ale spíše jako smutná oběť, které toto utrpení a osamělost způsobil lidský nezodpovědný čin. Na tomto příkladě se ukazuje, že mytologické příběhy lze vykládat různě a že v sobě mohou skrývat zajímavá morální poselství. Velkým přínosem je také odkaz na literaturu, do níž zvědaví žáci mohou nahlédnout. Nejspíš aby se emočně náročnější téma poněkud odlehčilo, připojil autor fotografii poměrně pitoreskního díla s názvem *Útočící Mínótauros* z roku 1982 od českého umělce Jiřího Koláře. Bájná příšera se zde skládá hlavně ze dřeva polepeného papírem.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Viz příloha č. 7: Ukázka různých přístupů k antickému mýtu o Mínótaurovi (Šamšula, 1999).

¹⁹⁵ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 4*, 13.

¹⁹⁶ Graves, *Řecké mýty I*, 203.

¹⁹⁷ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 4*, 13.

¹⁹⁸ *Ibid.*, 13.

Z této analýzy děl zabývající se jedním úsekem bájného vyprávění o Mínoťtaurovi vyplývá, že v učebnici bylo hlavním záměrem ukázat, že dědictví a poselství této téměř dva tisíce let staré báje jsou stále ohromnou inspirací v téměř každém historickém období. Na tomto konkrétním bájném příběhu se autor snažil zdůraznit, že ho lze vnímat v různých kontextech a dívat se na něj z mnoha úhlů pohledu. Báje o Európe školák může využít v mnoha dalších předmětech, kromě výtvarné výchovy jistě v dějepise, ale i v zeměpise či hudební výchově. Podle bájně Európy byl totiž – podle tradice – pojmenován kontinent Evropa. V hudbě je známá operní symfonie *Únos Európy* od skladatele Dariuse Milhauda. V České republice máme příležitost „naživo“ spatřit výjev únosu princezny v sochařském provedení u Vinohradské nemocnice v Praze. Jedním z nejznámějších obrazů, které se tomuto námětu věnují, je obraz od Rembrandta van Rijna z roku 1632.¹⁹⁹

V úkolu je ke čtenáři vznesena otázka, zda ví, proč se manželce nejvyššího řeckého boha Dia říkalo volooká, přičemž v uvažování mu má pomoci pozorování obrazu od Marca Chagalla s názvem *Já a moje vesnice* z roku 1911.²⁰⁰ Zde bylo zřejmě záměrem autora, aby žák pozorněji obraz sledoval a kreativně přemýšlel. V odborné literatuře se dočteme, že ji takto ve svém eposu nazývá Homéros.²⁰¹ Nemá se jednat o hanlivé pojmenování, ale spíše o lichotku. K tomuto závěru lze dojít snadno, pokud se zadáním úkolu budeme řídit, protože kráva na obraze od malíře Chagalla má skutečně velké a krásné oči.

Další kapitola, v níž vypátráme odkaz na antiku, nese název *STROM I*. Žákovi je zde zadán úkol, aby našel v různých zdrojích, včetně mytologie, vyprávění o stromech. Vybraný příběh má následně odvyprávět a nakreslit.²⁰² Tento námět je v řeckých bájích používán často. Mezi mnohými nás může napadnout příklad nenaplněné lásky Apollóna a Dafné, jež se při útěku před svým nápadníkem proměnila ve vavřínový strom, či báje o Paridovi, jehož příběh začal předáním granátového jablka té nejkrásnější z bohyň Olympu, Afrodítě. Tyto příběhy jsou v podstatě notoricky známé, ovšem u dětí, které chodí do sedmé třídy tomu tak často není. Díky výše zmíněným úkolům se lze dozvědět, že symbolika stromu byla v době

¹⁹⁹ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 126.

²⁰⁰ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 4*, 16.

²⁰¹ Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 167.

²⁰² Šamšula, *Obrazárna v hlavě 4*, 25.

antiky velmi silná. A pokud se podíváme i do jiných zdrojů než jen do mytologických příběhů, uvidíme, že tomu bylo nejinak i v různých náboženstvích či lidových pověstech.

V kapitole číslo sedm *ZJEDNODUŠENÍ A STYLIZACE 2 – JEŠTĚ JEDNOU PTÁCI* je vyobrazena řecká mince z 5. století př. n. l. se symbolem sovy. Popsány jsou rozměry, vzhled a zmíněn je i pojem nízký reliéf. Co se týče symboliky, o té se hovoří tak, že sova a její vyobrazení bylo přisuzováno moudré bohyni Athéně a že právě ona byla ochránkyní městských států.²⁰³ Do češtiny se nám symbol athénské sovy promítl prostřednictvím ustáleného slovního spojení *nosit sovy do Athén* (tzn. děláni něčeho zbytečného). V češtině se používá ještě další obdobné rčení – *nosit dříví do lesa*. Tato zajímavost by mohla být dobrým zpestřením výuky a jedním z dalších důkazů, že se antika, možná aniž bychom si to uvědomovali, promítla do naší běžné řeči.

Díky této učebnici se dozvíme o mytologickém příběhu Európe, jejím synovi Mínóovi a s ním spojené stvůře Mínótaurovi. Díky kapitole, která se tomuto tématu věnuje, a otázkám, jež jsou čtenáři pokládány, je patrné, že antická mytologie měla a stále má vliv na různá období lidské historie jakožto bohatý zdroj inspirace. V učebnici jsou rozebrány také dva důležité symboly pro antiku, tedy strom a sova, k nimž se váže mnoho asociací, včetně jazykových.

2.2.3 Obrazárna v hlavě 5

Učebnice pro osmou třídu má celkem čtrnáct kapitol, přičemž okrajově se antikou zabývají tři z nich. Rozsahem je tato učebnice podobná oběma předchozím, jež jsou určeny pro nižší ročníky. V kapitole *KERAMIKA I* je vyobrazeno dobové řecké umění. V tomto případě se jedná o červenofigurovou nádobu z 5. století př. n. l. s vyobrazením bohyně Athény tvořící koně.²⁰⁴ Tímto způsobem poznáme jeden z typů jednotlivých stylů řeckého způsobu „vázového zdobení“, mezi něž patří například i starší geometrický, orientalizující, černofigurový styl a další. Červenofigurová malba se začala používat zhruba již na počátku 6. století př. n. l. a vyznačovala se tím, že nádoba byla černá a postavy červené (v barvě

²⁰³ Ibid., 39.

²⁰⁴ Pavel Šamšula, *Obrazárna v hlavě 5: výtvarná čítanka od 8. ročníku základní školy a pro víceletá gymnázia* (Praha: Práce, 2000), 18.

vypálené hlíny), přičemž detaily byly malovány tmavě štětcem.²⁰⁵ Popsán je zde rovněž pojem glazura, její složení a používání. Autor zde také prokazuje vazbu řeckých slov na náš jazyk. V tomto případě je příkladem slovo keramika, jež vychází z řeckého *keramos* (tzn. hlína). V souvislosti s touto řemeslnou památkou má žák v sekci *Úkoly* určit, jaký typ ornamentu je na nádobě namalován, a rovněž zjistit, z jakého materiálu Athéna prvního koně uhnětla.²⁰⁶

Ve výjevu na váze bohyně Athéna modeluje z hlíny sochu trójského koně, jenž se měl následně odlít z bronzu. Jedná se tak o velice pozoruhodnou ukázkou, protože dnes jsou představy o vzhledu trójského koně takové, že se jednalo o obrovskou dřevěnou konstrukci podobnou koni na kolečkách, kterého měl údajně sestrojít řemeslník Epeius podle pokynů, jež mu dala bohyně Athéna. Podle starších antických tradic se však mohlo jednat o realistickou sochu koně, jež se sama hýbala a již měla vytvořit bohyně Athéna sama. Tento motiv bývá zobrazen spíše na nádobách období Etrusků a na raných řeckých vázových malbách. O této realistické podobě koně psal například řecký básník Arctinus z Milétu či římský básník Vergilius.²⁰⁷

Čtenář se tímto způsobem dozví, že mytologie a prameny, ze kterých vycházíme, se neshodují a že variant, jak bájně příběhy vyprávět, je mnoho. Keramika byla důležitou součástí výtvarného umění antického Řecka, a právě díky ní máme dnes i lepší povědomí o tom, jak vypadalo v té době malířství, protože to se do dnešních dob příliš nedochovalo. Autor na výše zmíněném příkladu ukázal, jak výborně uměli antičtí Řekové s keramikou pracovat a jaké používali motivy.

Milan Martiník ve svém díle *Bakchos* pojal antické dědictví poněkud jinak a z glazovaného porcelánu vyrobil v roce 1996 moderní podobiznu tohoto mytického boha. V doprovodném textu se vysvětluje, že pod jménem Bakchos uctívali boha vína a vinné révy Římané, před nimi ho však vzývali již Řekové, ovšem pod jiným jménem – Dionýsos.

²⁰⁵ Lesley Adkinsová a Roy Adkins, *Starověké Řecko: encyklopedická příručka* (Praha: Slovart, 2011), 387–388.

²⁰⁶ Šamšula, *Obrazárna v hlavě* 5, 18, 19.

²⁰⁷ Adrienne Mayor, „Talos, Pandora, and the Trojan Horse as Products of Technology in Ancient Literature and Art“, *Talos* XI. (2023): 1–14, <https://www.researchgate.net/publication/370355981> (staženo 26. června 2024), 10–11.

Z těchto informací je patrné, že Římané od Řeků víru a konkrétní božstva přebírali. Autor rovněž přidává zajímavou informaci o tom, co byly bakchanálie. Označuje je za bujaré oslavy plné jídla a pití, jež byly v roce 186 př. n. l. římským senátem nakonec zrušeny.²⁰⁸ Tyto oslavy uctívání boha Bakcha zřejmě nebyly spojeny s konkrétními místy, ale konaly se tam, kde pobývala tato skupina věřících. Podstatou těchto oslav bylo dosažení blaha a pocitu svobody a někdy i posmrtného života. Příslušníci kultu se údajně toulali po horách, tančili za zvuků hudby, vytrhávali stromy z kořenů, chytali a trhali divoká zvířata – jejich syrové maso jedli. Kvůli zprávám, které informovaly o tom, že se bakchanálie staly opileckými a morálně zkaženými, nakonec došlo k jejich zákazu.²⁰⁹

V úvodu kapitoly *ZVÍŘATA 4 – KŮŇ* se v souvislosti s tímto tématem mluví o Pégasovi, tedy okřídleném koni, po němž je pojmenováno souhvězdí. Vzpomenuto je také souhvězdí býka, k němuž se váže příběh mytické Evropy. Z toho je patrné, že antika a její dědictví neproniká jen do oborů humanitních, ale i těch přírodovědných, v tomto případě se jedná o astronomii. K tomuto tématu se vracíme i v přidruženém úkolu. Zadání zní tak, že je třeba si vzpomenout na řecké báje a na hvězdné mapě a následně i na obloze vyhledat souhvězdí Pégasos, Kassiopeia, Andromeda a Perseus.²¹⁰ Splnění tohoto úkolu je poměrně náročné, avšak i kdyby ho žák neměl plnit celý, připomene si alespoň další důležitá jména postav řecké mytologie, na něž ve svém dalším studiu jistě ještě narazí. Pro tyto účely je dobré se podívat například do otáčivé mapy hvězdné oblohy, která je dokonce vyobrazena i v učebnici zeměpisu pro šestou třídu.²¹¹

Jiná verze antické báje o Tróji je zde čtenáři předvedena v podobě *Poutače dřevařského podniku*, jenž je umístěn ve Finsku.²¹² Jedná se sice o nadsázku, nicméně to, že

²⁰⁸ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 5*, 19.

Na počest bohů byly pořádány i různé jiné slavnosti a hry. Mezi ně patří například hry Olympijské, které se konaly k počtě boha Dia či Panathénaje, jež měly uctít bohyni moudrosti Athénu.

²⁰⁹ Lesley Adkinsová a Roy Adkins, *Antický Řím: encyklopedická příručka* (Praha: Slovart, 2012), 284, 319–320.

²¹⁰ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 5*, 20, 24.

²¹¹ Demek, Mališ, *Zeměpis 6*, 11.

²¹² Viz příloha č. 8: Ukázka využití antického mýtu o trójském koni v reklamě (Šamšula, 2000).

se tento mytologický příběh projevuje i v reklamě²¹³, svým způsobem upozorňuje na jeho důležitost a obecnou známost. V doprovodném textu se zřejmě předpokládá, že školáci báji o trójské válce znají, protože příběh odvyprávěn není. Zmínka je pouze o Odysseových bojovnicích, kteří se v dřevěném koni měli ukrýt.²¹⁴ V této části doprovodného textu se však jedná o jisté zjednodušení. Odysseus totiž nevelel všem Řekům, kteří byli ukryti v koňské soše. Pravdou však je, že byl výraznou osobností řecké armády.²¹⁵

V dalším úkolu zaměřujícím se na antiku si mají žáci nastudovat, kdo byli Títáni.²¹⁶ K řešení však bohužel není doporučena žádná literatura, z níž by se tato informace dala vyčíst, a tak je zadání pro školáky o to těžší. Títáni byli dětmi bohů Úrana a Země. Matka své potomky posléze navedla, aby se vzbouřili proti otci. Ti tak v čele s Kronem učinili. Tito bohové byli předky známého řeckého pantheonu bohů v čele s nejvyšším bohem Diem, jenž byl synem Krona, jehož svrhl, aby se dostal k moci.²¹⁷

Antická freska z Pompejí otevírá téma kapitoly *ZÁTIŠÍ I*. Její vzhled je zajímavý, protože je z ní patrné, že zobrazování věcí denní potřeby bylo výtvarným tématem již v antickém Římě. V doprovodném textu je popsána událost, díky níž se tato vzácná nástěnná malba zachovala. Stalo se tak kvůli výbuchu Vesuvu, jehož popílek a láva zalily město Pompeje a Herculaneum (viz výše). Fenomén zátiší se stal populárním zejména v období baroka. Obraz *Bakchos* od slavného italského malíře Caravaggia, jenž je v učebnici dostupný, to jasně dokazuje.²¹⁸

Pozoruhodnou kapitolou z hlediska dědictví antiky je *PÍSMO I*. Jedním z několika příložených obrázků je totiž fotografie známého sloupu císaře Traiana, který je situován v Římě. Jde o přímou ukázkou toho, jak vypadalo římské sochařství a architektura. Na to se však doprovodný text nesoustředí a popisuje vybraný detail nápisu, jenž byl do tohoto sloupu vytesán kapitálkou. Ve zlatě ho již před Traianem zavedl císař Augustus. Tento typ písma

²¹³ V reklamě se samozřejmě využívá velké množství antických bohů a bohyň, nejen ve Finsku, ale i v Česku. A to s větší či menší znalostí antických mýtů.

²¹⁴ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 5*, 23.

²¹⁵ Graves, *Řecké mýty II*, 332.

²¹⁶ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 5*, 24.

²¹⁷ Graves, *Řecké mýty I*, 34, 36–37.

²¹⁸ Šamšula, *Obrazárna v hlavě 5*, 32.

poté autor označuje jako jeden z mnoha kořenů latinky, tedy písma, které se v Evropě používá dodnes.²¹⁹

V učebnici se čtenář seznámí s antikou nejprve prostřednictvím umění keramiky, kdy může na obrázku pozorovat dobovou vázu se zajímavým motivem *Athény tvořící koně*, jenž má být zkázkou po Řeky deset let dobývanou Tróju. V kapitole se vyskytuje i mytická postava boha Bakcha, jenž je v dějinách umění výrazným námětem a zdrojem inspirace. V této učebnici se lze naučit i novým souhvězdím, která své názvy čerpají právě z antické mytologie. Na vzoru antického Řecka je také dokázána tradice vyobrazování zátiší, přičemž je zde zdůrazněno pokračování tohoto fenoménu v dalších výrazných etapách dějin umění, jako je například baroko. Na příkladu římského umění, tedy nápisu, jenž je vytesán na Traianově sloupu, jsou žákovi ukázány kořeny dnes používané latinky.

2.2.4 *Obrazárna v hlavě 6*

Učebnice pro devátý ročník má celkem sedmnáct kapitol, tedy ze všech čtyř dílů nejvyšší počet. Antika je zmíněna pouze v jedné z nich. V úvodních slovech první kapitoly *KDE A KDY ŽIJÍ DĚTI HVĚZD* autor mluví o tom, jak lidé dříve chápali svět kolem sebe. Jednalo se zejména o ideu pevného bodu, který byl ale vyvrácen Mikulášem Koperníkem, jenž tvrdil, že vesmírné objekty jsou neustále v pohybu. V této souvislosti je zmíněn i řecký filozof Démokritos, který na tento fakt přišel již s dvoutisíciletým předstihem.²²⁰ Antické Řecko je zde také prohlášeno za prostředníka znalostí o ještě starší tradici pozorování vesmíru (Egypt, Mezopotámie). Dědictvím této kultury jsou i souhvězdí. V této souvislosti autor vyložil i příběh o Kallistó a jejím synovi Arkadovi, kteří se po kletbě, kterou na ně uvalila Héra, proměnili v souhvězdí Velké medvědice a Malého medvěda a našli své věčné místo na obloze. Příběh Kallistó a jejího syna Arkada je znám z Ovidiových *Proměn*. V Národní galerii visí obraz *Diana a Kallistó*²²¹ od barokního malíře Johanna Spillenbergera. Společně jsou tyto dvě ženy na obraze proto, že dle báje byly družkami. Poté, co se však Zeus (Jupiter) s Kallistó spojil, vyhnala Artemis (Diana) Kallistó do hor. Jedním

²¹⁹ Ibid., 54.

²²⁰ Pavel Šamšula, *Obrazárna v hlavě 6: výtvarná čítanka od 9. ročníku základní školy a pro víceletá gymnázia* (Praha: Albra, 2002), 6.

²²¹ „*Diana a Kallistó*, Johann Spillenberger“, Díla, Národní galerie Praha, https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.DO_4292 (staženo 1. 7. 2024).

z nejznámějších uměleckých ztvárnění tohoto mytologického vyprávění jsou tři obrazy od renesančního malíře Tiziana.²²²

V tomto dílu učebnice se dozvíme více o pokročilé antické vědě, zejména pokud jde o pozorování vesmíru. V souvislosti s tématem pozorování hvězd zjistíme mnoho informací o souhvězdích a jejich příbězích zasazených do antické mytologie. V tomto případě se autor zaměřil zvláště na příběh Kallistó a jejího syna Arkada.

2.3 Analýza učebnic *Výtvarná výchova*

Obě učebnice ze série *Výtvarná výchova* jsou podobně jako *Obrazárna v hlavě* zaměřené tematicky. Jednotlivé okruhy se týkají hlavně problematiky člověka a jeho okolí a výtvarného jazyka a tvorby. Kapitoly jsou tvořeny obrazovými přílohami a doprovodným textem, přičemž otázky jsou kladeny již v průběhu četby daného oddílu. Tímto způsobem vznikla zajímavá struktura, díky níž lze nahlížet na umění a jeho souvislosti komplexněji. O antice se dozvídáme především ve vazbě na antickou mytologii.

2.3.1 *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a víceletá gymnázia*

Učebnice se skládá z celkem čtyř témat, přičemž na antiku a její dědictví se odkazují všechna, i když někdy jen v malé míře. Nejčastěji autorky ve vybraných okruzích pracují s příběhy z antické mytologie. V první kapitole *BYTOSTI* se o antice dočteme nejprve v podkapitole s názvem *Pilní pavoučci*. Téma je zde otevřeno krátkým příběhem z antické mytologie, který vypráví o lýdské princezně Arachné, z jejíhož jména pochází i řecké označení pavouka (*arachné*²²³). Tato dívka vynikala v tom, že výborně tkala, a proto se rozhodla, že se v této dovednosti utká s řeckou bohyní Athénou. Soutěž dopadla pro princeznu tragicky. Arachné se poté, co její dílo – líčící pád bohů – Athéna roztrhala, rozhodla oběsit. Athéna nakonec zachránila život princezny tak, že ji proměnila v pavouka.²²⁴

²²² Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 219–220.

²²³ Svoboda, *Encyklopedie antiky*, 63.

²²⁴ Marie Novotná a Marie Fulková, *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií* (Praha: Fortuna, 1999), 18.

Tato báje v sobě navíc skrývá poučení o tom, že člověk nemá přeceňovat své síly a pokud soutěží, má si vážit svého soupeře. Dále příklad postavy Arachné ukazuje silný vliv, jež má antika na náš jazyk, a že určité názvy věcí, které denně používáme nebo vidáme, mají dokonce svůj vlastní starobylý příběh – v tomto případě si lze všimnout výrazného přesahu i do předmětu přírodopis. Téma antiky je tímto způsobem vhodně otevřené, přičemž v sobě spojuje mnoho dalších asociací, které se prolínají s ostatními kapitolami učebnice. Je však třeba na tomto místě podotknout, že někteří odborníci tuto mytologickou báji vykládají jinak. Například historik Graves ve své knize *Řecké mýty I* toto vyprávění čtenáři podává tak, že když Athéna látku zkoumala, snažila se usilovně objevit chybu, tu však nenašla a ze zlosti látku roztrhala. Poté, co se vyděšená Arachné oběsila, ji bohyně proměnila v pavouka, kterého ze srdce nenáviděla.²²⁵

V následující podkapitole *Ryby* naráží čtenář na symboliku tohoto vodního tvora, který byl jak pro antické Řeky, tak Egyptany symbolem smrti.²²⁶ Tato zmínka poukazuje na značnou provázanost daných kultur. Již starověká Kréta měla čilé obchodní kontakty s Egyptem, důkazem toho jsou například v Knóssu nalezené sošky brouka skarabea. Další oblast, v níž se tedy Řekové inspirovali od Egyptanů, bylo umění. Dobře tento fenomén spatříme na sochách typu kúros, které většinou mají levou nohu nakročenou vpřed, ruce u těla sevřené v pěst a propracovaný účes, což je u egyptských soch pozorovatelné často. Inspirace starověkým Egyptem se projevovala i v pozdější Římské říši, a to zejména v architektuře (např. sloupy, oslavné reliéfy), významně však i ve šperkařství (např. kameje, portréty). Egyptští umělci dokonce pro Římány i přímo pracovali.²²⁷

V navazující podkapitole *Bytosti sídlící v hlavě, tedy zcela vymyšlené*, je uveden odkaz na antiku ve výtvarném úkolu, v němž mají žáci nakreslit ilustraci zvláštních vodních bytostí, přičemž mezi uvedenými příklady jsou i mytologické postavy Charybda, Skylla a

²²⁵ Graves, *Řecké mýty I*, 99.

²²⁶ Novotná, Fulková, *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*, 22.

²²⁷ Pijoán, *Dějiny umění 2*, 12, 163–164, 195, 314.

Hydra.²²⁸ Žák je v tomto případě zcela odkázán na samostudium a bohužel mu není doporučena ani žádná literatura, z níž by mohl čerpat.

V podkapitole *Zvířata se špatnou pověstí: had, kočka, netopýr, vlk* se antika projevuje výrazně v souvislosti se symbolikou a zobrazením hada. Jak autorky zmiňují, jeho vyobrazení najdeme například na Krétě v podobě tzv. hadích bohyní a v antickém Řecku v mýtu o bohyni Létó, jež byla matkou Artemidy a Apollóna.²²⁹ Jejich otcem byl bůh Zeus, jehož žárlivá manželka Héra poté, co přišla na to, že ji podvedl s Létó, poslala na svou sokyni hada Pýthóna, který ji měl pronásledovat po celém světě a zařídit tak, aby neprodila nikde, kam dopadá sluneční světlo. Létó nakonec zachránil Jižní vítr, jenž ji přenesl na ostrov Délos, kde dvojčata porodila.²³⁰ Na konci tohoto stručného odstavce je ke čtenáři vznesen dotaz, co symbolizuje had obtočený kolem číše.²³¹ Hygieia byla v antické mytologii dcerou Asklépia a symbolizovala zdraví. Had obtočený kolem číše nebo napájící se z misky je jejím typickým atributem. V České republice lze navštívit památku, kterou zdobí tento výjev například v Karlových Varech v Sadové kolonádě.²³²

Další odstavec této podkapitoly rovněž podněcuje k přemýšlení nad antikou. V tomto případě se po tázaném požaduje dopovězení příběhu o bájně Tróji. Tato otázka se zakládá na předchozím vyprávění o Láokoóntovi, věštci, jenž varoval Trójany před přijetím daru v podobě dřevěného koně. K ucelení představy o tomto bájném antickém dramatu slouží obrazová příloha pod textem, jež znázorňuje sousoší Láokoónta a jeho synů z období helénismu od sochařů Agésandra, Polydóra a Athánodóra. Vlevo od fotografie sousoší je umístěna humoristická interpretace stejného sochařského díla od českého kreslíře Jiřího Neprakty.²³³

²²⁸ Novotná, Fulková, *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*, 24.

²²⁹ *Ibid.*, 25.

²³⁰ Graves, *Řecké mýty I*, 54.

²³¹ Novotná, Fulková, *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*, 25.

²³² Zamarovský, *Bohové a hrdinové antických bájí*, 149.

²³³ Novotná, Fulková, *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*, 25.

V návaznosti na obrazové přílohy a dva výkladové odstavce se má školák v kreativním úkolu pokusit vyhledat v literatuře příběhy a mýty, v nichž se vyskytují zvířata. Na základě svých zjištění má vytvořit dvě kresby, v nichž má zkoumat, jak bylo zvíře nahlíženo dříve, a jak je vnímáno dnes.²³⁴ Ovšem není zde jasně řečeno, že je třeba se podívat například do antické mytologie. To, že se tedy žák o antice dozví něco více, není jisté, protože literatura opět není specifikována. V tomto případě se nabízí, nahlédnout například do *Starých řeckých bájí* od spisovatele Petišky, nicméně poutavými by pro děti šestých a sedmých ročníků mohly být i komiksy, z nichž by se ve své tvorbě mohli inspirovat. Jako příklad by se dal uvést komiks *Xerxes* od autora Franka Millera, v němž je orel označen jakožto oblíbené zvíře boha Dia.²³⁵

Ve druhé kapitole s názvem *UDÁLOSTI* má dotazovaný v podkapitole *Narození* za úkol zjistit informace o tom, jak se podle řecké mytologie zrodila bohyně Afrodíta nebo Athéna. Jako příklad je uveden již několikrát zmíněný obraz od malíře Boticelliho *Zrození Venuše*, který si má, jak autorka píše, žák dohledat v obrazových knihách dějin umění.²³⁶ Bohužel zde však není odkaz na žádného konkrétního autora publikace tohoto typu. Dobrým zdrojem by v tomto případě mohly být například *Dějiny umění 5* od historika Josého Pijoána. V této knize se nachází i samostatná kapitola věnovaná Boticellimu a k dispozici je i celostránková fotografie tohoto díla, kterou doprovází i poučný popisek.²³⁷ Zmínka o renesančním malíři je ve vazbě na antické dědictví důležitá, protože období renesance z kultury antického Řecka a Říma čerpalu vsutku mimořádně (viz výše).

Ve třetí kapitole *VĚCI* se autorky k antice odkazují jen krátce, a to v zajímavém výkladu o historii rukavic, kde se setkáme s tím, že ženy antického Říma v rukavicích i

Viz příloha č. 9: Ukázka kresby Jiřího Wintera Neprakty *Láokoón a synové – nácvik* a antického sousoší *Láokoón a synové* (Novotná, Fulková, 1999).

²³⁴ Ibid., 26.

²³⁵ Veronika Dragounová, „Antické dějiny v komiksu“ (bakalářská práce, Karlova Univerzita, 2020), 63–64.

²³⁶ Novotná, Fulková, *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*, 40.

²³⁷ José Pijoán, *Dějiny umění 5* (Praha: Odeon, 1977), 262.

jedly.²³⁸ Ve věci oblékání by dále jistě mohla být zajímavá podoba římského oděvu. Ženské a mužské oblečení se od sebe v antickém Římě příliš nelišilo. Často se nosily pestré barvy, navíc oblečení bylo poměrně drahé, takže bylo i poznávacím znamením společenských vrstev. Běžným oděvem byly tuniky, které nosili muži, ženy i děti. Římští občané však přes toto oblečení často nosili i tógu. Byl to dlouhý kus bílé vlny, jehož oblékání bylo poměrně složité a trvalo dlouho. Římané tak měli často tendenci se tomuto způsobu odívání vyhýbat. V reakci na to několik císařů vydalo edikt, aby se tóga nosila alespoň při veřejných akcích.²³⁹ Ve čtvrté kapitole *PROSTORY* se podkapitola *Zelená okolo nás* zabývá mimo jiné i symbolikou této barvy. V této souvislosti je zmíněna bohyně lásky Afrodíta, již byla tato barva údajně přisuzována.²⁴⁰

V této učebnici, která je zaměřena spíše na tvořivost a pochopení souvislostí, se žák dozví o antice poměrně málo, nicméně v úkolech, které jsou zadávány, a příběhů, které jsou vyprávěny, je možné ho jistě motivovat k dalšímu samostudiu. Svě nově nabyté poznatky může rovněž využít v jiných předmětech, a to především v dějepise. Učebnice neslouží jako teoretická opora v dalším studiu, a proto zřejmě ani neumožní hlubší porozumění současným ani historickým dílům, která jsou na toto období zaměřena. Ovšem v této otázce záleží na tom, co již školák bude vědět nebo se teprve učit o antice v hodinách dějepisu či jiných předmětech.

Báje o Arachné je pozoruhodná ve dvou směrech. Na jejím příkladě se žák dozví o dědictví antiky ve vazbě na jazyk a rovněž o tom, že mytické příběhy v sobě kromě poutavého děje skrývají i užitečná poučení do běžného života. Zajímavá je i zmínka o provázání symboliky antického Řecka a Egypta, přičemž, jak je již zmíněno výše, pouto těchto států bylo v mnoha oblastech rovněž silné. Jako další příklad dědictví antiky bylo uvedeno i zásadní období italské renesance, přičemž jako příklad posloužil známý obraz *Zrození Venuše* od Boticelliho. Tento obraz je však často přiložen i v učebnicích dějepisu, možná by tak bylo více obohacující uvést jako příklad nějaké jiné dílo, i když třeba méně

²³⁸ Novotná, Fulková, *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*, 55. Tuto informaci není možno ověřit ani v pramenech, ani v odborné literatuře.

²³⁹ Adkinsová, Adkins, *Antický Řím*, 378–379.

²⁴⁰ Novotná, Fulková, *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*, 88. Tuto informaci není možno ověřit ani v pramenech, ani v odborné literatuře.

známé či více navázané na prostředí střední Evropy. Zajímavým příkladem by jistě mohl být obraz od Niklause Manuela s námětem Paridova soudu, a co se týče českého prostředí, vhodnou ukázkou by mohl být Královský letohrádek v Praze, na němž je možné dobře popsat inspiraci antickou architekturou.²⁴¹

2.3.2 *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*

V pokračování učebnice, které se orientuje na osmý a devátý ročník základních škol, nalezneme odkazy na antiku jen v některých kapitolách. Autorka se zde opět primárně soustřeďuje na řeckou mytologii, nicméně na konci knihy v kapitole *PŘEHLED DĚJIN VÝTVARNÉHO UMĚNÍ* je k dispozici strohý popis dějin umění antického Řecka a Říma a dvě stručné časové osy s nejdůležitějšími milníky v dějinách těchto zemí.

Ve druhé kapitole *ROSTLINA* se v podkapitole *Metamorfózy* hovoří o etymologii tohoto slova z antické latiny, přičemž latina jej sama původně převzala z řečtiny.²⁴² Tím je upozorněno na silnou vazbu antiky na náš současný jazyk, přičemž jako příklad této proměny je uváděn mytologický příběh Narkissa, který se poté, co odmítl lásku jedné z nymf, a byl proto proklet božskou Afrodítou, zamiloval do svého vlastního odrazu a proměnil se v květinu dnes známou jako narcis. Toto vyprávění tak výslovně zasahuje do předmětu přírodopis, konkrétně do botaniky. Jako doklad inspirace touto bájí je v učebnici přiložen obraz od surrealistického malíře Salvadora Dalího s názvem *Metamorfóza Narkisse*, jež autor namaloval v roce 1937.²⁴³ Příběh Narkissa zanechává poselství o tom, že člověk, jenž je příliš zahleděn sám do sebe a nevšímá si svého okolí, může nakonec skončit špatně. I výše zmíněný obraz v podstatě demonstruje jistý odpor, který v nás narcismus vyvolává. Vazba antiky a jejích mytologických příběhů na surrealistickou uměleckou tvorbu je tak zcela jasná a díky této přímé souvislosti si lze uvědomit, že jistá témata a problematiky, které antika otevřela, jsou univerzální a dodnes platná.

V následující kapitole *ZVÍŘE* v podkapitole *Zvíře Zorky Ságlové, aneb jak vám dupou králíci* autorka rozvádí toto téma a ukazuje, že králík má v dějinách umění silný

²⁴¹ José Pijoán, *Dějiny umění 6* (Praha: Odeon, 1977), 303, 285.

²⁴² Dílo *Proměny* napsal básník Publius Ovidius Naso.

²⁴³ Marie Fulková, *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia* (Praha: Fortuna, 1997), 25.

význam. Ve svém výkladu se zmiňuje i o římské bohyni Venuši, s níž byl králík spojován.²⁴⁴ Toto zvíře bylo ve všech dobách ztělesněním plodnosti, a proto je jako symbol žádostivosti přisuzován i římské bohyni lásky a krásy.²⁴⁵

Další zmínka o antickém božstvu je i v kapitole *KRAJINA*, konkrétně v podkapitole s názvem *Voda*. Tento přírodní živel je zde nahlížen z mnoha úhlů. Zmíněn je i vládce moří Poseidón, jakož i jeho římská verze, Neptunus.²⁴⁶ Tímto způsobem si povšimneme faktu, že mnoho různých bohů z řecké a římské mytologie si je podobných, protože Římané od Řeků božstvo přebírali a někdy si ho i upravili. Tomuto procesu se říká *interpretatio Romana*. Žák si tak díky tomu uvědomí, buď na základě vlastní četby, z doslechu nebo vlastním pozorováním, že v antice aktivně docházelo k předávání zvyklostí, a to včetně mytologie a náboženství. Na konci odstavce je také ke čtenáři vznesena otázka, zda si vzpomene na vlastnosti, které byly tomuto vodnímu božstvu připisovány.²⁴⁷ Ke splnění úkolu by dotazovaný mohl využít v podstatě jakoukoli encyklopedickou příručku zaměřující se na antickou mytologii.

Další mytologický příběh se následně objevuje v kapitole *STROJ*, tedy přesněji v podkapitole *Létání*. Základem tohoto vyprávění, a následně i výtvarného úkolu, je příběh o bájném Íkarovi a jeho otci Daidalovi, který pro sebe a svého syna vytvořil křídla, jejichž peří bylo slepeno voskem, aby společně mohli uniknout z ostrova Kréta. Íkaros však přes otcovo varování vzlétl příliš vysoko a vosk se roztavil, křídla se v letu rozpadla a on se zřítíl do moře. Autorka dokonce přiložila i přímou citaci z Ovidia a nastínila poučení, které má mimo jiné z příběhu vyplývat, tedy že člověk nemá přeceňovat vlastní síly.²⁴⁸ Existence takových Íkarů vede lidstvo stále výš a k větším výkonům, ale mnohdy za cenu nejvyšší.

Pro antické Řeky bylo toto překročení určitého limitu velkým prohřeškem a bylo tedy přirozené, že ho bohové potrestali. Postoj k příběhu Daidala a jeho syna Íkara se v průběhu času měnil. Daidalos byl zprvu považován za inspirativní vědeckou osobnost, nicméně jeho

²⁴⁴ Fulková, *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*, 39.

²⁴⁵ James Hall, Allan Plzák, Jan Royt, Hanna Maderová a Kenneth Clark, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění* (Praha: Mladá fronta, 1991), 231.

²⁴⁶ Fulková, *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*, 43.

²⁴⁷ *Ibid.*, 43.

²⁴⁸ *Ibid.*, 81.

postava se začala postupně dostávat do pozadí a tím se i uvolnil prostor pro Íkara, který byl umělci chápán jako nešťastná postava člověka, kterého touha naplnit své vlastní sny nakonec zničila. Nicméně interpretace této báje je různorodá a má mnoho podob. Dobrým příkladem je i vnímání tohoto příběhu jako varování před neřízeným rozvojem technologií a inovací. Tato báje je dodnes skutečně velmi živá a inspirovalo se jí i mnoho českých tvůrců a výtvarníků. Mezi nimi i spisovatel Jaroslav Vrchlický v básnické sbírce *Různé masky*, avantgardní malíř Josef Šíma se svým dílem *Íkarův pád* či malíř Václav Tikal se svým obrazem *Pád Íkarův*.²⁴⁹ Zajímavým metaforickým pojetím je i film *Íkarův pád* od režiséra Františka Filipa s Vladimírem Menšíkem v hlavní roli z roku 1977.

Žák si tímto způsobem uvědomí, že tato báje má v rámci kultury velkou tradici a dodnes je bohatým zdrojem inspirace. Přístup k tomuto příběhu se totiž v průběhu času měnil, a to i dokazuje jeho významovou vrstevnatost a hloubku. Odvodit si může také fakt, že touhu létat měli lidé již v antickém Řecku a možná i v „předantických“ civilizacích.

Jaké jsou kořeny naší dnešní abecedy a jazyka se dozvíme v podkapitole *Abeceda* v kapitole *MÝŠLENKA*. Tomuto tématu je věnováno hned úvodní slovo. Je zde uvedena informace, že naše písmo vychází z římské latinky, nicméně, jak je rovněž zmíněno, antičtí Římané ho převzali z varianty řecké abecedy a Řeckové písmo zas převzali od Foiničanů.²⁵⁰ Na tomto příkladě si školák uvědomí proplétání a vzájemné ovlivňování starších civilizací, které od sebe nebyly tolik izolovány, jak se někdy zdá. Na první pohled by se nám mohlo jevit, že základní přehled o antickém umění v učebnici není, ale opak je pravdou. Na konci knihy je kapitola *PŘEHLED DĚJIN VÝTVARNÉHO UMĚNÍ*, kde jsou vytvořeny dvě časové osy a pod nimi je vždy krátký odstavec, jenž stroze shrnuje zejména dějiny umění antického Řecka a Říma.²⁵¹

V časové ose antického Řecka je zaznamenáno archaické a klasické období. Na začátku osy je zmíněn vliv krétské kultury na dějiny umění tohoto historického úseku, dále je zde vyobrazen příchod nových kmenů, tedy nejprve Achajů a následně i Dóřů a Iónů.²⁵²

²⁴⁹ Havlíková, „Významové roviny antického mýtu. Antická mytologická tematika v českém umění třicátých let 20. století“, 65–66, 68–69, 75, 79.

²⁵⁰ Fulková, *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*, 88.

²⁵¹ *Ibid.*, 112–113.

²⁵² Fulková, *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*, 112.

Zde je však potřeba upozornit na to, že v tomto případě se jedná o určité zjednodušení. Dórové totiž přišli do Řecka ze severu až po Iónech, které v podstatě vyhnali. Původní obyvatelstvo v důsledku toho (pokud nezůstalo) emigrovalo na okolní ostrovy a do Malé Asie.²⁵³ Do jednotlivých vymezených historických úseků jsou v ose zařazeny nejvýraznější osobnosti řeckého výtvarného umění a filozofie, tedy sochaři Myrón, Práxitelés, a Feidiás a filozofové Sókratés, a Aristotelés. Uveden je také politik Periklés.²⁵⁴

K jednotlivým časovým úsekům jsou doplněny vlivy a dynamika změn ve výtvarné tvorbě. Zhruba do období mezi 1. tisíciletím př. n. l. a 7. stoletím př. n. l. je zařazeno geometrické umění, abstrakce a jednoduchý řád. S obdobím zhruba od 7. století př. n. l. do doby před začátkem 5. století př. n. l. jsou spojeny nové změny způsobené vlivem z Východu, větší snaha o expresivitu a přiblížení se realitě. U 5. století př. n. l. zjišťujeme více o nalezení ideální rovnováhy krásy formy a obsahu (tento fenomén najdeme také pod souhrnným názvem „kalokaghatia“²⁵⁵) a vybudování athénské Akropole. Po tomto období následoval větší rozmach emocionálního projevu a dramatickosti a výraznější vliv východních kultur.²⁵⁶ Autorka zde má na mysli patrně řecké období helénistické, pro něž bylo toto výtvarné vyjadřování typické, jako dobrý příklad projevu tohoto typu je známé sousoší *Láokoón a jeho synové*.²⁵⁷ Právě v tomto směru můžeme označit jeden ze zásadních rozdílů oproti období klasického Řecka, v němž bylo cílem umělce znázornit především typ athénské občana, a to i v pohybu, přičemž dobrou ukázkou tohoto přístupu je socha *Diskobolos*.²⁵⁸ Je třeba si také povšimnout, že pokud jde o východní vlivy na helénistické

²⁵³ Adkinsová, Adkins, *Starověké Řecko*, 5–6.

²⁵⁴ Fulková, *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*, 112.

²⁵⁵ Tento pojem pochází od antických Řeků zhruba z období 5.– 4. století př. n. l, ale používal se především v 19. století jako označení harmonie duše a těla. Zdroj: Elena Nikityuk, „Kalokagathia: to a Question on Formation of an Image of the Ideal Person in Antiquity and During Modern Time“, *Studia antiqua et archaeologica* 25, č. 2 (2019): 429–442, <https://web-p-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz> (staženo 26. června 2024), 439.

²⁵⁶ Fulková, *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*, 112.

²⁵⁷ José Pijoán, *Dějiny umění I* (Praha: Odeon, 1977), 157.

²⁵⁸ Adkinsová, Adkins, *Starověké Řecko*, 392.

období, tato otázka se týkala spíše než umění například náboženství či obchodu. Ve východním umění totiž v dílech mnoho projevů emocí nenajdeme.²⁵⁹

Poslední odstavec shrnuje klíčový vliv řecké kultury na tu evropskou, přičemž jako nejvýraznější doklad tohoto vlivu je uvedeno období klasicismu a renesance. Pozornost je zde věnována dvojí podstatě a účelu umění, které má jednak náboženský rozměr, ale slouží také pro potěchu člověka. Zmiňována je také snaha sochařů a malířů o důkladné pozorování vzájemných vztahů, které mělo směřovat k ideálu, tedy ke kánonu. Nezastupitelnou roli v kontextu řeckého výtvarného umění autorka připisuje rovněž malované keramice, nástěnným obrazům, šperkům a podobně.²⁶⁰

Druhá časová osa se týká antického Říma. Stejně jako v předešlé ose jsou zde dějiny rozděleny do několika nejdůležitějších etap: období římského království, počátky římské republiky, zničení Kartága, vzpoura otroků, vznik císařství a tzv. (Augustova) zlatá doba umění, která započala zhruba v období okolo roku 30 př. n. l. Zařazeny jsou také nejdůležitější vlivy, které tuto kulturu ovlivňovaly, zmíněni jsou Etruskové a Řekové (období helénismu). Zařazené jsou zde dvě osobnosti, Caesar a Octavianus Augustus. Ve spodním odstavci je zmíněn řecký vliv na římskou kulturu, kterou Římané nadále rozvíjeli. Do centra pozornosti jsou postaveny zejména konkrétní stavby a architektura. Připomenuto je také sochařství, v němž se rozvíjelo hlavně portrétní umění (veristický portrét), dále malířství, šperky apod. Na konci období Římské říše se objevují také první známky křesťanského umění.²⁶¹

Tato učebnice je stejně jako její předchůdkyně určena pro nižší ročníky a zaměřuje se v první řadě na témata, která jsou spojena s kreativním myšlením. O antice se tak dozvídáme zvláště prostřednictvím uvedených mytologických příběhů. Tento přístup, tedy zdůraznění bájných příběhů, je pro žáka jistě užitečnější a prospěšnější. S mytologií se totiž setká na mnoha místech veřejného prostoru, ale často i v umění a vědě. Pokud bude mít navíc zájem a bude chtít získat větší přehled o dějinách antického Řecka a Říma, může si nalistovat na konec učebnice, kde se ve stručnosti tyto informace dozví.

²⁵⁹ José Pijoán, *Dějiny umění. 4* (Praha: Odeon, 1979), 165–169.

²⁶⁰ Fulková, *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*, 112.

²⁶¹ *Ibid.*, 113.

Poutavý je příběh o Narkissovi, Daidalovi a jeho synu Íkarovi. Tyto dva příběhy jsou dobře vybrané, protože v sobě pro školáky skrývají užitečná poučení a jsou důkazem, že některé mýty mohou být v průběhu dějin vnímány stále novými pohledy, a být tak i velkým zdrojem inspirace v různých oblastech lidského tvoření a bádání. Čtenář se kromě toho v učebnici dozví více i o antických kořenech evropského písma a seznámí se i s jedním z vodních božstev, na jehož příkladě je ukázáno vzájemné předávání náboženských tradic.

3 VÝTVARNÉ PRACOVNÍ SEŠITY OD 90. LET 20. STOLETÍ PO SOUČASNOST

3.1 Analýza pracovních sešitů *Výtvarná výchova v projektech*

Pracovní sešity *Výtvarná výchova v projektech* jsou určeny pro druhý stupeň základních škol, přičemž v každém díle je obsah rozdělen mezi dva ročníky. Jednotlivé kapitoly jsou zaměřeny tematicky a jsou založeny zvláště na principu propojování různých kontextů dané problematiky. Antika je v nich osvětlována hlavně prostřednictvím antické mytologie.

3.1.1 *Výtvarná výchova v projektech I*

Pracovní sešit *Výtvarná výchova I* je určen pro šestý a sedmý ročník základních škol, přičemž pro každou třídu je vymezeno vždy šest tematických kapitol. Celkem ve třech z nich narazíme na antiku, její dědictví a mytologii.

Již v první kapitole *LIDSKÉ RUCI* se dočteme o bájném Prométheovi v úryvku z knihy *Staré řecké báje a pověsti* od spisovatele Petišky. Vybraná část příběhu se zaměřuje na úsek vyprávění, v němž tohoto Títána osvobodil Héraklés. Tento hrdina nejprve zabil orla, jenž Prométheovi každý den vykloval játra. Následně ho vysvobodil z okovů, které ho podle kletby, již na něj uvrhl nejvyšší bůh Zeus, měly navždy poutat ke skále. Prométheova kletba zlomena nebyla, proto musel po celý život nosit prsten s úlomkem hory, k níž byl připoután, a byl s ní tak navždy spojen, přesně tak, jak mu Zeus uložil. Na tento příběh jsou následně navázány výtvarné otázky, jež se vztahují především k ozdobám ruky, zpětně k báji však nikoliv.²⁶²

Čtenář si také může zkusit poradit s hádankou, na níž jsou vyfotografované ruce postav vyřiznutých ze známých výtvarných děl. Úkolem je poznat, z jakého díla pochází snímek ruky. Jedna z nich patří i *Diskobolovi*, známé soše od sochaře Myróna, o níž již byla zmínka v analýze učebnic výše. Pokud bychom otočili na další stránku, spatříme snímek celé této sošky, jenž tímto způsobem uvádí novou kapitolu *SPORTY A SPORTOVCI*. Na začátku autor popisuje, jak vypadal sport v antickém Řecku a proč byl důležitý. Sportovci

²⁶² Igor Zhoř, *Výtvarná výchova v projektech I: pracovní sešit pro 6. a 7. ročník* (Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1995), 6.

se cvičili a závodili v *palaistře* či *gymnasiu*²⁶³. Dále se dočteme, z jakých disciplín se skládal pětiboj a také že v antice má své kořeny i box, přičemž pravidla tohoto sportu byla mnohem mírnější než dnes. Na tomto místě se toto téma dobře propojí s předmětem tělesná výchova.²⁶⁴

V tabulce *Sport a výtvarné umění* mají žáci následně odpovědět na několik otázek týkajících se zachycování sportovců v antice. Pokud žák na otázky odpoví správně, měl by si z vyučování odnést následující vědomosti – antičtí Řekové stavěli pomníky slavným sportovcům, Olympijské hry jsou převzaty z antiky, sochy sportovců nejčastěji vznikaly v klasickém období antického Řecka, nejslavnější skulpturou sportovce je *Diskobolos* a jejím tvůrcem byl Myrón.²⁶⁵ O dalších antických tradicích se dozvíme z hádanky v kapitole *HLAVA JE TO HLAVNÍ*, která dává za úkol poznat tvář Venuše z obrazu od Boticelliho *Zrození Venuše*.²⁶⁶

Na konci pracovního sešitu je k dispozici tabulka, která stručně popisuje vývoj výtvarného umění od pravěku až po umění druhé poloviny 20. století v jeho základních rysech. Dějiny antiky jsou zde rozděleny na egejskou kulturu, řeckou kulturu, Etrusky a římskou kulturu. Vyjmenovány jsou v první řadě nejdůležitější architektonické památky, kulturně důležitá místa a jména umělců. Antika je zmíněna i v tabulce o renesančním umění, kde je propojena obzvláště s architekturou.²⁶⁷

3.1.2 Výtvarná výchova v projektech II

Výtvarná výchova v projektech II. je obsahově rozvržena stejně jako její předchůdkyně pro nižší stupně základních škol a je určena pro osmý a devátý ročník. Antika je zmíněna již v první kapitole *LIDÉ A JEJICH MÍRY*. V tomto kontextu se o ní hovoří kvůli sochařskému umění tvořit lidské figury, kdy je upozorněno především na sochu *Afrodité z Knidu* (k dispozici na obrázku), *Afrodité z Mélu* a Boticelliho obraz *Zrození Venuše*, s nímž se čtenář blíže obeznámí později. V kapitole *KŘÍK A TICHŮ* lze postřehnout

²⁶³ Ze slova *gymnasion* pochází dnešní název pro střední školy–gymnázium. Zdroj: Svoboda, *Encyklopedie antiky*, 220.

²⁶⁴ Zhoř, *Výtvarná výchova v projektech 1*, 6–8.

²⁶⁵ *Ibid.*, 10.

²⁶⁶ *Ibid.*, 41.

²⁶⁷ *Ibid.*, 72.

nepřímý odkaz na antickou mytologii v zadání, kde mají žáci za úkol poznat podobiznu Hérakla a bohyně vítězství (Níké).²⁶⁸

Již zmíněný obraz od Boticelliho je podrobně rozebrán v kapitole *ŽIVLY*. Svůj prostor dostává i výklad o antické mytologii. Výstupními znalostmi načerpanými na základě výkladového textu a zodpovězených otázek by měla být schopnost poměrně komplexně popsat, co se na obraze (dnes visícím ve florentské galerii Uffizi) odehrává – zleva přilétá Zefyros nesoucí v rukou Psýché. Tento bůh západního větru je v doprovodném textu popisován jako přívětivý bůh, jenž chránil úrodu a poskytoval lidem vláhu.²⁶⁹ Zprava přichází jedna z nymf a zahaluje do pláště Venuši připlouvající na lastuře na ostrov Kypr.²⁷⁰ Tento obraz je v analyzovaných učebnicích populární a používá se v mnoha kontextech dějin umění jako opora (viz výše).

Příběh hrdiny Persea se nachází v kapitole *ČERNÁ NOC, RŮŽOVÁ NOC*. Z tohoto mýtu jsou vzpomenuy hlavně Perseovy hrdinské činy – zabití Mínótaura, Medúsy a Hydry. Příběh je výjimečným způsobem navázán na následující látku zabývající se komiksem. Žák si tak uvědomí, že mezi antickými mýty a moderními komiksy je zřetelná přímá vazba.²⁷¹

Antika je v obou pracovních sešitech pojata spíše ve svých tradicích. V některých případech jsou příběhy i krátce odvyprávěny a fungují například jako úvod do dané problematiky. Čtenář se zde dozví, že antika měla silný vliv nejen na výtvarné umění, ale například i na sport či literaturu (v tomto případě komiks).

²⁶⁸ Igor Zhoř, *Výtvarná výchova v projektech 2*, (Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2000), 9, 33.

²⁶⁹ Na druhou stranu Zefyros způsobil ze žárlivosti smrt Hyakintha. Zdroj: Svoboda: *Encyklopedie antiky*, 252.

²⁷⁰ Zhoř, *Výtvarná výchova v projektech 2*, 62.

²⁷¹ Ibid., 69.

ZÁVĚR

Nejprve je potřeba říci, že jednotlivé série učebnic se od sebe liší obsahově. *Průvodce výtvarným uměním* popisuje ve svém prvním díle dějiny umění chronologicky a přehledně. Doprovodný text tvoří často politické dějiny, probírané v souvislosti s jednotlivými uměleckými disciplínami. Téma antiky je vykládáno prostřednictvím dějin antického Řecka a Říma s největším zaměřením na architekturu, sochařství a malířství. V následujících dílech se již poukazuje spíše na antické tradice, jejichž přiblížení se v jednotlivých obdobích stroze vyskytuje v doprovodném textu, avšak ponejvíce se s nimi obeznámíme v obrazových přílohách. Pokud bychom vzali učebnice jako celek, tak antice je v nich věnována pozornost na očekávatelných místech (dějiny umění antického Řecka a Říma, renesance a klasicismus), avšak tam, kde by mohlo být toto téma pro žáky překvapivé a o to zajímavější (například postmoderní a současné umění), ji nenajdeme vůbec. Otázky týkající se antiky nejsou příliš časté a většinou jsou umístěny v popisích pod jednotlivými díly.

Oproti tomu série učebnic *Obrazárna v hlavě* se v jednotlivých dílech skládá z různých tematických celků. Kapitoly jsou tvořeny zpravidla propojením různých dějinných období a děl, jež se vztahují k oblasti vybrané výukové látky. Dějiny antického umění zde tím pádem nejsou vysvětlovány chronologicky, ale pouze nárazově, v širším kulturním kontextu. Tyto učebnice také mnohem častěji čtenáři pokládají otázky již v průběhu jejich čtení a na konci každé kapitoly se vždy uvádí tabulka s doplňujícími otázkami, jež se občas týkají i antiky. Antika se v ojedinělých případech stává také námětem tvorby (to v *Průvodci dějinami umění* nepozorujeme).

Podobným způsobem jsou uspořádány i učebnice *Výtvarné výchovy*. Každou kapitolu zde tvoří určité průřezové téma a antika je přítomna spíše ve svém dědictví. Na otázky se pravidelně autorky ptají v průběhu jednotlivých kapitol, a i zde je antika do jisté míry předmětem tvorby. Antika ve dvou posledně jmenovaných sériích učebnic nikdy není ústředním tématem probírané látky a lze ji zaregistrovat pouze vzhledem ke kontextu či rozvinutí dané problematiky.

Pracovní sešity jsou přirozeně založeny na jiném principu než učebnice. Svým obsahovým uspořádáním se však blíží učebnicím *Výtvarné výchovy* a *Obrazárna v hlavě*. O antice se v nich sice nemluví příliš často, na druhou stranu, pokud se již toto téma probírá, je to většinou více do hloubky a v pozoruhodných souvislostech, přičemž školák si musí

většinu informací zjistit sám. Na kladené otázky často navazuje i tvorba, která je s antikou v některých případech i přímo spojena (např. kresbou vyjádřit pohyb *Diskobola*).

Tematický přístup k obsahu, který zvolili autoři a autorky učebnic *Obrazárna v hlavě* a *Výtvarná výchova*, se poměrně blíží tomu, co dnes navrhuje odborníci v otázce, jak antiku navrátit intenzivněji do veřejného prostoru a do škol. V České republice totiž došlo k omezení časové dotace pro humanitní předměty a jejího přesunu do přírodovědných a technických (např. výuka IT) oborů. Antika se tak v českém školství postupně začíná zatlačovat do pozadí, což však jde proti světovému trendu. Nový přístup by tak mohl znamenat změnu ve smyslu vyučování antiky ve větším kontextu a jejích tradicích, a ne jako uzavřeného historického období.

I přes fakt, že se uvedené výukové materiály obsahově liší, v nich je možné vyhledat mnoho společných rysů, na něž je dáván ve vztahu k antice důraz. Jedním z nich je i antická mytologie, která je ve všech učebnicích vyzdvihována. Když už se v nich hovoří o antice, tak většinou právě ve vazbě na tyto bájně příběhy. Pro všechny učebnice a pracovní sešity platí, že mýty jsou v nich hlouběji vykládány jen zřídka. Ve většině případů se o nich lze dozvědět něco více pouze z krátkého neuceleného informačního popisku pod obrazovými přílohami uměleckých děl, jež se antickou mytologií inspirovala.

Pozoruhodné je, že z hlediska této problematiky najdeme podobný přístup k mýtům i v historii vzdělávání v českých zemích. Ve druhé polovině 19. století byl jejich význam také podtrhován, nicméně k jejich výkladu, a to zejména ve výuce předmětu „kreslení“, zřejmě nedocházelo. Antická mytologie v té době sehrávala důležitou úlohu nejen jako opora při studiu klasických jazyků, ale měla být jedním ze zásadních prostředků k morální kultivaci jedince. Mytické příběhy v sobě totiž obsahují mnoho cenných poučení do života a někdy také hlubší, skoro až filozofické otázky. Podobným způsobem by se dalo přistupovat, vzhledem k některým cílům RVP, i k dnešní výuce antické mytologie. Dalším pojítkem mezi současností a obdobími od ní dvě stě let vzdálených je fakt, že pokud se žák chce dozvědět o antické mytologii něco více, musí se věnovat samostudiu. Stejně jako v dnešní době, i v 19. století vycházelo velké množství literatury a studií zaměřujících se na toto téma. V současnosti mají však děti na druhém stupni základních škol pochopitelně k dispozici i jiné způsoby, jak se s antickými mýty setkat. Patří sem počítačové hry, komiksy, filmy a tak podobně.

Obecně se ukazuje, že v učebnicích a pracovních sešitech mnohem častěji registrujeme odkazy na řeckou mytologii než na římskou. To ostatně platí i pro různé odkazy na antické tradice, ačkoli za to, že se na toto dědictví vůbec můžeme odvolávat, z velké části musíme poděkovat právě Římanům. V učebnicích a pracovních sešitech pozorujeme i určité trendy ve výběru mytologických příběhů či jimi inspirovaných konkrétních děl. Populární jsou především bájní hrdinové a jejich hrdinské činy, pozoruhodné je, že ještě větší a podrobnější pozornosti se těšili ve druhé polovině 19. století. Často se tak v různých souvislostech zmiňuje báje o Mínótaurovi. Obecně je to velké téma i v návaznosti na příběhy o Európe, Daidalovi a jeho synovi Íkarovi a Théseovi. Poměrně frekventovaným motivem je ve vazbě na trójskou válku i postava Láokoonta a jeho osudu. Jeho příběh je vyprávěn většinou v návaznosti na sousoší *Laokoón a jeho synové*, jež často bývá součástí obrazových příloh. V různých poutavých kontextech je probírán i Boticelliho obraz *Zrození Venuše*. Tato bohyně krásy je obecně v učebnicích a pracovních sešitech vyzdvihována poměrně často, stejně je tomu například i u boha vína Dionýsa.

Antické dědictví se tak nejčastěji objevuje v tématech, u nichž se to očekává (např. renesance či klasicismus). Nicméně v některých učebnicích, předně v obsahově tematicky zaměřených, je inspirace antickými díly zahrnuta i v ukázkách umění postmoderny či současného umění. Je velká škoda, že v sérii učebnic *Průvodce výtvarným uměním* není v posledním díle, jenž se tímto úsekem dějin umění zabývá, žádná zmínka o antice.

Pro druhý život antiky jsou důležitá i různá srovnání jednotlivých děl, která slouží jako vzor, kudy umění v čase směřovalo, proč bylo stejné téma zpodobňováno jinak a k čemu sloužilo. Tyto tendence přímého porovnávání pozorujeme ve všech učebnicích kromě těch ze série *Výtvarná výchova*. Celkově se antika ve svých tradicích objevuje ve výtvarných edukačních materiálech často, liší se tak jen zprostředkováním tohoto tématu. Nejčastěji antické dědictví poznáváme prostřednictvím sochařských a malířských děl. Pouze v řádu jednotek případů je možné dohledat příklady inspirace antikou v architektuře. Dobová antická architektura je přitom podrobně popisována v učebnici *Průvodce výtvarným uměním I*, avšak v dalších dílech pojednávajících o následujících dějinných obdobích tomuto výraznému fenoménu dědictví není věnována v podstatě žádná pozornost (ač budovy, kde je antické dědictví v obrazových přílohách, k dispozici jsou). Žák tak ani nemá šanci využít

nastudované architektonické názvosloví, o němž se mohl v mnoha výtvarných učebnicích dočíst.

Běžně se z hlediska antiky v učebnicích mluví o vzájemné provázanosti jednotlivých starověkých kultur. Záměr autorů je tedy takový, že nechtějí antiku prezentovat jako izolovaný prostor, ale jako neustále se měnící oblast, která byla otevřena novým poznatkům a inspiraci od svých vzdálenějších i bližších sousedů. Zřetelná je v první řadě silná vazba antického Řecka na Egypt, která se v kulturním předávání projevovala zvláště v malířství, ale také v sochařství (zejména v umění portrétu).

V každé analyzované učebnici a pracovním sešitě najdeme mnoho částí, v nichž se téma antiky dotýká i ostatních vyučovacích předmětů. Nepřekvapivě zasahuje do dějepisu, s nímž jsou dějiny umění obecně pevně svázány. Dále do českého jazyka a literatury, kdy ve vazbě na něj jsou citovány různé antické literární osobnosti (např. Seneca) či díla (např. *Odysseia*) – toto spojení platí hlavně pro učebnice *Průvodce výtvarným uměním*. Překvapivě často se zvolená témata v učebnicích dotýkají také sportu, a tudíž přesahují do výuky tělesné výchovy. Antika ve výtvarné výchově však zasahuje i do přírodopisu (např. název květiny *narcis*), zeměpisu (např. řecké mapování oblohy), matematiky a fyziky (např. ukázky antických astronomických poznatků) a v neposlední řadě i do občanské výchovy (např. poučení, která plynou z antické mytologie).

Postoj k antice ve výtvarné výchově se například v komparaci s obdobím od 60. let 20. století do pádu komunistického režimu v Československu určitě zlepšil. V té době se s ní žáci v tomto předmětu mohli obeznámit pouze zprostředkovaně. V dnešních výtvarných výukových materiálech se školák může o antice poučit programově. Velmi však záleží, jakou učebnici bude používat, protože na trhu se vyskytují tři varianty, z nichž jedna se obsahově zcela liší (nejvíce v tom, že je řazena chronologicky, na dějiny umění se zaměřuje detailně a neklade takový důraz na průřezová témata). Obecně platí, že antika je ve výtvarných učebnicích připomínána nejvíce ve své vazbě na antickou mytologii. Neopomíná se však ani její dědictví, které je ve větší či menší míře rovněž obsaženo téměř ve všech z nich.

BIBLIOGRAFIE

Prameny

Binterová, Helena, Eduard Fuchs a Pavel Tlustý. *Matematika 6 pro základní školy a víceletá gymnázia. Aritmetika*. Plzeň: Fraus, 2007.

Bláha, Jaroslav a Jan Slavík. *Průvodce výtvarným uměním V*. Praha: Práce, 1997.

Bláha, Jaroslav a Pavel Šamšula. *Průvodce výtvarným uměním III*. Praha: Práce, 1996.

Demek, Jaromír a Ivan Mališ. *Zeměpis 6: pro základní školy. Planeta Země*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2007.

Demek, Jaromír a Ivan Mališ. *Zeměpis 7: pro základní školy. Zeměpis světadílů*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2008.

Fulková, Marie. *Výtvarná výchova pro 8. a 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*. Praha: Fortuna, 1997.

Chalupa, Petr, Jaromír Demek, Jaromír Rux, Eduard Hofmann a Jaroslav Vrbas. *Zeměpis 8: pro základní školy. Lidé a hospodářství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2009.

Chalupa, Petr, Stanislav Horník, Jaromír Demek, Jaromír Rux a Miroslava Vaněčková. *Zeměpis 9: pro základní školy. Česká republika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2009.

Janošková, Dagmar, Zdeněk Brom, Monika Ondráčková, Dagmar Šafránková a Hana Marková et al. *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013.

Janošková, Dagmar. *Občanská výchova 6: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2012.

Kartografie Praha. *Evropa: školní atlas pro základní školy a víceletá gymnázia*. Praha: Kartografie Praha, 2011.

Kolářová, Růžena. *Fyzika pro 9. ročník základní školy*. Praha: Prometheus, 2002.

Krausová, Zdena, Helena Chýlová, Martin Prošek, Pavel Růžička a Renata Teršová. *Český jazyk 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2021.

Krausová, Zdeňka, Martina Pašková, Helena Chýlová, Martin Prošek a Pavel Růžička. *Český jazyk 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2021.

Krausová, Zdeňka, Martina Pašková, Jana Vaňková, Pavel Růžička a Helena Chýlová et al. *Český jazyk 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2021.

Krausová, Zdeňka, Renata Teršová, Helena Chýlová, Martin Prošek a Jitka Málková. *Český jazyk 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2021.

Ministerstvo školství České socialistické republiky, Učební osnovy základní školy, Výtvarná výchova 5.–8. ročník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

Novotná, Marie a Marie Fulková. *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Praha: Fortuna, 1999.

Pelikánová, Ivana, Věra Čabradová, František Hasch a Jaroslav Sejkpa. *Přírodopis 7: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2021.

Randa, Miroslav, Václav Havel, Gerhard Hofer, Josef Kepka a Václav Kohout et al. *Fyzika 6: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2021.

Šamšula, Pavel a Jarmila Hirschová. *Průvodce výtvarným uměním IV*. Praha: Práce, 1994.

Šamšula, Pavel a Jaromír Adamec. *Průvodce výtvarným uměním I*. Praha: Práce, 1994.

Šamšula, Pavel a Jaromír Adamec. *Průvodce výtvarným uměním II*. Praha: Práce, 1995.

Šamšula, Pavel a Vladimír Leština. *Výtvarná výchova v 7. a 8. ročníku – Metodická příručka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982.

Šamšula, Pavel. *Obrazárna v hlavě 3: výtvarná čítanka pro 6. ročník základní školy*. Praha: Práce, 1997.

Šamšula, Pavel. *Obrazárna v hlavě 4: výtvarná čítanka pro 7. ročník základní školy*. Praha: Práce, 1999.

Šamšula, Pavel. *Obrazárna v hlavě 5: výtvarná čítanka od 8. ročníku základní školy a pro víceletá gymnázia*. Praha: Práce, 2000.

Šamšula, Pavel. *Obrazárna v hlavě 6: výtvarná čítanka od 9. ročníku základní školy a pro víceletá gymnázia*. Praha: Albra, 2002.

Šebesta, Karel, Andrea Králíková, Aleš Marek, Pavlína Synková a Kateřina Šormová. *Čítanka 6: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2016.

Šebesta, Karel, Andrea Králíková, Aleš Marek, Pavlína Synková a Kateřina Šormová, *Čítanka 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2021.

Šebesta, Karel, Andrea Králíková, Pavlína Synková a Kateřina Šormová. *Čítanka 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2018.

Šebesta, Karel, Pavlína Synková, Kamila Homolková, Andrea Králíková a Kateřina Šormová et al. *Čítanka 9: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2021.

Škoda, Jiří a Pavel Doudlík. *Chemie 8: hybridní učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia: nová generace*. Plzeň: Fraus, 2018.

Učební osnovy základní devítileté školy. *Výtvarná výchova 6.–9. ročník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969.

Urban, Michal, Tomáš Friedel, Tereza Krupová, Dagmar Janošková a Monika Ondráčková. *Občanská výchova 8: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2013.

Urban, Michal, Tomáš Friedel, Tereza Krupová, Dagmar Janošková a Monika Ondráčková. *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2014.

Válková, Veronika a František Parkan. *Dějepis 7 pro základní školy: středověk a raný novověk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2015.

Válková, Veronika a František Parkan. *Dějepis 9 pro základní školy: nejnovější dějiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2010.

Válková, Veronika. *Dějepis 6: pravěk a starověk: pro základní školy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2015.

Válková, Veronika. *Dějepis 8 pro základní školy: novověk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 2014.

Zhoř, Igor. *Výtvarná výchova v projektech 1: pracovní sešit pro 6. a 7. ročník*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1995.

Zhoř, Igor. *Výtvarná výchova v projektech 2*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2000.

Literatura

Adkinsová, Lesley a Roy Adkins, *Antický Řím: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2012.

Adkinsová, Lesley a Roy Adkins. *Starověké Řecko: encyklopedická příručka*. Praha: Slovart, 2011.

Dragounová, Veronika. „Antické dějiny v komiksu“. Bakalářská práce, Karlova Univerzita, 2020.

Ferry, Luc. *Mythen der Antike: Dionýsos*. Splitter Verlag, 2022.

Ferry, Luc. *Prométheus a Pandorina skříňka*. Praha: Lingea, 2024.

- Goff, Le Jacques. *O hranicích dějinných období: na příkladu středověku a renesance*. Praha: Karolinum, 2014.
- Gombrich, Ernst Hans. *Příběh umění*. Praha: Odeon, 1989.
- Graves, Robert. *Řecké mýty I*. Praha: Odeon, 1960.
- Graves, Robert. *Řecké mýty II*. Praha: Odeon, 1960.
- Hall, James, Allan Plzák, Jan Royt, Hanna Maderová a Kenneth Clark. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta, 1991.
- Havlíková, Ivana. „Významové roviny antického mýtu. Antická mytologická tematika v českém umění třicátých let 20. století“. Disertační práce, Univerzita Karlova, 2014.
- Hazuková, Helena. *Didaktika výtvarné výchovy VI. Tvořivost a výtvarná výchova*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2010.
- Hesová, Alena. „Integrace ve výuce“. *Metodický portál: Články* (27. května 2011), <https://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/12039/INTEGRACE-VE-VYUCE.html> (staženo 26. června 2024).
- Kampfová, Karin. „Vývoj portrétu v dějinách umění jako inspirace pro výtvarnou výchovu na SŠ“. Diplomová práce, Masarykova Univerzita, 2024.
- Kepartová, Jana. „Antické mýty ve vzdělávacím systému českých zemí (1848–1918)“. In *Vymyšlená Ithaka: recepce antické mytologie v české kultuře*, ed. Jakub Čechvala, Eliška Poláčková et al. Praha: Filosofía, 2018, 111–146.
- Kepartová, Jana. „Antika ve veřejném prostoru“. *Acta Universitatis Silensianae Opaviensis* 14, (2021): 143–149, https://www.academia.edu/73833791/Kepartová_Antika_ve_veřejném_prostoru (staženo 20. června 2024).
- Kepartová, Jana. „Josef Wünsch a klasická filologie“. *Marginalia Historica: časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury* 9, č.1 (2018): 53–73: https://www.researchgate.net/publication/336686977_Josef_Wunsch_a_klasicka_filologie (staženo 27. června 2024).
- Mayor, Adrienne. „Talos, Pandora, and the Trojan Horse as Products of Technology in Ancient Literature and ArtTalos“. *E-Phaistos* XI. (2023): 1–14, <https://www.researchgate.net/publication/370355981> (staženo 26. června 2024).

Nikityuk, Elena. „Kalokagathia: to a Question on Formation of an Image of the Ideal Person in Antiquity and During Modern Time“. *Studia antiqua et archaeologica* 25, č. 2 (2019): 429–442, <https://web-p-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz> (staženo 26. června 2024).

Petiška, Eduard. *Staré řecké báje a pověsti*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2006.

Pijoán, José. *Dějiny umění 1*. Praha: Odeon, 1977.

Pijoán, José. *Dějiny umění 2*. Praha: Odeon, 1977.

Pijoán, José. *Dějiny umění 4*. Praha: Odeon, 1979.

Pijoán, José. *Dějiny umění 5*. Praha: Odeon, 1977.

Pijoán, José. *Dějiny umění 6*. Praha: Odeon, 1977.

Pokorná, Barbara. „Znovuobjevení barvy v antickém sochařství“. *Historica Olomucensia* 50, (2016), 49–68,

https://www.researchgate.net/publication/368325610_Reinventing_Colour_in_Antique_Sculpture (staženo 25. června 2024).

Shubert, Adrian. *Death and Money in the Afternoon: A History of the Spanish Bullfight*. New York: Oxford University Press, 1999.

Svoboda, Ludvík. *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1974.

Weissar, Tomáš. „Jak vrátit antiku do procesu vzdělávání a do veřejného prostoru? (zpráva z diskusního setkání)“. *Acta Universitatis Silensianae Opaviensis* 16, (2023): 271–294, materiál obdržen přes email od paní doc. PhDr. Keparťové CsC. dne 24. června 2023 (staženo 24. června 2024).

Zamarovský, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha: Brána, 1996.

Zamarovský, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. Bratislava: Perfekt, 2005.

Zumr, Josef. „Úloha antiky v národním obrození“. *Listy filologické* 129, č. 1–2 (2006): 177–188, <https://www.jstor.org/stable/23468460> (staženo 4. července 2024).

Internetové zdroje

„*Achilleus rozpoznán mezi dcerami krále Lykomeda*, Frans II. Francken“. Díla, Národní galerie Praha. https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_10451 (staženo 1. 7. 2024).

„*Diana a Kallistó*, Johann Spillenberger“, Díla, Národní galerie Praha, https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.DO_4292 (staženo 1. 7. 2024).

„*Gods in Colour*“. Liebieghaus. <https://buntegoetter.liebieghaus.de/en/> (staženo 25. června 2024).

„*Hlava Prométhea*, Vincenc Makovský“, Díla, Moravská galerie Brno, https://sbirky.moravska-galerie.cz/dilo/CZE:MG.E_407 (staženo 1. 7. 2024).

„*Modrý a červený Prométheus*, František Kupka“, Díla, Národní galerie Praha, https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.K_11134 (staženo 1. 7. 2024).

„*Odysseus v boji s žebrákem*, Lovis Corinth“. Díla, Národní galerie Praha. https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_4238 (staženo 1. 7. 2024).

„Okouzlení antikou“. Duchcov, Národní památkový ústav. <https://www.zamek-duchcov.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/10712-okouzleni-antikou-individualni-okruh> (staženo 25. června 2024).

„The Atlas by Mercator and Hondius“. Utrecht University, Special Collections. <https://www.uu.nl/en/special-collections/collections/maps-and-atlases/world-maps-and-atlases/the-atlas-by-mercator-and-hondius> (staženo 26. června 2023).

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2023, část C. Cit. Dle Národní pedagogický institut České republiky, *RVP pro základní vzdělávání* dostupné na https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/07/RVP_ZV_2023_zmeny.pdf.

Searle, Adrian. „Picasso: Minotaurus and Matadors review—sex and death in the bullring“. *The Guardian*, 28. dubna 2017 (staženo 1. července 2024).

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2017/apr/28/picasso-minotaurs-and-matadors-gagosian-london> (staženo 1. července 2024).

Vyhláška IMS FSV UK:

https://ims.fsv.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/2309_citacni_norma_IMS_FINAL.pdf (6. listopadu 2023).

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Příloha 1: Ukázka dědictví antického mýtu o Mínoútaurovi

Šamšula, Pavel a Jaromír Adamec. *Průvodce výtvarným uměním I*. Praha: Práce, 1994, 92–93.

Příloha 2: Ukázka sousoší Olbrama Zoubka: *Agamemnon a Ifigénie*, 1986 (Šamšula, Adamec, 1994).

Šamšula, Pavel a Jaromír Adamec. *Průvodce výtvarným uměním I*. Praha: Práce, 1994, 96.

Příloha 3: Ukázka rekonstrukce barevného řeckého chrámu (Šamšula, Adamec, 1994).

Šamšula, Pavel a Jaromír Adamec. *Průvodce výtvarným uměním I*. Praha: Práce, 1994, 104.

Příloha 4: Ukázka antického dědictví na díle Jana Ambrůze *Malý chrám*, 1988 (Šamšula, Adamec, 1994).

Šamšula, Pavel a Jaromír Adamec. *Průvodce výtvarným uměním I*. Praha: Práce, 1994, 103.

Příloha 5: Ukázka antického dědictví v reklamě na díle *Zrození Venuše* od Sandra Boticelliho (Bláha, Šamšula, 1996).

Bláha, Jaroslav a Pavel Šamšula. *Průvodce výtvarným uměním III*. Praha: Práce, 1996, 26–27.

Příloha 6: Ukázka porovnání sochy *Níké ze Samothráky* s dílem Umberta Boccioniho *Svalový dynamismus* (Šamšula, Hirschová, 1994).

Šamšula, Pavel a Jarmila Hirschová. *Průvodce výtvarným uměním IV*. Praha: Práce, 1994, 64.

Příloha 7: Ukázka různých přístupů k antickému mýtu o Mínoútaurovi (Šamšula, 1999).

Šamšula, Pavel. *Obrazárna v hlavě 4: výtvarná čítanka pro 7. ročník základní školy*. Praha: Práce, 1999, 13.

Příloha 8: Ukázka využití antického mýtu o trójském koni v reklamě (Šamšula, 2000).

Šamšula, Pavel. *Obrazárna v hlavě 5: výtvarná čítanka od 8. ročníku základní školy a pro víceletá gymnázia*. Praha: Práce, 2000, 23.

Příloha 9: Ukázka kresby Jiřího Wintera *Neprakty Láokoón a synové – nácvik a antického sousoší Láokoón a synové* (Novotná, Fulková, 1999).

Novotná, Marie a Marie Fulková. *Výtvarná výchova pro 6. a 7. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Praha: Fortuna, 1999, 25.

Příloha 1: Ukázka dědictví antického mýtu o Mínotaurovi (Šamšula, Adamec, 1994).

92

92. Arwed D. Gorella: Mínotaurus, 1986

Dávna báje o Mínotaurovi, tvorovi s člověčí tělem a býčí hlavou, zajímá i současné umělce. Takhle si býjého ivora či spíše netvora namaloval nedávno jeden americký malíř. Po-
zraďte, co si to na obrazu Mínotaurus kreslí? Možná se snaží
vzdat v labyrintu podzemí paláce v Knóssu, v němž byl
uvězněn. A vře vůbec, kdo to podle báji Mínotaurus byl?
Iméno dostal spojením jména bájného krále ostrova Kréty,
Mínoa, a slova tauros – býk. Narodil se podle pověsti ze
spojení manželky Mínoa s posvátným býkem, ztělesněním
boha.
Ostatně potomci lidských žen a bohů se ve starověkých báj-
ích vyskytují dosti často.

93

... v Mykénách je hrob Atrévy a také hroby těch, které po návratu z války o Tróju (Ilíum) spolu
s králem Agamemníónem usmrtil při hostině Aigisthos.“ (Homér, 8. stol. př. n. l.)

94. Řecká mince z 5. stol. př. n. l.

Slovo labyrint jsme napsali s malým písmenem l. Mohli
jme ho také ate napsat jako vlastní jméno: Labyrint. Pak
bychom měli na mysli sklepení a místnosti v podzemí paláce
v Knóssu. Jeho zjednodušený náčrt se zachoval po staletí
na řecké minci i se zbytky nápisu KNO v řecké abecedě. Část
mince se zbytkem slova – SOS se již nedochovala.
Dokážete do labyrintu na minci vejít a opět z něj vyjít? Bájná
Atandé to dokázala ve skutečném, daleko spletiřejším Laby-
rintu. Byla však chytrá – měla s sebou kouzelnou nit.

95. Zbytky hradeb a pohřebiště v Mykénách

Starověký historik vyprávěl, že „v Mykénách je hrob Atrévy a také hroby těch, které po návratu z války o Tróju (Ilíum) spolu
s králem Agamemníónem usmrtil při hostině Aigisthos.“ Německý archeolog Heinrich Schliemann (šlímán) byl mšeňjím
obdivovatelem a znalcem Ilíady, básnického vyprávění legendy o trojské válce. V Mykénách podnikl rozsáhlé vykopávký
a pevně věřil, že právě na místě naše fotografie uvedené hroby objevil.
Tenkrát se myšlil, odkryté hroby patřily do jiné doby, ale to nezmenšuje Schliemannovy zásluhy.

93. Zahradní labyrint z 19. století, USA

Labyrinty, český řečeno bludiště, se staly oblíbenou zábahou i v moderní době. Tento si postavili, vlastně vysadili a vypěstovali
před více než sto lety v jednom americkém městě.

Příloha 2: Ukázka sousoší Olbrama Zoubka: *Agamemnón a Ífigénie*, 1986 (Šamšula, Adamec, 1994).

96

98. Olbram Zoubek: *Agamemnón a Ífigénie*, beton, 1986

Současný český sochař postavil bájného krále Řeků společně s jeho dcerou Ífigénií do českého lesa. Snad tím chtěl naznačit, že starořecké báje a pověsti jsou živé stále a všude. Že je neznáte? Ale vždyť přece umíte číst, že?

Příloha 3: Ukázka rekonstrukce barevného řeckého chrámu (Šamšula, Adamec, 1994).

104

107. Řecké chrámy byly původně barevné

Ptáte se, proč již nejsou? Protože deště smyly barvy z povrchu kamene a obarvené dřevo vzal čas. Svět starých Řeků byl ale opravdu velmi barevný.

Příloha 4: Ukázka antického dědictví na díle Jana Ambrúze *Malý chrám*, 1988 (Šamšula. Adamec. 1994).

105. Jan Ambrúz: *Malý chrám*, 1988

Vliv antické řecké kultury nezasahoval jen do vzdálených zemí, ale ovlivňoval umění všech dob. Tento „chrám“ pochází z doby opravdu nedávné. Vysoký je jen něco přes tři metry a je ze dřeva. Vzpomeňte ale, že první, do našich časů nezachované svatyně (malé chrámy) asi nebyly větší. Zdá se vám, že dřevo je na stavbu chrámu nevhodné? Ale ne, trošičku se mylíte.

ano, až tam a ještě dál, do

106. Kresebná rekonstrukce části řeckého chrámu

První řecké chrámy byly skutečně dřevěné a nemohly zachovat do našich dob. Ale chrámové stavby mívaly z kamene vyřezané části, základy a řady sloupů. Příkladů vždy. Stropy chrámu a vazba krovů ztrouchnivěly, a proto je dnes v řeckých chrámech do nebe...

Obecně toto období (7. a 6. st. př. n. l.) zýváme *archaickým*. Pro Řeckou kulturu bylo to období změn. Už během osmého století př. n. l. začínají vznikat obce, zvané *polis*. Vznikají malé suverénní městské státy, které mají své obyvatel i hospodářská prosperita. Řecké obce lovaly to, co v Mezopotámii nebylo: lo jen výsadou mocných: rozvojem a prosperitou pro blaho obce i reprezentaci. I Řekové brali nesmírně vážně své zvyklosti a jak víme, bohů mýty a náboženství. Připomeňme si jen „Hérakles“ a jeho manželku Hérú, bohyni manželství a domácnosti. Tedy divu, že velkou pozornost věnovali stavbám chrámů a různých kultovních staveb. V nich se mohli dobře „ukázat“ i cizinci. Tedy přichází ke slovu „megaron“, s nímž jsme se setkali v řeckých opevněných městech.

Příloha 5: Ukázka antického dědictví v reklamě na díle *Zrození Venuše* od Sandro Boticelliho (Bláha, Šamšula, 1996).

33. Sandro Boticelli: Zrození Venuše, 1478–1486

Zájem o zobrazení krásy a přirozenosti nahého lidského těla vedl renesanční umělce k zálibám v námětech, v nichž byla nezbytnou součástí příběhu. Pro starý myslus o zrození Venuše nemusel malíř Sandro, přezdívaný Boticelli, chodit daleko. Mýstiky Platóna i dalších starořeckých filozofů se mísily s křesťanstvím, Homérovými eposy s feckými i filmskými bohyněmi. Řecká bohyně lásky, přezvala svůj „díradlo“ po řecké bohyni Afrodité. Podle pověsti se zrodila z mořské pěny, když Janova jsou dočasné přesvědčení, že se tak stalo u jejich břehů. Teprve odtud byla Venuše zanesena na ostrov Kypř, aby tam vystoupila z lastury na břeh. Právě tento okamžik zachytil Boticelli ve své *Primavera*.

Dílo však skrývá i další tajemství: z přístavu Porto Venere (Venušina přístavu) poblíž Janova pocházela i krásná Simonetta Vesputi, manželka florentského měřáka a zbrojovana láska mladšího bratra vévody Lorenza, Giuliana Medici. Simonetta byla veřejným tajemstvím Florencie. S barvami své nedostupné lásky se Giuliano vrhal do turnajů, souchotný a dva roky poté byl při spiknutí zavražděn i vztah Giuliana a Simonetty tragický. Simonetta zemřela r. 1498, pouhých pětadvacet let. Giuliano pro tehdejší Florencii představoval asi tolik, co pro dnešní mládež vítězové formule 1. Tvář a postava krásné Simonetty byla přeladkou pro mnohá Boticelliho díla. Její podoba jako ideál renesanční krásy zůstává ideál, každé zbožnění a přílišné rozřícení podoby po čase zplání. Stane se všeobecně známým – a všeobecně známé se stane reklamou svých výrobků. Zapomenuto je zrození Venuše, její půtky s bohem Marsem, láska k Adonisovi i příběh Giuliana a Simonetty. Ideály renesanční krásy ducha a těla vystřídaly po pěti stech letech od počátku novověku ideály výroby, trhu a podnikání.

Reklama na chladničky, kolem r. 1990

vesnice Vinci – italsky **LEONARDO DA VINCI** (vincti, 1472–1519). Leonardo se díky své obdivuhodné všestrannosti malíře, sochaře, architektka, přírodovědce a filozofa stal symbolem renesance. Platil-li dodnes o někom, že byl skutečně ladný a současně neuvěřitelně pracovitý, byl Leonardo. Každý, kdo se na obraze proměnila v ideál, v samotnou bohyni lásky, jeho umělecká díla, nepřestal by být známý, divován jako fyzik, technik a vynálezce, architekt, přírodovědec a fyziolog, jako vynikajících nápadů a myšlenek i praktický je umělcem, který se v

malíř Sandro Boticellim zůstaly obrazy a v nich i podoba krásné Simonetty jako bohyně lásky. Co zůstane po nás? i nové pojetí světla a stínu. **Líbval** **průmyslové**

Příloha 6: Ukázka porovnání sochy *Niké ze Samothráky* s dílem Umberta Boccioniho *Svalový dynamismus* (Šamšula, Hirschová, 1994).

63. Niké samothrácká, Řecko, 2. století př. n. l.

64. UMBERTO BOCCIONI: Svalový dynamismus, 1913

Boccioni se přihlásil v roce 1914 jako dobrovolník do války. On, milovník koní a jezdeckví však utrpěl při pádu z koně těžký úraz, kterému v roce 1916 podlehl. To už však nekončilo krátké vystoupení futuristické skupiny, po níž v oboru umění nezůstalo příliš mnoho. Jedním z opravdovějších známých děl futurismu je toto.

Příloha 7: Ukázka různých přístupů k antickému mýtu o Mínotaurovi (Šamšula, 1999).

... Fas-
brazy lze
ny Tassili
ují nejen
se stády
i lety se
novatele,
velikost
otu, ale

**15. Cornelis de Vos: Únos
Európy, konec 16. stol.** Báje
o řeckém bohu Diovi a Európe
přetrvala více než dva tisíce let.
Takto ji zobrazil holandský malíř
před čtyřmi sty lety. Zeus v po-
době býka se právě vynořuje
z mořských vln u ostrova Kréty.
Chcete vědět, jak to bylo dál?
Ze spojení Dia a Európy se naro-
dili dva synové. Jeden z nich,
Minos, se stal krétským králem.
Po čase se oženil s krásnou Pá-
sifaé. Byl však pyšný a žádal,
aby mu bůh moře Poseidon pos-
lal krásného býka, kterého by
mohl obětovat bohům. Stalo se.
Ale býkova krása nedovolila Mí-
noovi, aby ho obětoval. Za to se
bůh rozzlobil a způsobil, že se
královna Pásifaé do býka zamilo-
vala podobně, jako předtím
Európa. Po čase Pásifaé poro-
dila netvora. Byl to napůl člověk,
napůl býk a živil se lidským ma-
sem. Dostal jméno Mínotaurus.

let př.
povodí
atel In-
vilizace.
nových
e měs-
ými ba-
ěla vo-
uctiváli
lné kři-
li měř-
mi ob-
é vzni-
estičky
utečné

16. Michael Ayrton (ajrton): Mínotaurus, 1983.
Potrestaný a nešťastný král Minos požádal svého
architekta a stavitele Daidala, aby pro netvora po-
stavil v podzemí královského paláce v Knóssu blud-
dítě: labyrint s mnoha chodbami, odbočkami
a slepými rameny, z něhož by se Mínotaurus ne-
mohl nikdy dostat na svobodu. Každý rok ale mu-
seli obyvatelé řeckých Athén poslat na Krétu králi
Mínoovi sedm mladíků a sedm dívek – jako po-
travu pro hrozného Mínotaura.
Chcete vědět, jak příběh o Mínotaurovi, králi Mí-
noovi, architektu a sochaři Daidalovi a jeho synu
Íkarovi pokračoval? Můžeme vám jen poradit,
abyste se znovu podívali třeba do knihy *Staré
řecké báje a pověsti* od Eduarda Petišky. Zatím si
povšimněte, že Mínotaurus na obraze současného
amerického malíře nevypadá jako krvavá ob-
luda, ale spíše jako smutná oběť činu, který se ne-
měl stát.

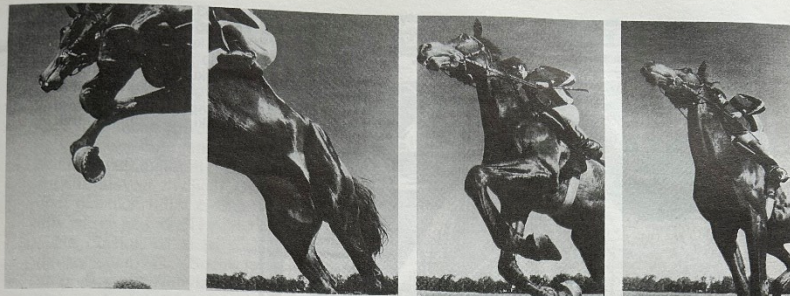
Mezo-
e roz-
ápad
ik vý-
sesky
ěbek

opáv-
pře-
t, byl
Po-
zví-
i,

**17. Jiří Kolář: Útočící Mínotaurus, dřevo, koláž,
1982.** Český umělec, žijící již řadu let ve Francii,
pojál Mínotaura spíše tragikomicky. Vytvořil jej ze
staré dřevěné lavice a dvou židlíček, které polepil
potištěným papírem a obrázky. Sestavil tak nový
objekt, který hrozného netvora příliš nepřipomíná.

Příloha 8: Ukázka využití antického mýtu o trójském koni v reklamě (Šamšula, 2000).

40. Rudolf Schäffer (šefr): Pouta koni Muybridge (majbridž), fotografie, 1988. Na koňské dostihy mají různí lidé různé názory. Co si o nich myslí koně, nevíme. Ale víme, že slavní závodní koně jsou dražší než auta formule jedna, že se jim staví pomníky a že dostihový sport snad pomohl koně zachránit. Odvaze slavného dostihového koně složil německý fotograf poutu sérii snímků.

41. Poutač dřevařského podniku, Finsko, 1995. „Co to je za nesmysl?“ ptali se možná obránci starověké Troje. Podobně se třeba ptají lidé, jedoucí kolem podniku, před nímž stojí tento kůň. Ale nemusí se bát: nevyskočí z něj Odysseovi bojovníci. Přesto plní svůj účel: upoutává pozornost jako reklama podniku. Určitě je vtipnější než obří bilbordy u našich silnic.

42. Koniček, lidová hračka, malované dřevo, 19. stol. Ještě dlouho potom, co naši planetu opředla síť železnic a spoutala pavučina silnic, byl koníček nejmilejší klukovskou hračkou. A co vy, máte nějakého koníčka? Nemusí být opravdový, ani dřevěný. Kdo nemá koníčka nebo hobý, není pořádný kluk ani pořádná holka. Dnes sice bývá první hračkou spíše auto, ale to není ten pravý koníček: je to jen dopravní prostředek.

Příloha 9: Ukázka kresby Jiřího Wintera Neprakty *Láokoón a synové* – nácvik a antického sousoší *Láokoón a synové* (Novotná, Fulková, 1999).

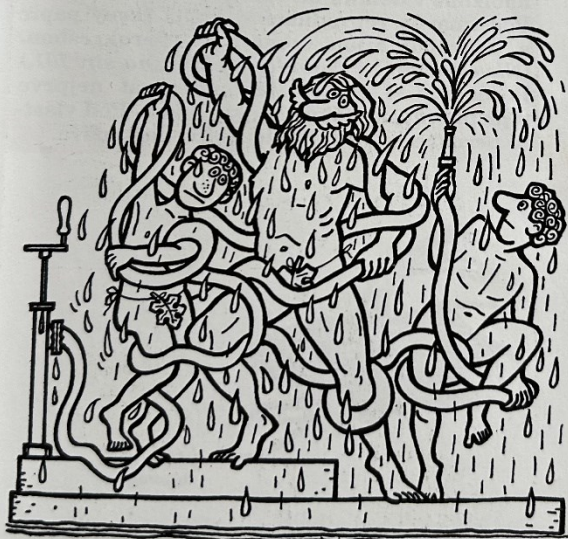
šech
per.
Ab
nos
pří
iky.

„Je slizký jako had“, nebo „zase se z toho vykroutil“, říká se o lidech, kteří jsou nám nesympatičtí a nejdou přímo a čestně. V obecném povědomí má had u nás opravdu nepěknou pověst. Je spojován s pocity nebezpečí, smrti, temných a nečistých sil – had v ráji jako svůdce a našeptávač. Putujeme-li jinými kulturami a jinými historickými vrstvami, narazíme na různorodou hadí symboliku: božská plodivá síla (Kréta a Babylon – hadí bohyně), nekonečný koloběh života (u Řeků a Egyptanů had Uróboros, který si kouše, stočen do kruhu, vlastní ocas), posvátné kobry egyptských faraónů jako symbol moci a mužské plodnosti, kosmický podsvětí had na Sumatře a starověký řecký Pythón, posel z Hádova podsvětí. Jestlipak víte, co symbolizuje had obtočený kolem číše?

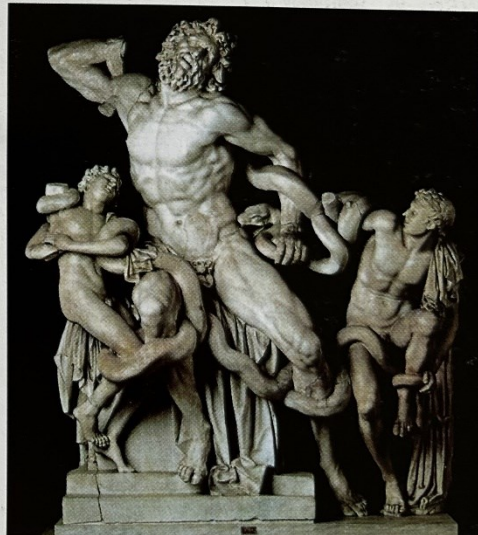
Co je to?

- a) spící samice Užovce šupinatého
- b) zkamenělina prehistorické smrkové šišky
- c) Luskoun dlouhoocasý

Sousoší znázorňuje boj věštce Láokoóna a jeho synů s mořskými hady, které na ně vyslal bůh moře Poseidón. Při dobývání Tróje to bylo občas jako při sportovním utkání. Bohové se rozdělili na dva tábory – někteří stranili Trójánům, jiní Řekům. Poseidón fandil Řekům a Láokoón ho pěkně naštvál varováním Trójánů, aby nepřijímali řecký dar – dřevěného koně, v němž se skrývali řeckí bojovníci. Víte, jak příběh skončil?

Nepraktá: Láokoón a synové – nácvik

Ágesandros, Polydóros, Athánodóros z Rhodu: Láokoón a synové